This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Müller - Gram. p. x - b

Enc. Brit. XXI p. 307 - a.

("latter part of 13th Cent. by Vopadeva, the court pandit of King Mahâdeva ... of Devagiri ... ;")

M-Williams - Sanscr. Dict. p. 787 (मुग्ध b.) [Mugdha-bodha]

"M. - ... name of a celebrated grammar by Vopa-deva (a grammarian who is supposed to have flourished in the thirteenth century, and who is regarded as a great authority in Bengal.)"

GIFT OF
JANE K. SATHER

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

J. B. Columbia
153 West 48th St.,
New York.

THE

MUGDHABODHA:

A

Sanscrit Grammar,

BY

VOPADEVA.

PUBLISHED FOR THE USE OF THE

SANSCRIT COLLEGE,

UNDER THE AUTHORITY OF THE COMMITTEE OF

Public Instruction.

PRINTED AT THE EDUCATION PRESS.

1826.

Calcutta.

PK541
.V7
1826

Classical
SATHER

UNIV OF
CALIFORNIA

(A)

मुग्धबोधव्याकरणस्य सूचिपत्रं।

	पत्र		पत्र
संज्ञा	३	भवत्	११८
अच्सन्धिः	६	भवत्	१४०
हल्सन्धिः	११	मिश्र	१४५
विसन्धिः	१५	अदादिः	१५१
संज्ञा	१८	हादिः	१६३
अजन्तपुंलिङ्गशब्दः	२१	दिवादिः	१६६
अजन्तस्त्रीलिङ्गशब्दः	२२	स्वादिः	१६८
अजन्तक्लीवलिङ्गशब्दः	२६	तुदादिः	१७१
हलन्तपुंलिङ्गशब्दः	४०	रुधादिः	१७५
हलन्तस्त्रीलिङ्गशब्दः	५५	तनादिः	१७६
हलन्तक्लीवलिङ्गशब्दः	५७	क्र्यादिः	१७८
अव्ययशब्दः	५८	चुरादिः	१८०
स्त्रीत्यः	६०	अन्यः	१८१
षट्कारकं	६७	सनन्तः	१८६
समासः	७६	यङन्तः	१९०
द्वन्द्वसमासः	७७	णिधुः	१९४
बहुव्रीहिसमासः	७८	पं	१९९
कर्मधारयसमासः	८२	मं	२००
तत्पुरुषसमासः	८६	ढभावः	२०९
द्विगुसमासः	८७	क्तिः	२१२
अव्ययीभावसमासः	८८	क्त्वः	२१८
षट्समासः	९०	तृणादिः	२२४
तद्धितः	९५	क्नादिः	२३५
संज्ञा	११५	कृञ्णादिः	२४६

M201504

मुग्धबोधं व्याकरणं।

नमो गणेशाय। मुकुन्दं सच्चिदानन्दं प्रणिपत्य प्रणीयते। मुग्धबोधं व्याकरणं परोपक्रतये मया। नमःशिवाय इति नमस्कार सूत्रं। शंशब्दैः। शब्दैर्मङ्गलं स्यात्। इति प्रयोजनाभिधेयसम्बन्धाः।

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

मुग्धबोधं व्याकरणं।

संज्ञा।

१ अ इ उ ऋ ऌ क ए ओ ङ ऐ औ च ह य व र ल ञ म ङ ण न झ भ ञ घ ढ ध ज ब ग ड द ख फ छ ठ थ च ट त क प श ष साघन्ताख्याः। एषां मध्ये ये वर्णास्ते आदि वर्णाश्चवर्णाः समाहारसंज्ञाः स्युः।

२ इत्स्तते। कस्मैचित् कार्य्यायोच्चार्य्यमाणो वर्ण इत्संज्ञः स्यात् तस्य कार्य्ये ऽनुच्चारः। यथा ऽचि कङ्चाः संज्ञार्थाः। ह्रस्वे ऽकार उच्चारणार्थः।

३ आवत्स्वर्घसु। अ आ अ इति वर्णत्रयं क्रमेण स्व र्घ संज्ञं स्यात्। वत् ब्रह्मात् इ ई इ इत्यादिषु च। स्व एज् नास्ति।

४ अपोऽक्षमोर्णश्चक्च। समानो अपो ऽक् च परस्परं र्णसंज्ञः स्यात् श्चक् च। साम्यमेकस्वानलं।

अचयं ए इ क ख ग घ ङाः कण्ठ्याः। इचयं च छ ज झ ञ श ए ऐ यास्तालव्याः। ऋचयं ट ठ ड ढ ण र ष मूर्द्धन्याः। ऌचयं त थ द ध न ल सा दन्त्याः। उचयं प फ ब भ म वा ओ औ ओष्ठ्याः। एषां मध्ये यो येन समः स तस्य तत्र ततः।

५ चपोदिताकानित्तार्णः। उकारेता चपेन इहितेनाका र्णो गृह्यते।

६ इडोऽरलेङ्गुः। इङः स्थाने अर् अल् एङ् एते गुसंज्ञाः स्युः।

७ अचआरालैज्ञिः। अचः स्थाने आ आर् आल् ऐच् एते ञिसंज्ञाः स्युः।

८ प्रपरापसंन्यवानुनिर्दुर्व्यधिसूत्यरिप्रत्य भ्यत्यप्युपाङ्गिः। एते विंशतिर्गिसंज्ञाः स्युः।

अचार्चायां स्तौ नातिक्रमे ऽतिः पर्य्यधीगतौ। अपिः पदार्थसंभावगर्हानुज्ञासमुच्चये।

९ भ्वादिर्धुः। भूसत्तायामित्यादिर्गणो धु संज्ञः स्यात्।

१० सिंत्यादिःसिः। स्यादिस्त्यादिश्च सि संज्ञः स्यात्।

११ कादव्यान्येकादिवङ्ख्येकसंज्ञः। क्रमेणैकं वचनं क्रमात् कादव्यसंज्ञं स्यात्। तानि च क्रमादेकादिवङ्ख्यर्थेषु प्रयुज्यन्ते।

१२ तयन्तान्यौ दृशी। तयन्तः प्रत्ययो दृसंज्ञः स्यात्। अन्यस्तु सिसंज्ञः।

१३ लुपि न सन्ध्याद्यविधी। लुपिति लोपे कृते यो लुप्तसदाद्यन्तयोः सन्धिर्नस्यात्तदाद्यस्य च यो विधिः स च न स्यात्।

१४ चादिर्गिर्निः। चादिर्गणो गिसंज्ञः स्यात्।

१५ णमितोऽन्त्याचोऽन्ते ऽन्त्यस्यादौ। णित् यस्योच्यते तस्यान्त्यादचः परः निदन्ते ऽन्त्यस्य स्थाने मिदादौ स्यात्।

१६ परस्यः। प्रकृतेः परो यः स त्यसंज्ञः स्यात्

१७ अं अः नुवौ। अकार उच्चारणार्थः बिन्दु र्विबिन्दुमाचौ वर्णौ क्रमात्तु विसंज्ञौ स्तः।

१८ क+पौ मुन्यौ। कपावुच्चारणार्थौ वज्र गजकुम्भाकृती वर्णौ क्रमान्मुनीसंज्ञौ स्तः।

१९ दोऽस्। हकारो ऽसंज्ञः स्यात्।

इतिसंज्ञापादः।

अच्सन्धिः।

१ सवर्णे घः। वौ परे पूर्वस्य वर्णेन सह घः स्यात्।

मुरारिः लक्ष्मीशः विष्णुस्वः धातृद्धिः शकुदन्नः होतृकारः।

२ आदिर्गेचोर्णुत्री। अवर्णात् परयोरिगे चोरवर्णेन सह क्रमाण्णुत्री स्तः।

हृषीकेशः दामोदरः।

सन्धिग्रहणात् सन्धिलुप्येव न सन्धिः।

माधवर्द्धिः शिवस्कारः कृष्णैकत्वं मुकुन्दौकः कृष्णैक्यं भवौषधं।

३ गेर्धोरनेधिनस्कृत्कोः। गेरवर्णात्पर धोरेधिनवर्ज्जितस्य धोरेङ्कृत्कोरवर्णेन सह क्रमात् णुत्री स्तः।

प्रेजते परोखति अपार्च्छति। अनेधिमः किं उपैधते अवैति।

४ लिधोर्वा। लिधोस्तु पूर्वोक्तं कार्य्यं वा स्यात्।

प्रेकीधति प्रेकीयति प्रोधीधति प्रोधीयति प्रार्चीयति प्रर्चीयति प्रस्कारीधति प्रस्कारीयति।

५ लोपोऽस्त्रोमाङोः। अवर्णस्य स्त्रीमाङोः परयोर्लोपः स्यात्।

शिवायोंनमः शिवेहि ब्रह्मीतं राजर्षिः।
स्त्रानिवदादेशः। द्वयोर्विभाषयोर्मध्ये विधिर्नित्यः।

६ एवेऽनियोगे। अवर्णस्य एवे परे लोपः स्यात् अनियोगे।

अद्येव। नियोगे तु अद्यैव गच्छ।

७ वौष्ठोत्वोः से। अवर्णस्य ओष्ठोत्वोः परयो र्लोपः स्यात् वा से सति।

बिम्बोष्ठः बिम्बौष्ठः खूलोतुः खूलौतुः से किंतवौष्ठः।

८ चीसे त्वृतोत्रिं। अवर्णात्पर ऋतो त्रिमा प्नोति चीसे सति।

शीतार्त्तः। चीसे किं परमर्त्तः।
लक्षस्य मानुवृत्तिः।

९ ऋणप्रवत्सतरवत्सतरदशकम्बल स्यर्णः। एषामवर्णात् पर ऋणो त्रिमाप्नोति।
ऋणार्णं मार्णं।

१० स्त्राज्ञयोरीरोदिन्यौ। अनयोरवर्णात् परावेतौ त्रिमाप्नुतः।
खैरं अवीदिवी।

११ प्रस्योढोढ्यूह्याः। प्रस्यावर्णात् परा एते ह्रिं यान्ति।

प्रौढः प्रौढिः प्रौह्यः।

१२ वैषैष्यौ। प्रस्यावर्णात् परावेतौ ह्रिं वा प्राप्नुतः।

प्रैषः प्रेषः प्रैष्यः प्रेष्यः।

१३ मनीषाः। मनीषाद्या निपात्यन्ते।

मनीषा हलीषा साङ्गलीषा अकन्धुः कुलटा सीमन्तः पतञ्जलिः सारङ्गः।

१४ यलायवायावोऽचीचः। इचः स्थाने यव र ल् अय् अव् आय् आव् एते अचि परे क्रमात् स्युः।

व्यम्बकः विष्णौग्रौ धात्वच्युतौ साङ्गतिः हरये अग्नये नायकः पावकः।

१५ वावगोर्दान्ते। गोरिचः स्थाने अवः स्याद्वा अचि परे दान्ते।

गवेन्द्रः गवीन्द्रः।

दान्ते किं गवे। गवेन्द्र गवाचौ नित्यं।

१६ अर्याय्वोर्लुब्वा। दान्ते स्त्रितानामयादीनां यवयोर्लुप् स्याद्वा।

हरएहि हरयेहि अग्नइदं अग्नयिदं श्रियाएति श्रियायेति विष्णउत्कः विष्णवुत्कः।

१७ एङोऽतः। ङाम्नो ङिताऽऽङः परस्याकारस्य लुग् स्यात्।

हरेव विष्णाव।

१८ गोर्व्या। गौरति वा सन्धिः।

गवार्थं गोऽर्थं गोअर्थं।

१९ नाजोऽन्तोऽनाङ्निः सुश्च। अजन्माच्चौकारान्तश्च निराङ्वर्जः सन्धिं नाप्नोति सुश्च।

अअनन्त ईईश्वर उ उमेश अहो ईशान इष्ण एहि।

अनाङ् किं मर्य्यादायामभिविधा क्रियायोगेषदर्थयोः। य आकारः स ङित् प्रोक्तो वाक्यस्मरणयोरङित्। आत्मबोधादैकदेशादालोकोपरतेर्हरिः। आ एवं तत्त्वमर्य्यादा आ एवं तत्कृतं मया।

२० व्वदेमोय्वे। वे निष्पन्नोऽमोशब्दो दे निष्पन्नईदूदेदन्तश्च सन्धिं नाप्नोति।

अमी ईशाः हरी एतौ विष्णू इमौ गङ्गे इमे। व्वदे किं अमयं वध्वर्थः।

२१ स्योदेतौ। सौ जात ओकारः सन्धिं वा नाप्नोति इतौ परे।

विष्णो इति विष्णइति विष्णविति।

२२ उङ्णपात्त्वचि व वा। उङ् सन्धिं वा प्राप्नोति दूतौ परे। णपात् परस्तु वो वा स्यादचि।
उदूति विति किमुडूनं किम्डूनं।

२३ वेक्षस्वार्णेऽसे। दृक् सन्धिं वा प्राप्नोति। स्व वा स्यादर्णे परे सतु से दाग्ने।
मार्ग्गी अच मार्ग्गिश्च मार्ग्गश्च। असे किं दृर्य्यर्चा।

२४ षट्कक्। अक् सन्धिं वा प्राप्नोति षट्कि परे स्व वा स्यात्।
ब्रह्मा षट्पिः ब्रह्मषट्पिः ब्रह्मर्षिः।

इत्यक्सन्धिपादः।

ष्टुत्वसन्धिः।

२५ स्तुस्तुभिश्चश्चात्। सकारतवर्गौ शकारेण चवर्गेण वा योगे शकारचवर्गौ क्रमात् प्राप्नुतः। नतु शात्परौ।

सच्चित् शार्ङ्गिश्च। अग्नाल्किं प्रश्नः।

२६ ष्टुभिःष्टुभ्यदान्तटोः। षकारतवर्गौ षकारेण टवर्गेण वा योगे षकारटवर्गौ क्रमात् प्राप्नुतः। नतु षकारे परे नच दान्तात्टवर्गात्परौ।

तट्टीका चक्रिष्टौकसे। अषि किं सत्षष्ठः। अदान्तटोः किं षट्ते।

२७ षष्ठां षष्ठवति षष्ठगर्थ्यः। एते निपात्यन्ते।

२८ लेलस्तोः। ले परे तोर्लकारः स्यात्।

तल्लयः विद्वाँल्लिखति।

अमोऽनुनासिकस्तेन तत्स्थाने सानुनासिकः।

२९ स्तोर्नुश्चस्यदान्ते। अदान्ते स्थितयोर्मन श्चोर्नुःस्यात् श्चषि परे।

रंस्यते वृहितं।

२० अपेऽमोः। अदान्ते स्थितस्य नोर्ऽपे परे अम् स्यात्।

प्राप्नः अङ्कितः।

२१ वात्वरयपेऽरयम्। दान्ते अदान्ते वा स्थितस्य नो रेफवर्जयपे परे रेफवर्जं यम् वा स्यात्। यमोऽनुनासिकः।

धँय्यम्यते यंयम्यते हरिम्भज हरिंभज। कम्यत इति पूर्ब्बेण नित्यं। अरे किं रंरम्यते।

२२ दान्तेमोऽसम्राजोऽसेनुः। दान्ते स्थितस्य मस्य हसे परे नुः स्यान्नतु सम्राजः।

शिवं स्तौति। असम्राजः किं सम्राडिति।

२३ पुंसः सन् खय्यम्परेऽख्ये। पुंसो मस्य सन् स्यादम्परे खपे परे नतु ख्ये।

पुंस्कोकिलः। अम्परे किं पुंचीरं। अख्ये किं पुंख्यातः।

२४ नोऽप्रशामश्छते। दान्ते स्थितस्य नस्य सन् स्यादम्परे छते परे नतु प्रशामः।

प्राङ्गिं च्छिन्धि चञ्चिंच्छाहि।

अम्परे किं सन्त्सरः। अप्रशामः किं प्रशान्तनोति।

२५ कांस्कान्नूंःपि वा।

कांस्कान् कान्कान् नूंःपाहि नून्पाहि।

३६ नणट्णङ्स्वकन् ग्रश्नस्सृग्रसि वा। दान्तेखितस्य नस्य चन् ग्रे णस्य टन्ग्रसि टनयोस्वन् से ङस्वकन् ग्रसि स्यादा।

सञ्च्छभुः सञ्चग्रभुः सञ्जग्रभुः सुगण्टषट्ः सुगण् षट्ः षट्सन्नः षट्सन्नः सन्त्सः सञ्सः प्राङ्षट्ः प्राङ् षट्ः।

३७ चपो ऽबे जब्। दान्ते खितस्य चपस्य जब्स्यादबे परे।

वागीग्रः चिद्रूपः।

३८ जमेञम्वा। दान्ते खितस्य चपस्य जमे परे ञम् स्यादा।

एतन्मुकुन्दः एतद्मुकुन्दः।

३९ त्ये। त्ये मे परे दान्ते खितस्य चपस्य ञम् स्यान्नित्यं।

चिन्मयं वाङ्मयं।

४० ग्रहोस्वपादामिछ्मभौ। दान्ते खिता चपात् परयोः ग्रहकारयोः क्रमेणामि परे छ्मभौ वा स्तः।

तच्छिवः तच्ग्रिवः वाग्वरिः वाग्हरिः। ग्रमि किं वाक्च्योतति।

४१ स्वाण्डो ऽचिद्विः। स्वात्परो दान्ते खितो णडेन द्विः स्यादचि परे।

ऽगग्नीग्रः सन्नच्युतः प्रत्यङ्ङात्मा।

४९ अभोभगो ऽघोभ्योऽबे लुप्। अवर्णाङ्गो भगो ऽघोभ्यस्य परस्य वेर्लुप् स्यादबे परे।

रुद्रानमस्याः भोहरे भगोरत्र अघोयज।

५० यवाचि। अवर्णाङ्गो भगो ऽघोभ्यस्य परस्य वेर्यो वा स्यादचि परे।

शिवयुग्रः शिवउग्रः भोयच्युत भोअच्युत।

५१ रिचो ऽबे। दृचः परस्य बे रेफः स्यादबे परे।

हरिरयं चतुर्भुजः।

५२ रो ऽचः। अचः परस्य रेफस्य बे रेफः स्यादबे परे।

मातरत्र धातर्गच्छ।

५३ खपि वा। अचः परस्य रेफस्य वे रेफः स्याद्वा खपि परे।

गीर्पतिः गीस्पतिः गीःपतिः।

५४ नाक्षोरकत्वौ। अक्षोरेफस्य वे रेफो न स्याद्रेफे कौ च परे।

अहोरात्रः अहस्करः अहोभिः।

५५ हश्येतत्तदो ऽनञ्कः सेर्लोपः। नञ्कवर्जादेतदस्तदश्च सेर्लोपः स्यात् हशे परे।

एषकृष्णः सविष्णुः। अनञ्कः किं अयः शिवः एषकोरुद्रः।

५६ क्रोर्क्रिर्घस्यानुः। ढकारस्य ढकारे परे रेफस्य रेफे परे लोपः स्यात्। पूर्वस्य च ह्रस्वस्य घः।

रूढः। हरीरम्यः। अनुः किं तृढः।

इति विसन्धिपादः।

सन्ध्यध्यायः।

संज्ञा।

१ ङेः सि औ जस् अम् औ शस् टा भ्याम् भिस् ङे भ्याम् भ्यस् ङसि भ्याम् भ्यस् ङस् ओस् आम् ङि ओस् सुप्। स्वादीन्येकविंशतिर्लेः पराणि प्रयुज्यन्ते। ज श ट ङ पाः सिङसोरिकारश्चेतः।

२ त्रिशः प्रीद्वीत्रीचीपीषीश्नयः। स्वादीनि त्रीणि त्रीणि क्रमात् प्रीद्वीत्रीचीपीषीश्नीसंज्ञानि स्युः।

३ सम्बुद्धौ सिर्द्विः। सम्बोधने विहितः सिर्द्विसंज्ञः स्यात्।

४ स्यमौजस् घिः। सि अम् औ जस् एते घिसंज्ञाः स्युः।

५ शिः क्लीवे। नपुंसके शिरेव घिसंज्ञः स्यात्।

६ दान्तवत्सभि। सभयोः परयोर्दान्तवत्कार्यं स्यात्।

७ भौलिध्वोर्ईसश्चसोरन्ते च। भौ परे यत्कार्यं वक्ष्यते तत्रेर्ईसे धोर्श्चसे स्यात्। अन्ते च तयोः।

८ हसोऽन्तः फः। हसो विरामश्च फसंज्ञः स्यात्।

९ सर्व्वविश्वउभउभयभवत्त्वत्त्वैकसम सिमनेमा अन्यान्यतरेतरडतरडतमास्यद् तद्यद्एतद्इदमदःकिंयुष्मदस्मदयुष्मदः पूर्व्व परावरदक्षिणोत्तरापराधरान्तरस्वाः अिः। दभेदो गणभेदार्थः। एते पञ्चविंशच्छब्दाः अिसंज्ञाः स्युः। समोऽतुल्ये व्यवस्थायां पूर्व्वाद्यो ऽन्यान्तरोऽपुरि। वहिर्योगोपसंव्याने स्वस्वज्ञातिधनाभिधः।

१० न गौण्याख्या चत्वीसासे। गौणसे संज्ञा यां चे व्याः से असे च ते अिसंज्ञा न स्युः।

११ चे जसि वा। चे ते अिसंज्ञा वा स्युर्जसि परे।

१२ पूर्व्वाद्यल्पप्रथमचरमतयायार्द्धकतिपय नेमाः। एते षष्टदशशब्दाः अिसंज्ञा वा स्युर्जसि परे।

१३ तीयोङिति। तीयान्तः शब्दः अिसंज्ञः स्याद्वा ङिति परे।

१४ पूर्व्वोऽन्त्यादुङ्। अन्त्यादर्णात् पूर्व्वो वर्ण उङ्संज्ञः स्यात्।

१५ अन्त्याजादिष्टिः। अन्तो यो ऽच् तदा दिवर्णष्टिसंज्ञः स्यात्।

१६ लुगि न तत्र। लुगिति लोपे कृते यो लुप्त स्तस्मिन् परे यत्कार्यं वक्ष्यते तन्न स्यात्।

१७ स्वरादिनिपातमव्ययं। स्वरादिगणो मि यकारेतश्च अव्यसंज्ञाः स्युः।

१८ हसो ऽनन्तरः स्यः। अचानन्तरितो हसः स्वसंज्ञः स्यात्।

१९ यूत्स्त्र्येवदी। ईदूदन्तौ नित्यस्त्रीलिङ्गौ दीर्घसंज्ञः स्यात्।

२० नास्त्रीयुवः। द्यु वस्त्रानावीदूतौ दीर्घसंज्ञौ न स्तः नतु स्त्री।

२१ वामि। द्यु व ईदूच दीर्घसंज्ञौ वा स्यादामि परे नतु स्त्री।

२२ स्त्रीयुच्च ङिति। स्त्रीलिङ्ग ईदूदन्तौ नित्यस्त्रीलिङ्ग द्यु व ईदूच दीर्घसंज्ञः स्यादा ङिति परे नतु स्त्री।

२३ अघच् ताद्येप्पिः। घिवर्ज्जस्यादेरच् त संज्ञावच्चयंकारावीप् च एते पिसंज्ञाः स्युः।

२४ संख्यावद्बुत्यतुवङ्गणानेपि। बुत्यतु वङ्गणानां संख्यावत् कार्यं स्यान्नलीपि।

इतिसंज्ञापादः।

अजन्तपुंल्लिङ्गशब्दः।

रामस् इति स्थिते।

२५ सोर्विसर्जनीयः फे। सकार रेफयोर्विसर्जनीयः स्यात् फे परे।

रामः।

औजसोः शसिः। रामौ रामाः।

२६ खरीभ्यांध्वमग्रसादेर्लोपः। खरीयं अकारश्च परस्य धेरमग्रसादेश्च लोपः स्यात्।

हे राम रामं रामौ।

२७ अस्नामिर्घः। असि नामि च परे खस्य घः स्यात्।

२८ पुंसि तु अस्न। स्यात्परः अस्न स्यात् पुंल्लिङ्गे।

रामान्।

२९ टाभिस्ङेङसिङसोसामिनैस्यात् स्यायोसोऽतः। अकारात्परेषामेषां स्थाने एते क्रमात् स्युः।

३० ऋर्णी ऽदान्तेनो ऽवकुम्बन्तरेऽप्यतहा त्त्वपक्तयुवाङ्कः स्सेषुस्यादेर्नैकाचकोसुवा। यकाराद्रेफाद्वर्णाच्च परस्यादान्ते स्थितस्य नस्य णः स्यादव कवर्ग पवर्ग व्यवधानेऽपि। यच्च देनस्ततो ऽन्यच्च गतात्तु निमित्तात् परस्य सादिस्थितेनेषा स्या दिना च सहितस्य षकादिवर्ज्जितस्य स्यात्। तस्यैवै काचः सकवर्गाद्यान्यस्य वा स्यात्।

रामेण।

३१ आक्तिमभवि। अकार आकारः स्यात् क्लेर्मभवेषु परेषु।

रामाभ्यां रामैः रामाय रामाभ्यां।

३२ व्येभ्ये। अकार एकारः स्यात् क्लेर्मे सभ्ये भ्यः परेभ्यः।

रामेभ्यः रामात् रामाभ्यां रामेभ्यः रामस्य रामयोः।

३३ नुमामः सद्यापसंख्याणां। खादयाश्चा पो रघनाम्नसंख्यायाश्च परस्याम आदौ नुम स्यात्। र्षणत्वे।

रामाणां रामे रामयोः।

३४ क्किलात्क्तेऽसात् सःषोऽदान्ते नु व्यन्तरेऽपि शासवसघसस्सादाच्च। कवर्गादि त्वाच्च परः क्तः सादर्ज्जो दमध्यगः सकारः शासादे श्च षः स्यात् नुविव्यवधाने ऽपि। एतयत्वे।

रामेषु। एवं मुकुन्दानन्दगोविन्दादयः।

३५ ङेर्जस्ङेङसिङीनामिसौस्मात्स्मिनोऽतः। अकारान्तात् ङेः परेषामेषां स्थाने एते क्रमात् स्युः।

सर्व्वे सर्व्वसै सर्व्वस्मात् सर्व्वस्मिन्।

३६ आट्सुमामः। अवर्णान्तात् ङेः परस्य मत्रादा धुम् स्यात्। एत्वपवे।

सर्व्वेषां। ङेर्षं रामवत्। एवं विषादयोऽकारान्ताः। उभशब्दो द्वान्तः।

उभौ२ उभाभ्यां२ उभयोः२। जसि। नेमे नेमाः। ङेर्षं सर्व्ववत्।

३७ पूर्व्वादेः स्मात् स्मिनौ वात।

तौ। पूर्व्वस्मात् पूर्व्वात् पूर्व्वस्मिन् पूर्व्वे। ङेर्षं नेमवत् एवं परादयः।

८ समोऽतुल्ये दृत्याद्युक्तेः। नमः समस्मात् पूर्व्वस्या अन्तरस्या अमेधसां। सुमेधसामन्तरसौ सतां स्वसौ स्वयम्भुवे। समायैषु परायैषां मुक्तये ऽर्थान्तराय च। यदुस्वाय नमः स्वाय मन्नैर्जुष्टाय शार्ङ्गिणे। अतिसर्व्वाय सर्व्वाय साध्वन्यानां सखिदिवे। कालावराय कालेन पूर्व्वाय जगतो नमः।

जसि। साध्वन्ये साध्वन्याः। जसि। अल्पे अल्पाः। ङेर्षं रामवत्। एवं प्रथमादयः। द्वितीयसौ द्वितीयाय द्वितीयस्मात् द्वितीयात् द्वितीयस्मिन् द्वितीये। एवं तृतीयः।

निर्ज्जरः।

३८ जरस् जरायि तु। जराशब्दो जरस् वा स्यादचि परे।

निर्जरसौ निर्जरसः निर्जरसं निर्जरसौ निर्जरसः निर्जरसा। केचिदादाविनातावि च्छन्ति।

निर्जरसिन निर्जरसैः निर्जरसे निर्जरसादित्यादि। पञ्चे ह्रस्वे च रामवत्।

३९ पाददन्तयूषनिशापूतनामासासन सानुनासिकोदकहृदयासृक्यकृत्यकृत्तीर्ष दोषः पद्दूषन्निश्पूत्मासासनस्नुनसुदन्द्द दसनयकन्शकन्शीर्षन्दोषणः शसादिषौ। एषां स्थाने एते क्रमात् सुर्वा शसादौ षौ च परे।

पदः पदा पद्भ्यामित्यादि दतः दता दद्भ्यामित्यादि।

४० सदानोऽलोपोऽवस्यात्यौ वा त्वीज्ञोः। अनोऽकारस्य नित्यं लोपः स्यात्यौ परे ईज्ञोस्तु वा नतु मस्यात् वस्याच।

यूष्णः यूष्णा।

४१ नोलुप्फेऽधौ। नस्य लुप् स्यादधौ फे परे। यूषभ्यामित्यादि। ङौ। यूष्णि यूषणि यूषे। मासः मासा माभ्यामित्यादि। पञ्चे धौ च रामवत् पदादयः पृथक्शब्दा इत्येके।

४२ संख्याविसायाद्दाक्रोऽहन्ङौ। संख्याविसायेभ्यः परस्याक्र इत्यस्याहन्वा स्यात् ङौ।

द्व्यक्रि द्व्यहनि द्व्यक्रे। व्यक्रि व्यहनि व्यक्रे। सायाक्रि सायाहनि सायाक्रे।

विश्वपाः विश्वपौ विश्वपाः विश्वपां विश्वपौ।

४३ धेरालोपोऽच्यघौ। धेराकारस्य लोपः स्यादघावचि पदे।

विश्वपः विश्वपा विश्वपाभ्यामित्यादि। एवं ब्रह्मभ्रादयः।

धेः किं हाहाः हाहा हाहाभ्यामित्यादि। प्रेषं विश्वपावत्।

हरिः।

४४ युङ्झामौयूः। इकारोकाराभ्यां परस्यौः क्रमादिकारीकारौ प्राप्नोति।

हरी।

४५ णुर्धिजस्ङिति। इदुतोर्णुः स्याद्धौजसि ङिति च परे।

हरयः। स्यलोपे त्यसचर्णं। हे हरे हरिं हरी हरीन्।

४६ टाऽहसश्चाऽस्त्रियान्तुना। इदुभ्यामरसश्च परस्टा ना स्यात्तु स्त्रियां।

हरिणा हरिभ्यां हरिभिः हरये हरिभ्यां हरिभ्यः

४७ ङस्ङेरोलोपः। एङः परस्य ङसि ङसोर्ङस्य लोपः स्यात्।
हरेः हरिभ्यां हरिभ्यः हरेः हर्योः हरीणां।

४८ युष्मांङेर्ङौः। इदुभ्यां परस्य ङेर्ङौःस्यात् ङ इत्।

५९ टेर्लोपोऽतिनिविंशतेस्त्रेस्त्रङौ। इति परे पूर्वस्य टेर्लोपः स्यादिंशतेस्त्रेस्त्रङौ।
हरौ हर्योः हरिषु। एवं श्रीपत्यग्निरव्यादयः।

५० सख्युर्ङां सेर्डाऽधेः। सखिशब्दादकारान्तात् परस्य सेर्डा स्यान्नतु धेः।
सखा। अधेः किं हे सखे।

५१ धेोऽग्निः। सख्युर्ङकारस्य अग्निः स्यात् धौ परे।
सख्यौ सख्यायः सख्यायं सख्यौ सख्यीन्।

५२ सख्युष्टाङितामा ए उसुसौ। सख्युः परेषां टाङितां स्थाने आ ए उस् उस् औ एते क्रमात् स्युः।
सख्या सख्यौ सख्युःर सख्यौ। ग्रेषं हरिवत्।

५३ पत्युरसे। पतिशब्दात्परेषां टाङितां स्थाने आ ए उस् उस् औ एते क्रमात् स्युर्नतु से।

पत्या पत्ये पत्युः पत्युः पत्यौ। अस्मे किं श्रीपतिना इत्यादि। श्रेषं हरिवत्।

कतिशब्दो व्याख्यातः।

५४ डतिसंख्याष्णोजस्शसोर्लुक्। डत्यन्तात् बान्तनान्तसंख्यायाश्च परयोर्जस्शसोर्लुक् स्यात्।

कति कति कतिभिः कतिभ्यः२ कतीनां कतिषु।

एवं यति तति।

डतिबष्णान्तसंख्याशब्दयुग्रदः सदृग्रात्रिषु।

त्यादयः संख्याशब्दा व्याख्याताः।

५५ त्रेरयङ्नामि। त्रिशब्दस्यायङ् स्यान्नामि परे ङित्त्वादन्त्यस्य स्थाने।

त्रयाणां त्रिषु। त्रिशब्दोऽन्तः।

५६ त्यदादेरः तौ। त्यदादीनां टेरकारः स्यात् तौ परे।

दैर् दाभ्यां दृयोः२। वातप्रमीः वातप्रम्यौ वातप्रम्यः।

५७ यूतोऽम्शसोर्म्यावदीधोः। दीधुवर्ण्णा दीदूदन्तात्परयोरमशसोः स्थाने क्रमान्मयौ स्तः।

वातप्रमीं वातप्रम्यौ वातप्रमीन् वातप्रम्या वातप्रमीभ्यामित्यादि। एवमतिसख्यादयः।

सुधीः।

५८ धोरियुवचि। धोरीदूतोः स्थाने क्रमादियुवौ स्तोऽचि परे।

सुधियौ सुधिय इत्यादि। एवं सुश्रीवबन्ध्वादयः.

प्रधीः।

५९ कव्याद्यनेकाचोऽस्यादङ् पुनर्वर्षा राराद्यन्यभूसुधियोर्य्वौ। कादेर्व्यादेरनेकाचश्च धीरीदूतोरस्यात्परयोः क्रमाद्यवौ स्तोऽपि परे नतु दृन्भ्रू पुनर्भू वर्षाभू रराभूभ्यो ऽन्यस्य भूशब्दस्य सुधियश्च।

प्रधी प्रध दत्यादि। एवं स्त्रीप्रत्ययः।

कव्याद्यनेकाचः किं। शुद्धधियौ। अस्थाल्किं यव क्रियौ यवक्रियः।

नीः नियौ।

६० न्यापदीभ्योऽङेराम्। नीशब्दादापोद्यात्परस्य ङेराम् स्यात्।

नियां। नेषं सुधीवत्।

अरणीः। अरण्यौ। ङौ अरण्यां। नेषं प्रधीवत्।

६१ ततजखादीयोऽङोवोः। तान्तस्यानजादेर्णीस्थाश्च परादीकारजाद्यकारात्परयो ऊविऊयौ ङ ङः स्यादा।

सुत्युः सुत्यः। सून्युः सून्यः। सुख्युः सुख्यः।

प्रभ्वीरिवास्याधः।

प्रभुः प्रभू प्रभवः हे प्रभो प्रभुं प्रभू प्रभून् प्रभुना प्रभुभ्यां प्रभुभिः प्रभवे प्रभुभ्यां प्रभुभ्यः प्रभोः प्रभुभ्यां।

अभ्युभ्यः अभ्योः अभ्योः अभ्यूनां अभ्यौ अभ्योः अभ्युषु। एवं विष्णुवायुभान्वादयः।

६२ क्रोष्टोस्तुनस्तृन्नधौघौ स्त्रियाञ्च। क्रोष्टु शब्दस्य तुनः स्थाने तृन स्यादधौ घौ परे स्त्रियाञ्च न ङित्।

५० सख्यृङ्भामिति। क्रोष्टा हे क्रोष्टो।

५१ घौङ्भिः। क्रोष्टारौ क्रोष्टारः क्रोष्टारं क्रोष्टारौ।

६३ वाच्यघौ। क्रोष्टोस्तुनस्तृन्वा स्यादघावचि परे।

क्रोष्टृन् क्रोष्ट्रा।

६४ ऋतोऽङोडुः। ऋकारात्परो ङिच्चङौ ङौ डुः स्यात् ड इत्।

क्रोष्टुः२ क्रोष्ट्रोः क्रोष्टॄणां।

६५ णुर्ङिङ्योः। ऋकारस्य णुः स्यात् ङौ ङौ च परे।

क्रोष्टरि क्रोष्ट्रोः। पक्षे हस्वे च अभ्रुवत्।

हूहूः हूहौ हूहवः इत्यादि वातप्रमीवत्। एव मतिचम्वादयः।

सुभूः सुभुवौ सुभुव इत्यादि सुधीवत् एवङ्कटभू स्वयम्वादयः।

सुखूः सुख्वौ सुख्व इत्यादि प्रधीवत्। एवं दृन्भ स्वलग्वादयः।

धाता कृपन्नक्रोष्टुवत्। धौ हे धातः। एवं नप्तृहोतृपोतृशास्तृदातृनेतृभ्रातृमातृदुहितृजामातृस्वसृत्वष्टृक्षत्तृहन्तृयातृद्रष्टृस्रष्टृधर्तृनिष्टृसंसृष्टृविसृष्टृसृष्टृपुंसां सर्वेषां तृ स्थाने तृनः स्यात्। धातृनः। पितृनः। भ्रातृनः। मातृनः। दुहितृनः। जामातृनः। स्वसृनः। त्वष्टृनः। क्षत्तृनः। हन्तृनः। यातृनः। द्रष्टृनः। स्रष्टृनः। धर्तृनः। निष्टृनः। संसृष्टृनः। विसृष्टृनः। सृष्टृनः। पुंसां नः। धातृन्। पितृन्। भ्रातृन्। मातृन्। दुहितृन्। जामातृन्। स्वसृन्। त्वष्टृन्। क्षत्तृन्। हन्तृन्। यातृन्। द्रष्टृन्। स्रष्टृन्। धर्तृन्। निष्टृन्। संसृष्टृन्। विसृष्टृन्। सृष्टृन्। पुंसः।

पिता हे पितः।

पिता माता ननन्दा ना सप्तेष्टृ भ्रातृ यातरः।
जामाता दुहिता देवा न तृनन्ना दमे दश।

६६ घावस्वसृतृनः। घौपरे ऋकारस्य णुः स्यात्तु स्वसृतृनोः।

पितरौ पितरः पितरं पितरौ। पितॄन् शेषं धातृवत्। एवं जामातृभ्राचादयः।

६७ नुर्व्वानामिर्घः। नृशब्दस्य नामि परे नो र्घः स्यादा।

नॄणां नणां। शेषं पितृवत्।

६८ ओरौघौ। ओकारस्य औकारः स्यात् घौ परे।

गोः गावौ गावः।

६९ आआम्शसोः। ओकार आकारः स्यादमि आमि शसि च परे।

गां गावौ गाः गवा गोभ्यामित्यादि।

७० कृद्वैङेलोप इति। गोः२।

७० रैरास्भि। रैशब्दो राः स्वाले भे च परे।

राः रायौ रायः राभ्यामित्यादि। स्वौः स्वावौ स्वाव इत्यादि।

इति पुंल्लिङ्गपादः।

अजन्तस्त्रीलिङ्गशब्दः।

७१ आवीभ्भसात्सेर्लोपः। आप ईप ईषाञ्च परस्य सेर्लोपः स्यात्।

उमा।

७२ यौरापः। आपः परौ यौरीः स्यात्।

उमे उमाः।

७३ घिटौङ्योः। आप एः स्याद्घौ टौङोश्च परतः।

हे उमे उमां उमे उमाः उमया उमाभ्यां उमाभिः।

७४ ङितां यम्। आपः परेषां ङितां यम् स्यात् म इत्।

उमायै उमाभ्यां उमाभ्यः उमायाः उमाभ्यां उमाभ्यः उमायाः उमयोः उमानां।

६० न्यापदीभ्योङेरामिति।

उमायां उमयोः उमासु। एवं दुर्गामायाऽम्बिका दयः।

७५ ओःसम् स्वञ्च। ओरावन्नात्परेषां ङितां सम् स्यात् पूर्वस्य च स्वः।

सर्व्वस्मै सर्व्वस्याः२ सर्व्वस्यां। आमि सर्व्वासां। शेषमुमावत्।

९ अपुरीत्वङ्गेः। अन्तरायै नद्यै।

द्वितीयस्यै द्वितीयायै द्वितीयस्याः द्वितीयायाः द्वितीयस्यां द्वितीयायां। शेषमुमावत् एवं तृतीया।

७६ सुभ्वादीद्यजम्बार्थानां धौ स्वः। सुभ्वो द्यादयजम्बार्थानाञ्च स्वः स्याद्धौ परे।

हे अम्ब। शेषमुमावत्। एवमद्यादयः। द्यवः किं हे अम्बाडे हे अम्बाले हे अम्बिके।

जरा।

२८ जरस्जराचितु। जरसौ। केचिदादावीत्व मिच्छन्ति। जरसी जरे जरसः जरा इत्यादि।

४० पादद्न्तेतिनासिकापूतनानिशानां नस्पृथिभ्यः। नसः नसा नोभ्यामित्यादि। पूतः पूता पूभ्यामित्यादि। निशः निशा।

७७ शुक्छाजभ्राजयजभ्रजसृजमृजभ्रस्जभ्रस्जां षड्भ्यो। आत्मानां छात्मानां राजादेश्च षड् स्याद्धौ परे।

७८ षोडःफे। षस्य डः स्यात् फे परे।

निड्भ्यामित्यादि। पचे धौ षोमावत्।

गोपा विश्वपावत्। मतिर्हरिवत्।

स्त्रीवान्न भस् न टा ना। मतीः मत्या।

७९ द्याङितामम्। द्याः परेषां ङितामम् स्यात् म इत्।

मत्यै मतेऽ मत्याः मतेः मत्याः मतेः मत्यां मतौ। एवं श्रुतिस्मृतिवुद्ध्यादयः।

८० स्त्रियांचिचतुरोस्तिसृचतसृऽवत् नौ। चिचतुरो स्त्रीलिङ्गे क्रमात्तिसृ चतसृ स्तः नौ परे। नौ च ऋवत् तेन न णुत्रिर्घाः।

तिस्रः२ तिसृभिः तिसृभ्यः२ तिसृणां तिसृषु। टेरत्रेसत्याप्। दे२ दाभ्यां २ दृयोः२। गौरी गौर्यौ गौर्यः हे गौरि गौरीं गौर्यौ गौरीः गौर्या गौरीभ्यां गौरीभिः।

७९ याङ्तामम्। गौर्यै गौरीभ्यां गौरीभ्यः गौर्याः गौरीभ्यां गौरीभ्यः गौर्याः गौर्योः गौरीणां गौर्यां गौर्योः गौरीषु। एवं वाणीकालीनद्यादयः। स्त्रीक्षीरनीवन्तालावन्तिस्तोपः। श्रेयं गौरीवत्। एव मवीतश्रादयः।

स्त्री रे स्त्रि।

८१ स्त्रीभ्रूर्धुः। स्त्रीशब्दो भ्रूशब्दश्च धुसंज्ञः स्यात्।

५८ धेरियुवचि। स्त्रियौ स्त्रियः।

८२ स्त्रीवाम्भ्रसोः। स्त्रीशब्दो धुसंज्ञो वा स्यादमि भ्रसि च परे।

स्त्रियं स्त्रीं स्त्रियौ स्त्रियः स्त्रीः स्त्रिया स्त्रीभ्यां स्त्रीभिः स्त्रियै स्त्रीभ्यां स्त्रीभ्यः स्त्रियाः स्त्रीभ्यां

स्त्रीभ्यः स्त्रियाः स्त्रियोः स्त्रीणां स्त्रियां स्त्रियोः स्त्रीषु।

श्रीः श्रियौ श्रियः। ङित्यामि च भेदः। श्रिये श्रिये श्रियाः श्रियः श्रियाः श्रियः श्रीणां श्रियां श्रियां श्रियि श्रीषु।

सुधादयः पुम्वत्। सुष्ठुधीः प्रशस्ताधीरिति नित्य स्त्रीत्वे सुधीप्रभृतयो नीलस्त्रीवत्।

धेनुर्गतिवत्साध्याः धेनुः धेनू धेनव इत्यादिः वधूः गौरीवत्। वधूः वध्वौ वध्व इत्यादि। एवं चमूतन्त्रादयः।

भूः श्रीवत्। भूः भुवौ भुव इत्यादि।

सुभूः हे सुभु। पुनर्भूः सुस्रूवत्।

सुभूः पुम्वत्। स्वसा धातृवत्। माता पितृवत् द्यौर्गोवत्। सुराः पुम्वत्। नौस्त्रीवत्।

इति स्त्रीलिङ्गपादः।

अजन्तक्लीबलिङ्गशब्दः।

८३ क्लीबात् स्यमोऽधेर्मोऽतः। अकारान्ता क्लीबनपुंसकात्परस्याधेः सेरमश्च मः स्यात्।

ज्ञानं हे ज्ञान।

८४ क्लीवाद्धेः। क्लीवात्पर औरी स्यात्।

ज्ञाने।

८५ जस्शसोः शिः। क्लीवात्परस्य जसः शसश्च शिः स्यात् शकृत्।

८६ नुम्शयमादौ झसन्तरलादौ तु वा। क्लीवस्य औ परे नुण् स्यात् नतु यमादौ झसन्तरलादौ तु वा स्यात्।

८७ नसभ्यह्वोऽधोर्घोऽधौधौ। नसभ्यां स्थाने ह्वतो नान्तस्य च ध्रुवर्जस्य धेः स्याद्धौ धौ परे।

ज्ञानानि। दधी प्रीवत्। अस्थि रामवत्। एवं वनं धनफलादृतः।

८८ तोऽन्यादेर्मोऽनेकतरात्। अन्यादेः परस्य स्यमोर्मस्य तः स्यात्। नत्वेकतरात्परस्य।

अन्यत् अन्ये अन्यानि हे अन्य। पुनस्तद्वत् अस्थि पुनवत् एवमन्यतरादयः।

अनेकतरात्किं। एकतरं।

८८ जरानोऽन्ता। जरत्प्रत्ययस्यान्तो नोऽन्त्यं स्यात्।

जरन्तं जरं जरन्ती जरे जरन्तेषि जरा णि। पुनर्जरत्। प्रेषं पुनत्।

२८ पादहन्तेति श्रीर्षहृदयोदकानामां श्रीर्षन् हृदुदन्नासन्नः। श्रीर्षाणि श्रीर्षे श्रीर्षण्यभिलाषादि। हृन्दि हृदा हृद्भ्यामित्यादि। उदानि उदा उद्भ्यामित्यादि। आस्नि आसा आसभ्यामित्यादि। प्रेषे प्रेषे च ज्ञानवत्।

९० क्रीवेसः। क्रीवे पंस्य सः स्यात्। क्रीर्षं। ज्ञानवत्।

९१ सप्तीर्वुक्। क्रीवापरयोः सप्तीर्वुक् स्यात्। वारि।

९२ नृणिकोऽन्यनामि। द्रगन्तस्य क्रीवस्य नृण् स्यादन्यनामि परे नद्यादि।

नादिनी नदीनि।

९३ णुर्वावा। द्रगन्तस्य क्रीवस्य णुर्वा स्यादूर्वा परे।

ङे वारि वारिणी वारीणि वारिणा वारिभ्यां वारिभिः वारिणोः वारीणां वारिणि वारिणोः प्रेषे च वारिवत्।

९४ पुम्वद्दाऽर्थेनक्लीपुंस्कं टाद्यचि। इगन्तं क्लीवं अर्थेन प्रोक्तपुंस्कं पुम्वद्वा स्याद्टाद्यचि।

अनादरे अनादरिणे इत्यादि। ग्रेषं वारिवत्।

अर्थेन किं पीलुने फलाय।

९५ दध्यक्षिसक्थ्यक्ष्णोऽनङ्। एषामनङ् स्यात् टाद्यचि। अङावितौ।

४० अनोऽक्षोपः। दध्ना दध्ने दध्नः२ दध्नोः दध्नां दध्नि दधनि दध्नोः। ग्रेषं वारिवत्। एवमक्षि सक्थि अक्षि।

सुधि सुधिनी सुधीनि। द्वौ ग्रीवत् सुधिया सुधिना इत्यादि। एवं प्रध्वादयः मधु मधुनी मधूनि हे मधो हे मधु। द्वौ ग्रीवत्। मधुना मधुभ्यामित्यादि। एवमम्बुवाय्वादयः।

३८ पादद्न्तेतिखुवा। खूनि खानूनि इत्यादि मेदः।

धातृ धातृणी धातृणि। धौ हे धातः हे धातृ। द्वौ ग्रीवत्। धात्रा धातृभ्या इत्यादि। एवं भ्रातृकर्त्रादयः।

९६ एच्चोयुत्खं। प्रधु प्रधुनी प्रधूनि। द्वौ ग्रीवत्। हे प्रधो हे प्रधु प्रधवा प्रधुना इत्यादि।

सुरि सुरिणी सुरीणि। द्वौ हे सुरे हे सुरि। द्वौ ग्रीवत्। सुराया सुरिभ्या सुराभ्यामित्यादि।

सुनु सुनुनी सुनूनि। धौ हे सुनो हे सुनु। दी भी यत् सुनावा सुनुना इत्यादि।

नपुंसकपादः।

इत्यजन्ताध्यायः।

९७ दिरुक्तजश्चादीदिः। उक्तदिलक्षणो जश्चादिश्च दिरुक्तः स्यात्।

९८ षोढोभौ। इस्य ढः स्याद्धौ परे।

७१ आदीभ्यसाद्योर्लोपः।

४२ अपक्षयोरिति षपजवौ वा। लिट् लिड्लिड्यौ लिड्यः लिड्यं लिड्यौ लिड्यः लिड्या लिड्भ्यामित्यादि।

९९ दादेर्घः। दकारादेरिस्य घः स्याद्धौ परे।

१०० अभाग्नस्यादिजवां अभाः फे धोस्तु स्वधेऽन्तेच। अभाग्नस्यादौ खितानां जवानां अभाः स्युः फे परे धोस्तु स्वधे ऽन्ते च।

युक् युग् दुग्धौ दुग्धः दुग्धं दुग्धौ दुग्धा युग्भ्यामित्यादि।

१०१ मुहांघड्वाभौ। मुहादीनां घड् वा स्याद्धौ परे।

मुक् मुग् मुट् मुड् मुग्धौ मुग्धः मुग्धं मुग्धौ मुग्धः मुग्धा मुग्भ्यां मुग्भ्यामित्यादि। एवं दुह् स्नुह् स्निह्।

१०२ वाद्योवौपौश्वेतात्तुवा। वाद्यो वाग्रन्थस्थाः स्यात्पौ परे श्वेतवाहस्तु वा।

विश्वौग्धः विश्वौग्धा इत्यादि। श्वेषं लिड्वत्।

१०३ अमादूः। अवर्णात्परो वाहो वा ऊः स्यात्सौ परे।

भूहः भूहा इत्यादि।

१०४ अनडुच्चतुरोऽणार्णौधिघ्योः। अनडुहश्चतुरश्च धौ परे ऽण् धौ परे आण् स्यात् ण इत्।

१०५ धो नः सौ। अनडुहो हस्य नः स्यात् सौ परे।

अनड्वान् हे अनड्वन् अनड्वाहौ अनड्वाहः अनड्वाहं अनड्वाहौ अनडुहः अनडुहा।

१०६ सप्भस्वसनडुदादङ्फे। एषां दङ् स्यात् फे परे अङ्गावितौ।

अनडुद्भ्यामित्यादि।

१०७ श्वेतवाहऽवयाजुक्थशास्पुरोडाशां डसङ्। एषामन्यस्य डसङ् स्यात् फे परे डकारादि तौ।

१०८ अलसौधोःसौर्धोऽधौ। अलसस्य वलस्य च धः स्यादधौ सौ परे नतु धोः।

श्वेतवाः।

१०९ डसङोधौवा। डसङो धौ परे धौ वा स्यात्।

हे श्वेतवाः हे श्वेतवः श्वेतवाहौ श्वेतवाहः श्वेतवाहं

श्वेतवाहौ श्वेतौवाहः श्वेतवाहः श्वेतवोभ्यामित्यादि।

२४ क्विलादिनिषः। तुराषाट् तुराषाड् तुराषाहौ तुराषाहः तुराषाहं तुराषाहौ तुराषाहः तुराषाहा तुराषाड्भ्यामित्यादि।

चत्वारः चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः२ नुमाम इति चतुर्णां।

११० रङो विः सुपि। रङो विः स्यात् सुपि नलन्यरेफस्य।

चतुर्षु।

प्रियचत्वाः हे प्रियचत्वः प्रियचत्वारौ प्रियचत्वारः प्रियचत्वारं प्रियचत्वारौ प्रियचतुरः प्रियचतुरा प्रियचतुर्भ्यामित्यादि।

८७ नसञ्जहन इतिर्घत्वे नोलुप्।

राजा हे राजन् राजानौ राजानः राजानं राजानौ।

४० अनोऽशेषः।

राज्ञः राज्ञा राजभ्यामित्यादि। ङौ राज्ञि राजनि।

अम्बस्यादित्युत्वेः। ब्रह्मणः ब्रह्मन इत्यादि। शेषं राजवत्।

१११ इनपूषार्य्यमनोऽधोसौग्नौर्घः। एषां र्घः स्यादधौ सौ परे ग्नौ च।

वृचहा हे वृचहन् वृचहणौ वृचहणः वृचहणं वृचहणौ।

११२ हनोऽकोघ्नोनणः। हनःस्थाने जातस्य ऊस्य घ्नः स्यात्। तस्य च नस्य णो न स्यात्।

वृचघ्नः वृचघ्ना वृचहभ्यामित्यादि। एवं पूषन्शर्व्व मन् मार्ज्जिन्यशस्विन्प्रभृतयः।

११३ पूष्णोऽङिर्डिर्वा। पूषि पूष्णि पूषणि।

११४ मघोनस्तुङ्वाक्तिप्योः। मघवन्शब्दस्य तुङ्वा स्यात्तौ पौ च परे उङावितौ।

११५ त्रिदचोऽदेर्नुण्घौ। उकारेत ऊकारेतोऽचस्य नुण् स्याद्घौ परे नतु देः।

११६ स्यान्तस्यारालुप्फे। स्यस्यान्तस्य लुप् स्यात् फे परे नतु रात्परस्य।

मघवान् मघवा हे मघवन् मघवन्तौ मघवानौ मघवन्तः मघवानः मघवन्तं मघवानं मघवन्तौ मघवानौ।

११७ स्वयुवमघोनामुर्व्वोऽतेपौ। एषां वशब्दस्य उः स्याद्वा पौ परे नतु ते।

मघवतः मघोनः मघवता मघोना मघवद्भ्यां मघवभ्यामित्यादि। युनः युना यूनः यूना इत्यादि। ग्रेषं राजवत्।

अर्म्मा हे अर्म्मन्।

११८ अर्व्वणोऽनञस्तुङ्त्येऽसौ तु। नञ् वर्ज्यस्यार्व्वणो नस्य तुङ् स्यादसौ त्ये परे।

अर्व्वन्तौ अर्व्वन्तः अर्व्वन्तं अर्व्वन्तौ अर्व्वतः अर्व्वता अर्व्वद्भ्यामित्यादि।

अनञः किं अनर्व्वा हे अनर्व्वन् अनर्व्वाणौ अनर्व्वाणः शेषं यज्ञवत्।

११९ पथिमथ्यृभुक्षामात्तोर्नामौधौ। पथि माथिन् ऋभुक्षिन् एषां यस्य नम् स्यादिकारस्य चाकारः। औ परे।

१२० टेरासौ। पथ्यादीनां टेरत् स्यात् सौ परे।

पन्थाः पन्थानौ पन्थानः पन्थानं पन्थानौ।

१२१ लोपोऽत्यधौ। पथ्यादीनां टेर्लोपः स्यादत्यधौ परे।

पथः पथा पथिभ्यामित्यादि। एवं मन्थाः ऋभुक्षाः। ५४ इतिसंख्याकाः इति। पञ्च पञ्च पञ्चभिः पञ्चभ्यः।

१२२ नोनामिर्घः। वान्तस्य नामि परे घः स्यात्।

पञ्चानां पञ्चसु।

१२३ वाष्टनोऽजस्भ्यसोर्डीः। अष्टनः परयोः अस्भ्यसोर्डीः स्याद्वा स च दृत्।

अष्टौ अष्ट अष्टौ अष्ट।

१२४ ङाङ्नोभ्या। अष्टभ्य ङा आदा नौ परे ऽ दृत्।

अष्टाभिः अष्टभिः अष्टाभ्यः अष्टभ्यः अष्टाभ्यः अष्टभ्यः अष्टानां अष्टासु अष्टसु।

१२५ धोर्मोनःफ्वि। धोर्मस्य नः स्यात् फ्वे मे वे च परे।

प्रष्ठान् प्रष्ठामौ प्रष्ठामः प्रष्ठामं प्रष्ठामौ प्रष्ठान् प्रष्ठामित्यादि।

१२६ इदमोऽयमियं पुंस्त्रियोःसौ। इदमः पुंलिङ्गस्त्रीलिङ्गयोः क्रमेणायमियमौ स्तः सौ परे।

अयं।

१२७ दोमोऽदसश्चौ। इदमो ऽदसश्च दस्य मः स्यात् औ परे।

इमौ इमे इमं इमौ इमान्।

१२८ टोसीदमोऽनयोऽमः। अनयोः इदम इमोः परयोरमः स्यात्।

अमुना।

१२९ स्यः। अनयोः इदमो अः स्यात् सौ मे च परे।

३१ आभिसभ्यां। आभ्यां।

१३० भिस्भिसोऽदसश्च। अनयोः इदमो ऽदसश्च परस्य भिसो भिसेव स्यात्सौ च।

२२ ब्वेरभ्ये। एभिः। ५६ टेरत्वे। १२७ दस्य मत्वे। २५ ङेरौ पञ्चादः। अस्मै आभ्यां एभ्यः अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अनयोः एषां अस्मिन् अनयोः एषु।
अनकः किं।

१२१ त्यादिव्यासभोसक्तिश्रिश्रैर्व्वाक्प्राक् टेर्व्यकदश्च। त्यादयन्तस्य वस्य सभश्रीश्चवर्ज्जस्य श्रीः श्रैश्च टेः पूर्व्वौ अक् स्यादा व्यकस्य दश्च।
इमकेन इमकाभ्यां इमकैरित्यादि।

१२२ द्विटौसीदैतयोरेनोऽनूनौ। द्वा टौ सोश्च परत इदमेतदोरिदैतयोरेनः स्यादूनस्य प स्यादूनौ।
इमं विद्धि हरेर्भक्तं विद्ध्येनं शिवार्चकं। इमा विमान् वित्त शिवानेनावेनांस्तु वैष्णवान्। अनेन पूजितः कृष्णो ऽथैनेन गिरिशो ऽर्चितः। अनयोः कृष्ण वः स्वामी शिवः स्वामी अथैनयोः।
५६ त्यदां टेरः नौ। कः नौ के इत्यादि।
१०१ ग्रभान्तस्येति वस्य भः।
भुत् भुद् बुधौ बुधः बुधा भुङ्क्ष्वामित्यादि।

१२३ युजिरोऽसेनुणधौ। युजिरो युज्धात्वो स्य नुण् स्याद्धौ परे क्तु से।

१२४ चङ्क्रुङ्युङ्स्यन्दिगङ्गृत्मिकद्भृक्दृक् स्मृक्मृगुष्णिचां कुङ्भौ। स्रवर्णान्ता नामस्यादीनाञ्च कुङ् स्याद्भौ परे।

२८ सोर्नुम्सखदाम्ने। ३० अपेऽम्सोः। ११ स्याम्सखाराम्नुप् फे।

युङ् युञ्जौ युञ्जः युञ्जं युञ्जौ युजः युजा युग्भ्यामित्यादि।

अस्मे किं सुयुक् सुयुजौ सुयुजः इत्यादि। युजिरः किं युक् समाधिमात्।

अञ्चु कुञ्चयुजामेव प्राक्कुङ्पृथक् ग्रहणात्। तेन खन् खञ्जौ खञ्जः इत्यादि।

७७ ग्रच्छाजेतिषङ्। ७८ षोडः फे। राट् राड् राजौ राजः। एवं विभ्राट् देवेट् परिव्राट् विश्वसृट् परिमृट्।

१२५ विश्वराजोऽदा। विश्वराजो ऽकारस्य आः स्याद्भौ परे।

विश्वराट् विश्वाराड् विश्वराजौ विश्वराजः।

१२६ स्यादेःसोलोपः कोऽषढन्यरुक्षः। स्यादौ खितस्य सस्य लोपः स्याद्भौ परे। कस्य च नतु षढाभ्यामन्यस्य स्थाने जातस्य रुक्षस्य। भृट् भृड् अपञ्चसोरिति सस्य दः। २५ सुसुभिभ्यश्चादिति। भृज्जौ भृज्जः इत्यादि। ऊर्क् ऊर्ग् ऊर्ग्भ्यां ऊर्ग्भिः इत्यादि।

अवयाः हे अवयाः हे अवयः अवयाजौ अवयाजः अवयोऽग्नामित्यादि।

१२७ त्यदां तदोःसःसौ। त्यदादीनां तदोः सः स्यात् सौ परे।

ङः यौ यौ इत्यादि वर्त्मवत्। एवं तद्। एषः एतौ एते इत्यादि। १२२ दीर्घाऽसीद्वेनयोरेनावुक्ताविति प्रयोजनञ्च द्रष्टव्यम्।

१२८ युष्मदस्मदोरन्वादौ युवावौ यूयवयौ त्वमहौतुभ्यमावौ ङिदसस्वाङेऽसङ। अनयोः क्रमादेते आदेशा एतेषु परेषु क्रमात् स्युः।

१२९ ङेर्योमः। युष्मदस्मदां परस्य ङे इत्यस्य चैष मः स्यात्।

तं अहं।

१४० सप्तमीभ्याङ्। युष्मदस्मदोरनाद्यां सप्तमी भ्यामि औकारे च परे।

युवां आवां यूयं वयं त्वां मां युवां आवां।

१४१ शस्भ्यसङसिभ्यसङस्त्वामौनङभ्यम् तनङाकमः। युष्मदस्मदां परेषामेषां स्थानेन शभ्यम् त त ङ आकम एते क्रमात् स्युर्ङ ङ्।

युष्मान् अस्मान्।

१४२ एङ्टाङ्यामि। युष्मदस्मदोरेङ् टा ङ्याभ्यां परयोरामि च क्रमात्।

मया मया युवाभ्यां आवाभ्यां युष्माभिः अस्माभिः तुभ्यं मह्यं युवाभ्यां आवाभ्यां युष्मभ्यं अस्मभ्यं मत् मत् युवाभ्यां आवाभ्यां युष्मत् अस्मात् मम मम युवयोः

आवयोः युष्माकं अस्माकं। अतिमयां अतिमयां अतियुवयां अत्यावयां अतियुष्मयां अत्यस्मयां।

१२८ ङदयोरर्थस्यापि ग्रहणात्। एवं सर्व्वत्र त्वयि मयि युवयोः आवयोः युष्मासु अस्मासु।

१४३ दीचीपीणां कैर्दैर्व्वैस्ते मे वां नौ वस् नसौ वापादवाक्यादावचवाहाहैवाहगृह ग्यर्थैस्त्वीमात्मभा। युष्मदस्मदोर्दीचीपीणां कैः सहितयोस्ते मे दैवां नौ नैर्व्वस् नसौ क्रमादा स्यातां। अमा युक्तयोस्तु मा। ननु पादस्य वाक्यस्य चादौ स्थितयोर्नचवासैरदर्शनार्थदर्शनार्थमुभयत्र योगे।

दामोदरस्त्वावतु मामपि त्वच ददातु ते मे ऽपि मुदं मुकुन्दः। निहन्तु ते विष्णुरघानि मे ऽपि रक्षत्व सौ वामपि नौ मुरारिः। ददातु वां नावपि शर्म्म कृष्णः करोतु वां श्रीदयितो दयां नौ। पुष्णातु वो नो ऽपि हरिर्धनं वो दहातु नौ हन्मुमालि श्रीनः।

अपादवाक्यादौ किं। युष्मामकलविरतं कृष्णो ऽस्मा न्पातु सङ्करः।

अचादियोगे किं। तुभ्यं सख्यं दद्यात् खं गोविन्दो मह्यमेव मां। श्रीकंठो मामपेक्ष्य त्वामालोकयति प अकं।

१४४ सदाऽनूक्तोऽसादिष्वाः। अनयोरन्या देशे एते आदेशा नित्यं खुर्नतु सपूर्व्वात् पुम्भात् परयोः।

यूयं वयं विनीतात्मान् पातु वो नो महेश्वरः।
यूयं वयं हितास्तेन वोऽस्माभ्यां तु स वः शिवः।

१४५ नाविशेष्यान्यादामन्त्र्यात्। विशेष्य पूर्वमनामत्व पूर्वश्च हितान्यस्मादामन्त्र्यादेते आदे आनडुः। अमोऽस्मादेव सकारेण सेव्य नो ऽवाव अर्व णः।

सुपात् सुपादौ सुपादः सुपादं सुपादौ।

१४६ पात्पत्यौ। पादः पत् स्यात्यौ परे।
सुपदः सुपदा सुपद्भ्यामित्यादि।

१३४ चक्तिनिकुङ्। २८ नख नुः। ३० नोर्डः। ११६ स्यादेरस लुप्। प्राङ् प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राञ्चं प्राञ्चौ। एवं कुञ्चतिर्यञ्चौदञ्चादयः।

१४७ अचोऽञ्चोपोर्धस्य। अचोऽन्तस्य ञ्चो पः स्यात्यौ परे पूर्वस्य च धः।
प्रतीचः प्रतीचा प्रत्यग्भ्यामित्यादि।

१४८ तिर्य्यगमुमुयगदमुयगुदञ्चानिरञ्चा मुमुईचऽदमुईचोदीचः। एषामेते क्रमात् स्यौ परे।
तिरश्चः तिरश्चा तिर्य्यग्भ्यामित्यादि।
अमुमुईचः अमुमुईचा अमुमुयग्भ्यामित्यादि। एव मदमुयङ्।
उदीचः उदीचा उदग्भ्यामित्यादि। शेषं पूर्ववत्।

७७ अच्छाजेति चस्य घत्वे तस्मिन्नस्य झषि सवि १२६ त्यादेः सोलोपः। सुवृट् सुवृड् सुवृधौ सुवृधः इत्यादि।

८७ नपञ्चमहन्नदतिर्घः। ११६ स्वान्तस्य सोपः। महान् महान्तौ महान्तः महान्तं महन्तौ महतः महता महद्भ्यामित्यादि।

भवन् भवन्तौ भवन्तः भवन्तं भवन्तौ भवतः भवता भवद्भ्यामित्यादि। श्रेषं मद्वत्। १०८ अलोधोरिति। श्रीमान् श्रेषं भवत्। एवं यशस्वद्वयः।

१४९ भगवद्भवद्भवतांभगोऽघोभोवाधौ। एषामेते क्रमात् स्युर्वा धौ परे।

हे भगोः हे भगवन् हे अघोः हे अघवन् हे भोः हे भवन्। श्रेषं श्रीमद्वत्।

११५ अदेरित्यनेनैव नुन्। ददत् ददतौ ददतः इत्यादि।

७७ अच्छाजेति झढ्। विट् विड् विशौ विशः विशं विशौ विशः विशा विड्भ्यामित्यादि।

१०१ मुहांधडिति। नक् नग् नट् नड् नशौ नशः नशं नशौ नशः नशा नग्भ्यां नड्भ्यामित्यादि।

१०७ श्वेतवाहेति ढषड्। पुरोडाः पुरोडाशौ पुरोडाशः पुरोडाशं पुरोडाशौ पुरोडाशः पुरोडाशा पुरोडाड्भ्यामित्यादि।

१२४ चक्रिनिकुक्। सृक् सृग् सृशौ सृशः सृशा सृग्भ्यामित्यादि।

दधृक् दधृग् दधृशौ दधृशः दधृशा दधृग्भ्यामित्यादि।

षट् षड् षड्भिः षड्भ्यः षड्भ्यः षण्णां षट्सु।

१५७ अदसः सेरौः। अदसः परस्य सेरौः स्यात्।

असौ।

१५८ मात्स्वर्धावुञ्। अदसो मात्परौ स्वर्धावुदूतावाप्नुतः।

अमू।

१५९ एरीव्वे। अदसो मात्परो व्वे निष्पन्न एकार ईः स्यात्।

अमी अमुं अमू अमून्। ४६ टादस्स्वाख्यियान्नु ना। अमुना अमूभ्यां अमीभिः अमुष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्मात् अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्य अमुयोः अमीषां अमुष्मिन् अमुयोः अमीषु।

इति दसन्नपुंलिङ्गपादः।

वसन्तस्त्रीलिङ्गशब्दः।

१६० नद्योधङ्भौ। नद्यो हस्व धङ् स्यात् भौ परे।

उपानत् उपानद् उपानद्भ्यां उपानद्भ्यां।

१३४ चङितिकुङ्। उष्णिक् उष्णिहौ उष्णिभ्यां इत्यादि।

१६१ दिव औङ्सौ। दिव औङ् स्यात् सौ परे।

द्यौः दिवौ दिवः।

१६२ वाम्याङ्। दिव आङ् स्यादामि परे।

द्यां दिवं दिवौ दिवः दिवा।

१६३ उद्दस्युङ्। दिव उङ् स्यात् उवर्णे हलि च परे। द्युभ्यां।

गीः गिरौ गिरः। एवं पूः।

८० स्त्रियां चिचतुरदतिचतसृ। चतसः चतसृभिः चतसृभ्यः२ चतसृणां चतसृषु।

५६ टेरलेऽप्। का के काः इत्यादि सर्ववत्। एवं यद्।

१२६ इदमोऽयमितीयं। इयं इमे इमाः इमां इमे इमाः अनया आभ्यां आभिः अस्यै आभ्यां आभ्यः

अस्याः आभ्यां आभ्यः अस्याः अनयोः आसां अस्यां अनयोः आसु।

स्रक् स्रजौ स्रजः स्रग्भ्यां।

५६ टेरत्वे आप्। स्रा त्वे त्या इत्यादि सर्व्ववत्। एवं तद् एतद्।

वाक् वाचौ वाचः वाचं वाचा वाग्भ्यां।

अप्शब्दो व्याख्यातः। ८७ नसमहजो ऽधोर्घः।

आपः अपः।

१६४ भ्यपोद्ङ्। अपो ङ्ङ् स्याद्भि परे।

अद्भिः अद्भ्यः। अपां अप्सु दिक् दिशौ दिशः दिग्भ्यामित्यादि। एवं ङ्क्।

लिट् लिडौ लिडः लिड्भ्यां लिट्सु। एवमाशीः।

१५७ अदसः सेरौः। असौ अमू अमूः अमूं अमू अमूः अमुया अमूभ्यां अमूभिः अमुष्यै अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमुयोः अमूषां अमुष्यां अमुयोः अमूषु।

इति हसन्तस्त्रीलिङ्गपादः।

इसन्तस्त्रीवलिङ्गशब्दः।

९१ सर्वनामेति। १०६ सम्भस्त्वस्त्रिति दन्त्। सनडुत् सनडुही।

१०४ अनडुच्चतुरो ऽणावित्ति। सनड्वांहि। पुन सदन्। त्रेषं पुमत्।

चत्वारि त्रह्म।

१६५ स्त्रीवेनोलुव्वाधौ। नपुंसके नस्य लुप् स्यात् वा धौ परे।

हे त्रह्म हे त्रह्मन् त्रह्मणी त्रह्माणि। त्रह्नः त्रह्मी त्रह्मनी त्रह्मानि त्रह्नोभ्यां। किं के कानि। इदं इमे इमानि। त्रसृक् त्रसृजी त्रसानि त्रसृजि त्रसृजां त्रसृजा त्रसृभ्यां त्रसृभ्यामित्यादि।

ऊर्क् ऊर्जी ऊर्जन्ति ऊर्जि। सुवत् सुवद्भिग सुवन्तद्भिग।

८६ नुषयमेत्यत्र त्रसन्तरसथोरितिनुषुकारेत नुर्विन्दुमाचस्य नाम्या। त्यत् त्ये त्यानि। एवं यत् तत् एतत्।

१२२ अनुनौ तु। एनत्।

गवाक् गोची गवाञ्चि। तिर्यक् तिरश्ची तिर्यञ्चि। एवं परे।

स्त्रीत्वः।

१ स्त्रियामत आप्। स्त्रीलिङ्गे स्तादेका राजादाप् स्यात्।

मेधा वर्ष्मा।

२ दृसादा। स्त्रियां दृसन्नादाप् स्यादा।

वाचा वाक् दिशा दिक्।

३ मनोऽाप्। स्त्रियां मनन्नात् ङाप् वा स्यात्।

सीमे सीमानौ पामे पामानौ।

४ ष्टे ऽनः। स्त्रियां स्तादनन्नाङाप् स्यादा ष्टे।

बऊयञ्चे बऊयञ्चानौ।

५ ईप्चाम्वस्यात्। मस्य वस्यान्यपरानन्नाङ्गे स्तात् स्त्रियामीप् ङाप् च स्यादा।

वऊराज्ञौ वऊराजे वऊराजानौ।

६ काप्यनाशीरककोऽदिदयत्तत्स्त्रिपादेः।

आशीरर्थाक्वर्जे कापि परे अकार दः स्यात् नतु यत्तत् स्त्रिपादेः।

वर्ष्मिका कारिका।

आशीरकके तु जीवका। यदादेस्तु। यका सका चिपका ध्रुवका चटका।

७ दैषदृतपुत्रवृन्दारस्वस्राजभस्त्वाधुत्य क्योर्वा। दादेर्धुत्यवर्जयोः कयोस्त्वाकार इकारः स्वादा कापि।

दिकि दके चटकिका चटकका आर्य्यिका आर्य्यका। धुत्ययोस्तु नायिका क्षत्रिका।

८ वाच्चापोऽनुक्तपुंस्कस्य। आपः स्थाने जातोऽकार इदाच स्वादा कापि नतूक्तपुंस्कस्य।

गङ्गिका गङ्गाका मङ्गका। उक्तपुंस्कस्य तु मुञ्जिका।

९ ष्ट्रिन्त्रञ्चाहनदादेरीप्। षकारेतष्टका रेत उकारेत ऋकारेतो नान्ताद्दन्तादन्त्यो वाहो नदादेश्च ईप् स्यात् स्त्रियां।

१० ययोर्लोपोऽयुक्तौपौ। इवर्णावर्णयोर्लोपः स्यादयावक्तौ पौ परे।

।ष। वैष्णवी वराकी।

११ क्यङ्च्वौचानात्यपत्यष्णस्य। अपत्यार्थष्णस्य लोपः स्यादयावक्तौ पौ परे क्यङ्च्वौ च नलाकारे।

गौरी।

१२ स्वर्यागस्त्यस्य तिष्यपुष्यस्य ष्ण्यमत्यस्ये येपोर्भण्ण ईपियः। एषां यस्य लोपः स्वादीये पोः परयोर्मत्वष्णे ईपि च।

सौरी आगस्ती चातुरी। ट। त्रयी भूषणी। ड। विदुषी श्रीमती भवती। १६८ अण्यनो नित्यं। ष्ण। पचन्ती दीव्यन्ती।

१६८ आदीपोः। तुदन्ती तुदती भान्ती भाती। न। दण्डिनी अर्व्वती राज्ञी मुनी मघोनी मघवती। च। कर्त्री क्रोष्टी। अन्च् प्रतीची प्रत्यञ्ची तिरश्ची तिर्य्यञ्ची अमुमुदीची अदमुदीची उदीची। वाह्। मारौही श्वेतौही श्वेतवाही प्राच्यूही। नदी मत्ती गौरी।

१३ णचखसाद्नोरङीव्वातुचे। णादचं खसाच्च विहितादन ईप् स्यात् वनो रङ च स्त्रियां चे तु वा।

अवावरी धीवरी हरिद्वरी वरुधीवरी वरुधी वा।

१४ खस्योधःसंख्यादिदामवयोर्थहायना ङ्चे।

पीनोधी द्विदाची द्विहायनी।

१५ जातेरतोऽस्त्रीयुङ्सत्काण्डप्राक्प्रान्त शतैकादिपष्यसम्भद्राजिनैकशणपिण्डा दि

फल्गनादिमूलात्। जातिवाचिनो ऽकारान्तात् स्त्रियामीप् स्यात् नतु स्त्रीयुङादेः।

मृगी हंसी शीतपाकी।

स्त्रीयुङादेस्तु मल्लिका वैश्या यत्पुष्पा संफला अमूला। जातेः किं मन्दा।

आकृतिग्रहणा जातिर्लिङ्गानाञ्च न सर्व्वभाक्।
सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या गोचञ्च चरणैः सह।

गार्गी कठी कौथुमी।

१६ गुणाद्धेतोऽखरुस्रोङः। गुणवाचकादुकारान्तात् स्त्रियामीप् स्यादा नतु खरोः स्रोङश्च।

मृदी मृदुः।

खरस्रोङस्तु खरः पाण्डुः। गुणात् किं

सत्ये निविशते ऽप्यैति पृथग्जातिषु दृश्यते।
आधेयस्यक्रियाजस्य सो ऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः।

धेनुः।

१७ पाच्छोणादिस्वाङ्गेतोऽक्तोर्व्वा। पादः शोणादेः स्वाङ्गादिकारान्ताच्च स्त्रियामीप् स्यादा न तु क्तेः।

चिपदी चिपात् श्रोणी श्रोणा चण्डी चण्डा बिम्बोष्ठी बिम्बोष्ठा। स्वाङ्गात् किं।

स्वाङ्गं स्यादवयवं मूर्त्तं प्राणिक्षमविकारजं।
दृष्टं तच्चातत्क्षमपि तदन्तादपि चक्षितं।

वक्त्रक्षेदादवत्वात्। सुश्रोणा अमूर्त्तत्वात्।

१५० सषेसुस्सजुषश्चारङ्फेऽत्वः। सस्य स्थाने जातस्य षस्य दृसुवः सजुषो ऽन्तस्य च रङ् स्यात् फे परे नतु चान्तस्य।

१५१ व्यञ्जनचतुर्थीकोधोर्घोऽकुर्छुरोऽखेः। धोरिको र्घः स्यादि रै फे च। नतु कुर्छुरोर्न च खे नाचि नचे च।

पिपठीः पिपठिषौ पिपठिषः पिपठीर्भ्यां पिपठीःषु। एवं चिकीर्षादयः।

दोः दोषौ दोषः दोषं दोषौ। २८ पाददन्तेति दो षन् वा दोष्णः दोष्णा दोषभ्यां दोर्भ्यामित्यादि।

१३६ स्यादेः सोलोपः। विविड् विविड् विविक्षौ विविक्षः विविक्ष्यामित्यादि।

पिपक्ष् पिपग् पिपक्षौ पिपक्षः पिपग्भ्यामित्यादि। एवं गोरग्दिधक्षादयः।

सुपीः सुपिषौ सुपिषः सुपीर्भ्यां सुपीःषु। एवं सुतूः।

विद्वान् हे विद्वन् विद्वांसौ विद्वांसः विद्वांसं विद्वांसौ।

१५२ वसोर्वःसेमप्युर्मतुप्योः। वसोर्वश्चन्द्रमसहितो ऽपि उः स्यान्मतौ पौ च परे।

विदुषः विदुषा। १०६ खसध्यक्षक्षिति दक्। विद्भ्यामित्यादि।

पेचिवान् पेचिवांसौ पेचिवांसः पेचिवांसं पेचिवांसौ पेचुषः पेचुषा पेचिवद्भ्यामित्यादि।

जगन्वान् जगन्वांसा जगन्वांसः जगन्वांसं जगन्वांसौ। वसोलो तन्निमित्तस्य। ३० नस्य मले।

१५३ हनगमजनखनघसामुङ्लोपोऽङेऽचश्च। एषामुङ्लोपः स्यादणावचि नतु ङे।

जग्मुषः जग्मुषा जगन्वद्भ्यामित्यादि। एवं जग्मिवान्।

१११ अधोरित्युत्वेः। सुहिन् सुहिंसौ सुहिंसः सुहिन्भ्यां।

ध्वत् ध्वंसौ ध्वंसः ध्वद्भ्यां। एवं स्वत्।

उक्थशाः हे उक्थशाः हे उक्थशः उक्थशासौ उक्थशासः उक्थशोभ्यां।

१५४ पुंसोऽसुङ्सौ। पुंसोऽसुङ् स्यात् सौ परे उङावितौ।

पुमान् पुमांसौ पुमांसः पुम्भ्यां पुंभ्यामित्यादि।

१५५ सेर्डाग्रनसपुरदंशोऽनेहसोऽधेः। एभ्यः परस्य सेर्डा स्यान्नतु धेः।

उग्रना।

१५६ धेर्डडनौवोग्रनसः। उग्रनसः परस्य धेर्डडनौ वा स्तः ड द्वत्।

हे उग्रन हे उग्रनन् हे उग्रनः उग्रनसौ उग्रनोभ्यां।

अनेहा हे अनेहः अनेहसौ अनेहसः एवं पुरुदंशाः।

वेधाः हे वेधः वेधसौ वेधसः इत्यादि।

१११ अधोरित्युत्वेः। सुवः सुवसौ।

१५७ अदसः सेरौः। अदसः परस्य सेरौः स्यात्।

असौ।

१५८ मात्स्वर्धावुञ्। अदसो मात्परौ स्वर्धावुदूतावाप्नतः।

अमू।

१५९ एरीव्वे। अदसो मात्परो व्वे निष्पन्न ए कार ईः स्यात्।

अमी अमुं अमू अमून्। ४६ टादस्त्वास्त्रियान्तु ना। अमुना अमूभ्यां अमीभिः अमुष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्मात् अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्य अमुयोः अमीषां अमुष्मिन् अमुयोः अमीषु।

इति दसन्तपुंल्लिङ्गपादः।

वसन्तस्त्रीलिङ्गशब्दः।

१६० नद्योधङ्भौ। नद्यो हस्व धङ् स्यात् भौ परे।

उपानत् उपानद् उपानद्भ्यां उपानद्भ्यां।

१३४ चङ्क्ति कुङ्। उष्णिक् उष्णिहौ उष्णिभ्यां इत्यादि।

१६१ दिव औङ्सौ। दिव औङ् स्यात्सौ परे।

द्यौः दिवौ दिवः।

१६२ वास्याङ्। दिव आङ् स्यादामि परे।

द्यां दिवं दिवौ दिवः दिवा।

१६३ उद्दस्युङ्। दिव उङ् स्यात् उवर्णे हलि च परे। द्युभ्यां।

गीः गिरौ गिरः। एवं पूः।

८० स्त्रियां चिचतुरदतिचतसृ। चतसः चतसः चतसृभिः चतसृभ्यः२ चतसृणां चतसृषु।

५६ टेरत्रे आप्। का के काः इत्यादि सर्ववत्। एवं यद्।

१२६ इदमोऽयमितीयं। इयं इमे इमाः इमां इमे इमाः अनया आभ्यां आभिः अस्यै आभ्यां आभ्यः

अस्याः आभ्यां आभ्यः अस्याः अनयोः आसां अस्यां
अनयोः आसु।
सक् सजौ सजः सग्भ्यां।
५६ टेरत्वे आप्। सा ते ताः इत्यादि सर्व्ववत्।
एवं तद् एतद्।
वाक् वाचौ वाचः वाचं वाचा वाग्भ्यां।
अप्शब्दो व्याख्यातः। ८७ नसञ्जहशो ऽधोर्घः।
आपः अपः।

१६४ भ्यपोर्दङ्। अपो दङ् स्याद्भि परे।
अद्भिः अद्भ्यः। अपां अप्सु दिक् दिशौ दिशः
दिग्भ्यामित्यादि। एवं दृक्।

लिट् लिषौ लिषः लिषा लिड्भ्यामित्यादि।
सजूः सजुषौ सजुषः सजूर्भ्यां सजूःषु। एवमाशीः।

१५७ अदसः सेरौः। असौ अमू अमूः अमूं अमू
अमूः अमुया अमूभ्यां अमूभिः अमुष्यै अमूभ्यां अमू
भ्यः अमुष्याः अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमुयोः अमू
षां अमुष्यां अमुयोः अमूषु।

इति इदमस्तदीलिङ्गपादः।

इसन्तस्त्रीवलिङ्गशब्दः।

९१ खमोर्खगिति। १०६ खस्भस्वखितिदख्।
खनडुत् खनडुही।

१०४ अनडुच्चतुरो ऽखाविति। खनड्वांहि। पुन
खदन्। शेषं पुम्वत्।

चत्वारि अङ्ग।

१६५ स्त्रीवेनोखुव्वाधौ। नपुंसके नख खुप्
खात् वा धौ परे।

हे अङ्ग हे अङ्गन् अङ्गणी अङ्गानि। अङ्गः अङ्गी
अङ्गनी अङ्गानि अङ्गोभ्यां। किं के कानि। इदं इमे
इमानि। असक् असजी असानि असञ्जि असजां
असा असभ्यां असभ्यामित्यादि।

ऊर्क् ऊर्जी ऊर्जि ऊर्जि। सुवस् सुवस्त्रिग सुव
नस्त्रिग।

८६ नुषयमेत्यच असमरसयोरिनिनुषुकारेत
नुर्विन्दुमाचस नाम्या। त्यत् त्ये त्यानि। एवं यत् तत्
एतत्।

१३२ अनुनौ तु। एनत्।

गवाक् गोची गवाञ्चि। तिर्यक् तिरची तिर्यञ्चि।
एवं परे।

यजत् यजती यजन्ति यजानि यजाव यजाम यजसि यजथः यजथ यजामि यजावः यजामः इत्यादि। एवं भजत्।

ददत् ददती।

१६६ देः शतुर्नुण् शौ। देः परस्य शतुर्नुण् स्यात् शौ परे वा।

ददन्ति ददति। एवं यजत् जागरदादयः।

तुदत्।

१६७ आदीपोः। अवर्णात् परस्य शतुर्नुण् स्यादा ईकारे ईपि च परे।

तुदन्ती तुदती तुदन्ति। भात् भान्ती भाती भान्ति।

पचत्।

१६८ अपृक्तसनोनित्यं। अपो यनस्य शतुर्नित्यं नुण् स्यादी ईपोः परयोः।

पचन्ती पचन्ति। दीव्यत् दीव्यन्ती दीव्यन्ति। खप् खपी। ८७ नश्यशदशोऽधो धः। खाप्सि खपा।

१६४ भषो दङ् खड्भिः। १५० सषेति रङ्।

धनुः धनुषी धनूंषि एवं हविः। पयः पयसी पयांसि पयसा पयोभ्यां। अदः अमू अमूनि। दीव्यत्।

इति हसन्तनपुंसकपादः।

अव्ययशब्दः।

१६९ व्यालुक्तोः। व्यात् परस्याः तोर्लुक् स्यात्।

स्वः प्रातः च वा हा हे उच्चैः उच्चकैः धिक् धकित् अपरा इरिवत् इला।

१७० उदःसःस्थास्तम्भोः। उदः परयोरन योः यस्य लुक् स्यात्।

उत्थानं उत्तम्भः।

१७१ वातोऽवाय्योः। अवाय्योरकारस्य लुप् स्यात्।

वगाहः अवगाहः पिधानं अपिधानं।

इति व्यञ्जनः।

इति दशमाध्यायः।

स्त्रीत्वः।

१ स्त्रियामत आप्। स्त्रीलिङ्गे स्तिताद्का राजाद्राप् स्यात्।

मेधा सर्व्वा।

२ दृसादा। स्त्रियां दृसन्नादाप् स्यादा।

वाचा वाक् दिशा दिक्।

३ मनोऽाप्। स्त्रियां मनन्नात् ऽाप् वा स्यात्।

सीमे सीमानौ पामे पामानौ।

४ ष्टे ऽनः। स्त्रियां स्तिताद्मनन्नाऽाप् स्यादा ष्टे।

वऽयस्ये वऽयस्यानौ।

५ ईप्चाम्वस्यात्। मस्य वस्यान्यपरानन्नाङ्गे स्तितात् स्त्रियामीप् ऽाप् च स्यादा।

वऽराज्ञी वऽराजे वऽराजानौ।

६ काप्यनाशीरकर्कोऽदिदयत्तत्त्विपादेः।

आशीरर्थाक्वर्जे कापि परे अकारदुः स्यात् नतु यत्तत् त्विपादेः।

सर्व्विका कारिका।

आशीरकके तु जीवका। यदादेस्तु। यका यका चिपका ध्रुवका चटका।

७ द्वैषद्धतपुत्रवृन्दारस्वस्राजभस्त्राधुत्य क्योर्वा। दादेर्धुत्यवर्जयोः कयोस्त्राकार इकारः स्त्राद्वा कापि।

दिके दके चटकिका चटका आर्य्यिका आर्य्यका। धुत्ययोस्तु नायिका क्षत्रिका।

८ वाच्चापोऽनुक्तपुंस्कस्य। आपः स्थाने जातोऽकार इदाच स्त्राद्वा कापि नतूक्तपुंस्कस्य।

गङ्गिका गङ्गाका गङ्गका। उक्तपुंस्कस्य तु मुष्किका।

९ ष्ट्रिन्त्रञ्चाहनदादेरीप्। षकारेतष्टकारेत उकारेत ऋकारेतो नान्ताद्दन्तादन्वो वाहो नदादेश्च ईप् स्यात् स्त्रियां।

१० ययोर्लोपोऽयुक्तौपौ। इवर्णावर्णयोर्लोपः स्त्राद्यावक्तौ पौ परे।

।ष। वैष्णवी वराकी।

११ क्यङ्यचौचानात्यपत्यष्णस्य। अपत्यार्थष्णस्य लोपः स्त्राद्यावक्तौ पौ परे क्यङ्यचौ च नलाकारे।

गार्गी।

१२ स्वर्यागस्त्यस्य तिष्यपुष्यस्य ष्ण्यमत्यस्ये येपोर्भष्ण ईपियः। एषां यस्य लोपः स्वादीये पोः परयोर्नचचष्णे ईपि च।

वैरी आगस्ती चातुरी। ट। चयी भूषणी। ड। विदुषी श्रीमती भवती। १६८ अण्यनो नित्यं। ढ। पचन्ती दीव्यन्ती।

१६८ आदीपोः। तुदन्ती तुदती भान्ती भाती। ण। दण्डिनी अर्वती राज्ञी मुनी मघोनी मघवती। ढ। कर्त्री क्रोष्ट्री। अन्च् प्रतीची प्रत्यञ्ची तिरश्ची तिर्यञ्ची अमुमुदीची अदमुदीची उदीची। वाह्। भारौही धेनौही श्वेतवाही प्राच्यूही। नदी मती गौरी।

१३ णचखसादनोरङीव्वातुचे। णादचं खसाच विहितादन ईप् स्यात् वनो रङ च स्त्रियां चे तु वा।

अवावरी धीवरी हरिद्रुस्त्री वङ्कधीवरी वङ्कधी वा।

१४ स्वस्रोधःसंख्यादिदामवयोर्थहायना ङ्गे।

पीनोश्री द्विदाम्नी द्विहायनी।

१५ जातेरतोऽस्त्रीयुङ्सत्काण्डप्राक्प्रान्त शतैकादिपष्यसम्भक्षाजिनैकशणपिण्डा दि

फल्गनादिमूलात्। जातिवाचिनो ऽकारान्तात् स्त्रियामीप् स्यात् नतु स्त्रीयुङादेः।

मृगी हंसी शीतपाकी।

स्त्रीयुङादेस्तु मचिका वैश्या सत्पुष्पा संफला अमूला। जातेः किं मन्दा।

आकृतिग्रहणा जातिर्लिङ्गानाञ्च न सर्व्वभाक्।
सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या गोत्रञ्च चरणैः सह।

गार्गी कठी कौथुमी।

१६ गुणादेतोऽखरुस्रोङः। गुणवाचकादुकारान्तात् स्त्रियामीप् स्यादा नतु खरोः स्रोङश्च।

मृदी मृदुः।

खरस्रोङस्तु खरः पाण्डुः। गुणात् किं

सत्त्वे निविशते ऽपैति पृथग्जातिषु दृश्यते।
आधेयशक्तियोगञ्च सो ऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः।

धेनुः।

१७ पाच्छोणादिस्वाङ्गेतोऽक्नोर्व्वा। पादः शोणादेः स्वाङ्गादिकारान्ताच्च स्त्रियामीप् स्यादा न तु क्नोः।

त्रिपदी त्रिपात् श्रोणी श्रोणा चण्डी चण्डा बिम्बोष्ठी बिम्बोष्ठा। स्वाङ्गात् किं।

स्वाङ्गं स्यादद्रवं मूर्त्तं प्राणिस्थमविकारजं।
दृष्टं तच्चातत्स्थमपि तदन्तादृग्भि च स्थितं।

बक्रखेदाद्रवत्वात्। सुश्रोणा अमूर्त्तत्वात्।

सुमुखा शाला अप्राणिस्थितत्वात्। सुग्रीवा विकारज त्वात्। सुकेशी सुकेशा रथा अप्राणिस्थस्यापि प्राणिनि दृष्टत्वात्। सुस्तनी सुस्तना प्रतिमा प्राणिस्थवत् प्राणि यङ्गे स्थितत्वात्।

राजी राजिः। क्रेस्तु बुद्धिः मतिः।

१८ धात्क्रीतात्। धनेन क्रीयते स्म धन क्रीती।

१९ क्तादल्पे। धादित्येव। अभ्रलिप्ती। अभ्रेण लिप्यते स्म।

२० स्वाङ्गाङ्गे। स्वाङ्गात्परो ङे स्थितो यः क्तस्त स्वादीप् स्यात्।

अङ्गभिन्नी।

२१ वाच्छन्नाज्ञातेः। आच्छादन जातिव र्जाज्ञातिवाचिनः परादङ्गे स्थितात् क्तादीप् स्याद्वा।

दत्तभक्षिणी दत्तभक्षिता। छन्नात्तु वस्त्रच्छन्ना।

२२ पत्न्यामपालकान्तात्। पुंवाचकादपाल कान्तादीप् स्याद्भार्य्यायां।

गोपी। पालकान्तात्तु गोपालिका।

२३ ब्रह्मरुद्रभवसर्व्वमृडेन्द्रवरुणादान ङ्च। एभ्यः पत्न्यामीप् स्यात्तेषामानङ् च।

ब्रह्माणी रुद्राणी।

२४ मातुलोपाध्यायक्षत्रियाचार्य्यस्त्र्यार्य्या वा। मातुलानी मातुली। अन्ये लोपमपि विकल्प यन्ति। तदा मातुलेत्यादि। तदाऽन्ङो व्यवस्थाप्यः। आचार्य्यानीत्यत्र न ङलं।

२५ वृषाकप्यग्निमनुपूतक्रतुकुसितकुसी दाद्यैङ्च। एभ्यः पत्न्यामीप्स्यान्नेषामैङ्च। वृषाकपायी अग्नायी मनावी।

२६ नारी सखी यवानी यवनानी हिमान्य रण्यानी मनावी पतिवत्यन्तर्व्वत्नी पत्नी भाजी गोणी नागी स्वली कुण्डी काली कुशी कामुकी घटी कवरी नील्यश्विन्याः। एते निपात्यन्ते।

२७ पङ्क्ती शक्ती युवत्यनड्वाही श्वेन्येनी हरिणी भरिणी रोहिणी लोहिन्यसिक्नी पलि क्न्योर्वा।

पचे। पङ्क्तिः शक्तिः यूनी अनड्वही श्वेता एता हरि ता भरिता रोहिता लोहिता असिता पलितेति। असिक्नी अवृद्धा पलिक्नी वृद्धा।

२८ नमन्संख्यास्वस्रजादेः। एभ्यङ्ङीप् न स्यात्।

सीमा पञ्च स्वसा माता अजा बाला।

२९ नेपीत्युक्तेः। यावती वक्री।

२९ उतोऽयुङरज्ज्वादेर्वप्राणिजातेरूप्।

स्त्रियामुकारान्नाभृजातेरप्राणिजातेश्च ऊप् स्यात् ननु युङो रज्ज्वादेश्च।

कुहूः कर्कन्धूः। प्राणिजातेस्तु धेनुः। युङ्रज्ज्वादेस्तु अभ्यर्युः रज्जुः हनुः।

३० वामलक्ष्मणशफसक्थसक्थितसंधितोपमानादूरोः।

वामोरूः रमोरूः।

३१ तन्वादेर्वा।

तनूः तनुः चमूः चमुः।

इति स्त्रीत्यपादः।

षट्कारकं।

१ स्यर्थसम्बुद्ध्युक्तार्थेप्री। सेरर्थे सम्बोधने त्वौदुक्तार्थे के सति च प्री स्यात्।

कृष्णः श्रीः ज्ञानं हे विष्णो।
अर्च्योऽर्च्यो जीवनः पाता दानीयः प्रभवो खयः।

२ कर्मक्रियाविशेषणाभिनिविशाधिशीङ स्थासव्यधुपावसडंढंदी। कार्यं क्रियाविशेषश्च मभिनिविशादेर्ङश्च ढसंज्ञं स्यात् तच्च षढी।

रामं नमति रामन्दं धर्मान्नभिनिविश्य सन्।
श्रीशेऽधिशेते ऽहिमधिष्ठितो ऽध्यिमध्यास्य घोषं मधुरामनूप्य। यो द्वारकामध्युषितो विकुण्ठमुपावसच्चावसतात् स ढस्थः।

३ देशाध्वकालभावंवाढैः। अढैर्धुभिर्योगे एते ढसंज्ञा वा स्युः।

नदीर्ष्वनेषु चोविन्ना क्रोशान्नेष्यहर्निशि। चंक्रमिला प्रियानीतिं रामो रक्षोवधे स्थितः।

४ सदाध्वादिव्याप्तौ सर्वैःसिद्धे तुधं। सर्वैर्धुभिर्योगे ऽत्यन्तसंयोगे ऽध्वादयो नित्यं ढसंज्ञाः स्युः अर्थसिद्धौ तु धसंज्ञाः।

भृत्यैः क्षणेऽन्वितः क्रोशं मासेा गुरुगृहे स्थितः।
गुरूपदेशं निभृतेा माभ्यामध्येष्ट वाङ्मयं।

५ घोऽनौञेःशब्दाशनगतिस्नार्थादग्रहदश्र
श्रोरखादनीक्रन्दायशब्दायह्वादाह्वत घव
ह्वाहिंसाभक्षोहक्षुमाभिवादिदृशस्तुवा। अ
ञ्यन्तानां शब्दार्थादीनां यो घः स ञ्यन्तानां ढं
स्यात् नतु खादादेः ह्वादेस्तु वा।

गेयमध्यापयद्गोपान् याज्ञिकान्नमभोजयत्। स्वधा
मागमयच्छ्वन् भक्तांस्तत्त्वमबोधयत्। धर्ममस्थाप
यद्विष्णुर्वेदानग्राहयदिधिं। दैत्यानदर्शयच्छक्तिं वे
णुमश्रावयच्च गाः।

खादादेस्तु।

रक्षांस्यखादयदनाययदूर्ध्वलोकमाक्रन्दयत् कपि
भिरायययदाजु रामः। शब्दाययन्विपुमजूहवदाद्
यच्च शैलानवाहयदभक्षयदिष्टभक्षं।

सारथिघहिंसार्थयोस्तु।

वाहानवाहयत् पार्थमरींश्चाभक्षयद्धरिः। शैलान
हारयत् कीशानृक्षैर्वृक्षानजीहरत्। कपीनकारयत्
सेतुं वानरैरपि राघवः। स्माभिवादयते वृद्धान् जा
नकीं लक्ष्मणेन च।

सीतां रामेण चात्मानमदर्शयत लक्ष्मणः।

६ याञ्चार्थदृच्छिप्रच्छरुधद्रुभास्जिनीवह।
हृदण्डिग्रहक्षषमन्थमुष्पचाद्याधवोदिढाः

तमर्थये ऽहं मोक्षं यो गोपैर्दुग्धमदुग्ध गाः। फला न्यवाचिनोदृक्षान् वार्त्ताः पप्रच्छ वल्लवान्। रुरोध गोकुलं गोपीरब्रवीच्च मनोहरं। गोपालानन्वधा त्केलींस्तचाजय्यं जिगाय तान्। वृन्दावनमनैषीद्गास च्छिशूनवहद्व्रजं।

जघारारिष्टमाभीरीर्दैत्यान् प्राणानदण्डयत्। जग्राह यज्ञनो भोज्यमकर्षत् पूतनां बलं। ममन्था मृतमश्नोधिं मुमोष दितिजांश्च तत्। योऽसौ पचति लोकानां पुण्यपापं सुखासुखं।

७ धिक्समयानिकषाहान्तरान्तरेणैना तियेनतेनाभ्युभयपरिसर्व्वतोविनर्त्तै ऽभिप रिप्रत्यनूपह्युपर्य्यधोऽधिभिः। एभिर्योगे द्वी ख्यात्।

वीप्सेत्यभावचिक्षे ऽभिलेषु भागे परिप्रती। अनु लेषु सहार्थे च हीने ऽनूपौ मताविह।

धिग्लोकमीश्वराभक्तं समया माधवं रमा। निक षा गिरिशं गौरी हा लोकं केशवद्विषं। कृष्णो ऽन्तरा ब्रह्मशम्भू नान्तरेणाच्युतं सुखं। दक्षिणेन हरिं रुद्रो गोविन्दमति नेश्वरः। येनेशं हरिरीशस्तं तेनेशमभि तो ऽर्चकाः। रामकृष्णावुभयतो गोपेशं परितः परे। प्रमथाः सर्व्वतः शर्व्वं शर्म्म नेशार्चनं विना। मुक्तिर्न र्त्तै ऽच्युतोपाप्तिं भूतं भूतमभि प्रभुः। भक्तो विभुम भिप्राप्तो गोविन्दमभितिष्ठति। हरिं पर्य्यभवल्लक्ष्मी र्हरं प्रति हलाहलं। विष्णुमन्वर्च्यते भर्गः शक्रादय उपाच्युतं।

लोकानुपर्य्युपर्य्यासे ऽधोधोऽधधि च माधवः।

८ द्विवोधं वा। दिवो धं ढं स्यादा।

अचैरचान् दीव्यतीव्रः।

९ साधनहेतुविशेषणभेदकं धंकर्त्ता धं स्त्री।

नेत्रैःपुण्येन भूषाभिर्भोजा दृष्टः शिवो जनैः।

१० सहवारणसमोनार्थार्थविनापृथङ्ना नाद्यैः। एभिर्योगे ची स्यात्।

सहेशार्थो ऽच्युतो भेदेनासं तेन समोऽस्ति कः। विकारैरहितः प्रभुः सतामर्थः शिवार्चया। श्रीर्ह्रीं त्रेण विना प्रभुः पृथग्विष्णेन तत् पुनः। न नाना प्रभुना रामादर्थेणाधोक्षजोऽवरः।

११ कालेभाड्डेवा। कालवाचिनो नच्चात् ची डे वा स्यात्

रोहिण्यामभवत् कृष्णो रौहिणासीच्च चण्डिका।

१२ मानादीसायां ढे। शतं शतं पचो ऽपीयत् वत्सान् विष्णुः शतेन गाः। द्विद्रोणेन क्रीणाति पञ्चकेन क्रीणाति द्विद्रोणं पञ्चकं।

१३ संज्ञोऽस्मृतौ। स्मरणादन्यस्मिन्नर्थेवर्त्तमानस्य संपूर्व्वस्य जानातेर्ढे ची स्यादा।

संजानीष्व समीत्रा च संजानीहि ततः शिवं।

१४ सन्दानोभेऽधर्म्मेनित्यं। संपूर्व्वदानस्य नन्धिनि अधर्म्मे भे ची स्यात् नित्यं।

संयच्छते स गोप्येष्टं श्रीशः संयच्छति श्रिये।

१५ यस्मैदित्साहृयाक्रोधेर्षारुचिद्रोहस्पृहाघस्पर्द्धिशप्राधीक्षाप्रतिश्रुत्प्रत्यनुगृधार्थ्यर्थाभं ची तादर्थ्ये च। यस्मै दातुमिच्छा श्रद्धया हृयः स्यादेरर्थश्च यस्मै तद्वसंज्ञं स्यात् तच्च ची तादर्थ्ये च।

ददातु सद्मः स सुखं हरिः स्मराद्रोपीगणेऽस्पृयति कुप्यतीर्षति। स्म रोचते द्रुह्यति तिष्ठते स्पृहे ऽस्पाधिष्ट यस्मै स्पृहयत्यन्न च। गर्गो राध्यति रामाय कृष्णाय स्पर्द्धते व्रजे। शुभाशुभं यर्ध्याक्षीक्षयतीत्यर्थः। विभीषणाय शुश्राव राज्यं प्रत्यशृणोद्यमः। प्रतिज्ञातवानित्यर्थः। रामः प्रत्यगृह्णात्तस्मै लक्ष्मणेऽन्वगृह्णात् कपिः। रामं वदन्तं प्रेक्षाहे यामासेत्यर्थः।

सर्व्वो धारयते सर्व्वं सद्मस्थं भज मुक्तये।

१६ शक्तार्थवसड्डितसुखस्वाहास्वधास्वस्तिनमोभिः। एभिर्य्योगे ची स्यात्।

दैत्येभ्यो ऽलं हरिः पूष्णे वषट् सद्मोहितं सुखं। स्वाहाग्नये स्वधा पित्रे स्वस्ति धात्रे नमः सते।

१७ क्तेनाशिषि वा।

सद्मः सतामवा शस्यात्।

१८ परिक्रियोधे वा। भक्तै मुक्तिः परिक्रीता शक्तिर्विष्णोरपारिभिः।

१९ गत्यर्थमन्यढे चेष्टावज्ञेऽनध्वाकाकशू कशृगालनावज्ञे वा। गत्यर्थमन्यत्रार्थे क्रमात् मार्गकाकादिवर्ज्ये चेष्टावज्ञयोस्त्री स्यादा।

व्रजाय व्रजति श्रीशो व्रजं व्रजति केशवः। न त्वा तृणाय मन्ये ऽहं न त्वा मन्ये तृणं खल।

चेष्टावज्ञे किं। मनसा द्वारकामेति त्वां मन्ये ऽहं ज नार्दनं। अध्वादौ तु। गच्छत्यनन्तः पन्थानं न त्वा काकं स मन्यते।

२० यतोऽपायभीजुगुप्सापराजयप्रमादा दानभूत्राणविरामान्तर्द्विवारणं जंपी। यत एति तच्चसंज्ञं स्यात् तच्च पी।

विभीषणः प्रदाद्भ्रष्टो भ्रातुर्भीतो जुगुप्सितः। प्रा पात् पराजितो दुःखादप्रमत्तो विधेः सतः। आत्त विद्यो मुनेर्जातो भ्रातुस्त्रातो निजैर्भवात्। विरतो ऽन्त र्हितो दुष्टाच्छोकाद्रामेण वारितः।

२१ अन्यारभ्यार्यारादृहिर्विनर्त्ते प्रतिप र्य्यपाङ्दिक्शब्दैस्तु यवर्थे च। एभिर्योगे हे तौ यवन्तस्यार्थे च पी स्यात्।

आङ् व्याप्तिसीमाख्यागे ऽन्यौ प्रतिदाननिधौ प्र ति। नेतरो विष्णुरीशानाद्भवात्प्रभृति सो ऽर्च्यते। सो ऽस्मदारादहिस्त्वच्छं विना नार्थो वृषाद्दते। भक्तेः प्रत्यमृतं शश्वोः प्रयुक्तः केशवात् प्रति। पर्य्यनन्तात्त्व त्प्रापा आमृत्योः सेव्यतां हरिः। ब्रह्मास्यासकलात्

पूर्व्वं कल्पाद्यानोऽवरो गदः। आनन्दादीश्वरः प्र लादसमादीयते ऽनेकां। शैलमारुह्य आसने उप विशेत्यर्थः।

२२ वाराद्यैः। दूराद्यिकार्थैः पी स्यादा। समाकृष्य यो दूरं पापाद्दुःखस्य सोऽन्तिकं।

२३ समार्थैर्नार्य्यस्तस्ताद्धितसुखैर्निर्द्धारे स म्बन्धे ढे च षी। एभिर्योगे एषु च षी स्यात्।

यः सर्व्वस्य समो यस्य दक्षिणेनोत्तरा स्थितः। उप र्य्यधः पूर्व्वतश्च प्रत्यक्षमखिलं हितं। सुखञ्च तस्य देवानां वर्य्यस्य पदयोर्भजे।

२४ ज्ञोऽज्ञाने भे।

ब्रह्मोर्मुकुन्दे जानीते भक्त्या जानाति ब्रह्मरं। ब्रह्म ना साधनेन मुकुन्दे प्रकर्षेण इति। प्रकृष्टार्थस्य ज्ञा नातिः।

२५ तृप्तमर्थानाम्वा।

तृप्तारस्य हरितृप्तः पूर्णः ज्ञानेन ब्रह्मरः।

२६ ढचेक्तव्यक्युकञ्क्तवतुक्तवर्थक्तो च्छत्रानवस्त्रीलार्थतृन्भव्यर्णार्थनिनि। ज्ञा दिवर्जे इति प्रयुज्यमाने ढे चे च षी स्यात्।

जगतां कारकः कृष्णः क्षत्रियोरिपोरिदं।

व्यादेतु। ब्रह्मा दधिं मारकमेतदर्थकानुग्नीतव
न्तं यतिभिः सुदर्शनं। ज्ञातं हरिं जिष्णुरघानि सं
स्तवन्मुदं दधानो ऽर्थितमीचिवान्न कः। अन्हाता
हत्कदागामी दाथी मोचमृणं शिवः।

२७ कामुकसङ्घार्थकेन। कामुकशब्देन व
र्त्तमानडोर्व्विहितकेन च योगे ढे घे च षी स्यात्
यो लक्ष्म्याः कामुको ज्ञातः सतां तस्येदमासितं।

२८ ल्यभावकास्त्यणकसढे घे वा। स्त्री भा
वार्थके स्त्रीविहितमं नकञ्च हित्वा अन्यच्च सढे घे च
षी स्यादा।

त्वया मम च कृष्णो ऽर्थः स्वातं स्वच्च यस्य तु।
स्वष्टेः कृतिर्हतिर्येन चिकीर्षा यस्य भेदिका।

२९ स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रति
भूप्रभूतकुशलायुक्तनिपुणसाधुसुजर्थैर्नाद्
रे ष्ट्री च।

स्वामी मुकुन्दः सर्व्वेषां साक्षी सर्व्वेष्वधोक्षजः।
निश्चक्रुस्त्विरगुर्गोप्ये ऽप्रत्ये मातूरदत्यजं।

३० कालभावाधारं डं ष्ट्री। एते डसंज्ञाःस्यु
स्त्रय ष्ट्री।

स्वामीप्याश्लेषविषयैर्व्याप्याधारश्चतुर्विधः।
रेमे ब्रह्मदि गोविन्दो गोपीभिरुदिते विधौ।
कालिन्द्यां कानने केलौ कुशलः सकले स्थितः।

२१ अधिकेशार्थोपाधिभ्यां। अधिकार्थेनो पेन स्वाम्यर्थेनाधिना च योगे प्री स्यात्।

गुणा उप परार्द्धे स्युर्विष्णोरधि हरौ सुराः।

२२ ढेनार्थात्। ढेन योगे निमित्तात् प्री स्यात्।

वस्त्रेषु रजकमवधीत् कृष्णः।

२३ क्रौनाढे। क्रादिहितेनेनार्थयोगे ढे प्री स्यात्।

वेदेऽधीती।

२४ निर्धारेऽधिकेनक्रियान्तःकालाध्वनोः पी च।

श्रेष्ठं कपासुव्रकादेरद्वैकाद्यके ऽधिकं।

मूर्धष्टकाच्छिवं ध्यायन् भुञ्जीथा द्युञ्जि वा व्यहात्।

भूक्षो योजनलचे ऽकं पश्येलचदयादिधुं।

२५ सीमान्तर्मार्गात् प्री चान्ते।

सोमनाथाच्छतं क्रोशाः कृष्णः क्रोशेषु चायुते।

गङ्गायमुनयोर्मध्ये कति क्रोशाश्च जाह्नवी।

२६ व्यादयोऽर्थार्थैकत्वोः श्रेस्तुसर्व्वाः।

अर्थार्थैनैकत्वेलेस्वादयः स्युः श्रेस्तु सर्व्वाः।

भुक्त्यर्थेनार्थस्य मुक्तेः किं कार्य्यं नार्च्यते ऽच्युतः।

२७ संज्ञाःकं। ढधघभजडाः कसंज्ञाः स्युः।

इति कपादः।

समासः।

१ दैक्यं सोऽन्वये। द्वयोर्बहूनामा दानामैक्यं वसंज्ञं स्यात्। तच्चान्वये सति कार्य्यं।

यथा वन्द्यौ चरणौ कृष्णस्येत्यर्थे कृष्णचरणौ वन्द्यौ विति स्यात्। नतु कृष्णवन्द्यौ चरणाविति।

२ भिन्नान्यैकार्थद्यादिसंख्याव्यादीनां च ह य वगवाः। भिन्नार्थानां दानां वसंज्ञोऽन्यार्थानां दानां हसंज्ञ एकार्थानां दानां यसंज्ञो द्यादिक्रमान्तपूर्व्वदानां वसंज्ञः संख्यापूर्व्वदानां मसंज्ञो व्यपूर्व्वदानां वसंज्ञः स्यात्।

३ लोर्लुक्त्ये च। से स्थितायाः लोर्लुक् स्यात् त्ये च परे।

द्वन्द्वसमासः।

इतरेतरयोगे च समाहारे च सो द्विधा।

हरिश्च हरश्च तौ हरिहरौ।

ब्रह्मा च अच्युतश्च इन्द्रश्च ते ब्रह्माच्युतेन्द्राः।

४ पुम्वत् श्रेः। ये स्त्रितश्च श्रेः पुम्वत् स्यात् स्त्रे च।

पूर्वपश्चिमे।

५ चतोऽतत्पुत्रेसगोत्रविद्येचे। चे स्त्रि तश्च चदन्तश्च ऊ स्याद्दन्ते पुत्रे च परे सगोत्र विद्ये।

मातापितरौ पितापुत्रौ होतापोतारौ।

६ चगैक्यवं स्त्रीवं। चश्चैकं गश्चैकं चश्च स्त्री वं स्यात्।

७ चैक्याच्चुदषहोऽः। चवर्गात्षाद्यहान्ता चैक्यादः स्यात्।

वाक्च त्वक् च दधोः समाहारः वाक्त्वचं श्रीखं प्रभीदधं वाक्त्विषं पीठच्छत्रोपानहं।

८ उर्व्वष्ठीवं पद्ष्ठीवं धेन्वनडुहौ अहो रात्रः स्त्रीपुंसौ वाङ्मनसे ऋक्सामे दार गवमश्विभ्वादयः साध्याः।

इति चः।

बहुव्रीहिसमासः।

पीतमम्बरं यस्यासौ पीताम्बरो हरिः।

नीलमुज्ज्वलं वपुर्यस्यासौ नीलोज्ज्वलवपुः कृष्णः।

२० पूर्णोऽदान्तेति। हरिभाविणी हरिभाविनी। श्रीभावेण श्रीभावेन। रम्यविधा श्रीकामेण। रम्यप केन रम्ययूना रम्याङ्गा।

९ नञोऽनौवाउञ्झसेः।नञोऽपि परे ऽन् ह से च अः स्यात् से वा।

नास्यन्तो यस्यासौ अनन्तः नान्तः अच्युतः मच्युतः।

१० महत्तैकार्थेजातीयघासकरविशिष्टे तु नीच। महतस्त्र आ स्यात् एकार्थे जातीयादौ तु नी च।

११ पुम्वत्स्युक्तपुंस्कःस्त्रियांच्छमानिन त्वप्रसन्ततरादौ चाहृष्ये। उक्तपुंस्कः स्त्रीलिङ्गः पुम्वत् स्यात् एकार्थे स्त्रीलिङ्गे ऽादौ चनतुरूपे।

१२ नोप्राक्कोङ्पूरण्याख्यायुम्क्तविकारार्थ णित्तंजातिस्त्रङ्गेष्वमानिनि। ऊवन्तं

तस्या ऽकस्य वा केन ककारोऽपूरणीत्वान्नं संज्ञामूत मिमुषन्नार्थविकारार्थवर्जं णित्त्वान्त्व पुम्वन्न स्यात्।

जातिस्वाङ्ग विहितेवन्त्वन्तु मानिनीवर्जे।

१३ पूरणीप्रियामनोज्ञासुभगादुर्भगाचान्ताकान्तावामनावामा चपलावाल्लसम्मस चिवातनयादुहितृस्वाकल्याणीभद्रौ। एषु परेषु पुम्वन्न स्यात्।

१४ मवावादेः स्वोऽन्ते गौण्वेऽमीयसः। अन्ते स्थितस्य गोरप ईप ऊपश्च स्वः स्यात्। अप्रधानत्वे सति नलीयसः।

शीतगुः ध्वस्तमायः कालतनुः ईयस्तु वङ्गप्रेयसी। ऊवादेस्तु वामोरूभार्य्यः। रसिकाभार्य्यः पाचिका भार्य्यः षष्ठीजायः दत्ताजायः मैथिलीभार्य्यः ब्राह्मणीभार्य्यः सुकेशीभार्य्यः। अमानिनिकिं। ब्राह्मणमानिनी। युमादेस्तु वैयाकरणभार्य्यः सौवश्वभार्य्यः काषायकन्थः हैममुद्रिकः। पूरण्यादौ तु।

१५ चेपूरणीप्रमाणाभ्यामः। आभ्यामः स्याद्धे।

१० यचोर्लोपो ऽयुक्तौ यौ। कल्याणीपञ्चमा रात्रयः कल्याणीप्रियः। मुख्याच्च पूरणी ग्राह्या तेन।

१६ द्यूतः कः। दीसंज्ञकाद्दन्ताच्च कः स्याद्धे। कल्याणीपञ्चमीकः पक्षः।

राधिः पूरणी वाच्या चेति पूर्ववच्च मुख्यत्वं। स्त्री प्रमाणः।

१७ सहः सोवा। सहस्य हे सः स्वादा। सह माचा वर्त्तते योऽसौ समातृकः। सहमातृकः।

१८ सक्थ्यक्ष्णः षः स्वाङ्गे। आभ्यां हे षः स्वात् स्वाङ्गे।

दीर्घसक्थः पुष्करीकवदक्षिणी यस्यासौ पुष्करीकाक्षः। स्वाङ्गे तु दीर्घसक्थि प्रकटं।

१९ दारुण्यङ्गुलेः।

पञ्चाङ्गुलं दारु।

२० द्वित्रेर्मूर्द्धः।

२१ न्योर्लोपौतौतेऽच्चे। नस्य लोपःस्यादु वर्णस्य अात् स्यादपि ये च ते।

द्विमूर्द्धः।

२२ संख्याया डोऽवहोः। वऊवर्जायाः संख्या याः डः स्वाङ्गे।

पञ्च षट् परिमाणं येषां ते पञ्चषाः उपगता दश येषां ते उपदशाः वहोस्तु उपवहवः।

२३ नाभेर्नाभ्नि।

पद्मनाभः।

२४ लोम्नोऽन्तर्बहिर्भ्यां।

अन्तर्लोमः बहिर्लोमः।

२५ नञदुः सीः सक्थ्नोवा।

असक्थः असक्थिः।

२६ अस् प्रजायाः।

अप्रजाः सुप्रजाः।

२७ मन्दाल्पाच्चतु मेधायाः।

अमेधाः सुमेधाः मन्दमेधाः।

२८ धर्म्मादन्।

सुधर्म्मा।

२९ नञसुचिव्युपाच्चतुरोऽः। एभ्यश्चतुरोऽःस्याङ्गे।

अचतुरः सुचतुरः।

३० भान्नेतुः। नचचान्नेतृशब्दादः स्याङ्गे।

मृगनेचा रात्रिः।

३१ संख्याह्वपमानात् पात्यादोऽहस्त्यादेः।

एभ्यः पादस्य पात् स्यात् हे नतु हस्त्यादेः।

द्विपात् सुपात् व्याघ्रपात्। हस्त्यादेस्तु हस्ति पादः।

३२ कुम्भादेरीपि। कुम्भादेः परस्य पादस्य पात् स्यात् रे ईपि परे।

१४६ पात् पत् घौ। कुम्भपदी अतपदी। ईपि किं कुम्भपादः।

३३ व्यतीहारेचिः पूर्वोर्घोऽनच्यावा। व्यतीहारे यो हलस्यादिः स्यात् पूर्वस्य च घः स्यादां वा गत्वचि।

केशेषु केशेषु गृहीत्वा यद्युद्धं प्रवृत्तं केशाकेशि। दण्डैश्च दण्डैश्च प्रहृत्य यद्युद्धं प्रवृत्तं दण्डादण्डि मुष्टामुष्टि मुष्टीमुष्टि वा हावाहवि बाहुबाहवि। अचि तु अस्यचि।

इति हः।

कर्म्मधारयसमासः।

परमश्चासावात्मा चेति परमात्मा संज्ञायां। सच्चासावानन्दश्चेति सच्चिदानन्दः।

३४ कोऽादिः पुंवद्यजातीयदेशीयेतत्वे स्वजात्याख्यः। कोऽ पूरणादिः पुंवत् स्यात्। स्त्रादौ तत्त्वयोस्तु जातिसंज्ञावर्जं।

पाचकस्त्री पञ्चमभार्य्या।

३५ द्वित्र्यष्टाधिकादशत्रयोऽष्टास्त्रिदशाद्योऽन्त्यषट्कोत्वनशीतौ वा। एषामेते क्रमात् खुर्ग्रादिचिके चत्वारिंशदादिषट्केऽशीतिवर्जे तु वा।

द्व्यधिकादश द्वादश त्रयोदश अष्टादश द्वाचत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशत्। अशीताविति किं द्व्यशीतिः।

३६ वैकोनस्यैकाद्वैकान्नौसंख्यायां। एकाद्वविंशतिः एकान्नविंशतिः एकोनविंशतिः।

३७ सख्यद्वेरात्रः षः षगे च। एभ्यः षः स्यात् ये वे गे च।

प्रियसखः परमाहः महाराजः।

३८ सर्व्वैकदेशसंख्यातसंख्याव्यान्नैकान्नै

घेऽङ्कोऽङ्कः। एभ्यः परस्य अहन् इत्यस्य स्थाने ऽङ्कः स्यात् यादौ नलोपाभ्यां च ऐक्ये।

३९ प्राग्वत्नोणोऽतोऽङ्कस्य। सर्व्वाङ्कः पूर्व्वाङ्कः एकात्तु एकाहः। अत इति किं त्रिभिरहोभिर्जातः त्र्यङ्कः।

४० कौटग्रामात्तक्षणः।

कौटतक्षः।

४१ जातमहद्वृद्धादुक्षणः।

जातोक्षः।

४२ भुवोऽत्यग्राण्ड्वृषभमानात्। अतेः प्राणिन्यर्जादुक्षमानाच्च भुवः षः स्यात् यादौ।

आकर्ष इव वा आकर्षभ्वः।

प्राणिनस्तु व्याघ्र इव वा व्याघ्रवा।

४३ पूर्व्वोत्तरमृगाच्चानतेः सक्थ्नः। एभ्यः पूर्व्वोक्ताच्चातिवर्जात्सक्थ्नः षः स्यात् यादौ।

पूर्व्वसक्थं।

४४ देवाद्ब्रह्मणः कुमहद्ब्रह्मान्तुवा।

कुत्सितो ब्रह्मा कुब्रह्मः कुब्रह्मा।।

४५ सरोनोयोऽमनःसंज्ञाजात्योः। महा मसं उधानसं लोहितायसं मिण्डामः अमृतामः।

४६ सर्व्वैकदेशसंख्यातपुण्यवर्षादीर्घाद्रा त्रेः। रात्रेरेकदेशे वर्त्तमानः पूर्व्वादिरेकदेशः।

पूर्व्वरात्रः अपररात्रः।

४७ गोरतार्थे। गोशब्दात् षः स्यात् यादौ न तु तार्थे।

परमगवः।

४८ नावोऽर्द्धाङ्गेच। अर्द्धात् परानौशब्दात् त्रः स्याद्तार्थे गे च।

अर्द्धनावं।

४९ खार्य्या वा।

अर्द्धखारं अर्द्धखारी।

इति यः।

तत्पुरुषसमासः।

कृष्णमाश्रितः कृष्णाश्रितः।

५० व्यं पूर्वे। परं व्यं पूर्वे स्यात् से सति।

राजानमतिक्रान्ता अतिराजी अतिस्त्री अत्यग्निः अतिस्त्रिः।

५१ संख्याव्याङ्गात्यङ्गुलिभ्यामः। संख्याया व्याच्च पराभ्यां राज्यङ्गुलिभ्यामः स्यात् यादौ नतु तार्थे।

अतिराजः अत्यङ्गुलः। हरिणा त्राता हरित्रातः विष्णवे दत्तं विष्णुदत्तं अच्युताज्ञातं अच्युतजातं कृष्णस्य सखा कृष्णसखः महाधाषः ग्रामतक्षः मृगसक्थं जालसरसं मण्डूकसरसं राजगवः वर्षाराज्ञः।

५२ मुख्यार्थैरसः। मुख्यार्थादुरःप्रभृतेः स्यात् यादौ।

अग्नेरसं मुखोऽस्य इत्यर्थः। पुरुषेषु उत्तमः पुरुषोत्तमः अवन्तिषु ब्रह्मा अवन्तिब्रह्मः।

इति षः।

द्विगुसमासः।

तस्यार्थे विषये वाच्ये अपत्यार्थे ण्यिकादिके।
प्राग्राजादेः समाहारे गम्यिधोत्तरदे परे।
पञ्चभिर्गोभिः क्रीतः पञ्चगुः।

५२ गैक्यादतोऽ पाचादेरीप्। गैक्यादका रात्रादीप् स्यात् न तु पाचादेः।
त्रयाणां लोकानां समाहारः त्रिलोकी। पाचादे स्तु द्विपात्रं त्रिभुवनं चतुर्युगं।

५४ वानापः। अनञादापश्च ङीप् स्यादा।
पञ्चकर्मी पञ्चकर्मं त्रिखट्वी त्रिखट्वं।

५५ तार्यमानात्काण्डात्त्वक्षेत्रे।
व्याढकी त्रिकाण्डी रज्जुः क्षेत्रे तु त्रिकाण्डा भूमिः।

५६ पुरुषादा।
द्विपुरुषी द्विपुरुषा त्रिसखं त्रिगवं त्रिनावं त्रिखारं त्रिखारि व्यहः।

५७ दिक्शेर्व्याञ्जलेरः।
द्व्यञ्जलं द्व्यञ्जलि द्व्यञ्जुलं चिराजं।
पञ्च गावो धनं यस्यासौ पञ्चगवधनः दिनावधनः दिखारधनः द्व्यञ्जलिधनः।

इति गः।

अव्ययीभावसमासः।

वः कसामीप्यसादृश्यसाकल्यानुक्रमर्द्धिषु।
वीप्सापर्य्यन्तयोग्यत्वपश्चाद्यर्थानतिक्रमे।
शब्दप्रादुर्भावाभावयौगपद्येष्वनेकधा।

५८ वात्क्तेर्म्मोऽनोऽप्याः। अकारान्तादव्ययात् परस्याः क्तेर्मः स्यात् न तु प्याः।

कृष्णमधिकृत्य प्रवृत्ता कथा अधिकृष्णं। अप्याः किं कृष्णस्य समीपादुतः उपकृष्णादुतः।

५९ वीप्सोर्व्वा।
उपकृष्णं उपकृष्णेन कार्य्यं उपकृष्णं उपकृष्णे स्थितः।

६० लुक्परात्। अकारान्तादव्ययात् वात् परस्याः क्तेर्लुक् स्यात्।

६१ सहः सोऽक्रान्ते। सहस्य सः स्यात् न तु क्रान्ते।

हरेः सदृशं सहरि। क्रान्ते तु सहपूर्व्वाक्रं। तृणेन सकलमत्ति सतृणं ज्येष्ठमनुक्रम्य अनुज्येष्ठं मद्राणां समृद्धिः सुमद्रं विष्णुं विष्णुं प्रति प्रतिविष्णु। अग्नि यत्पर्य्यन्तमधीते साग्नि रूपस्य योग्यं अनुरूपं अग्नेरस्य यस्मात् अनुग्नेयं शक्तिमनतिक्रम्य यथाशक्ति। हरेः

अन्तः प्रादुर्भूतः इतिहरि पापस्याभावः अपापं। च क्रोण युगपद्वृत्तिः सचक्रं यावन्तः श्लोकास्तावन्तो ऽनुत प्रमाणाः यावत्श्लोकं।

६२ शरदिषडयश्वेतोमनोविदुषानद्विमवदि हिवनसुहिक्चतुर्यत्तदोऽः। एभ्यो ऽः स्यादे।

उपशरदं।

६३ जराया जरस्च।

उपजरसं।

६४ सरजसोपशुने। निपात्ये।

६५ सम्मरःप्रत्यनुभ्योऽक्षः।

समक्षं।

६६ अनः। अनस्तादः स्यादे।

अध्यात्मं।

६७ क्रीवाद्वा।

उपवर्षं उपवर्षा।

६८ अपनदीपौर्णमास्याग्रहायणीगिरे र्वा। उपसमिधं उपसमित् उपगदं उपनदि।

इति वः।

षट्समासः।

६६ पथ्यप्पुरः से। एभ्योऽः स्वार्थे सति। सखि पन्थाः रत्नपथो देशः महापथः दक्षिणापथः चतुष्पथं उपपथं विमलापं सरः विष्णुपुरं।

७० ह्रस्वान्तर्गेर्योऽपोऽनात्। एभ्योऽनवर्णान्तेभ्यो ऽपो ऽकारः ईः स्यात्।
द्वीपं अन्तरीपं समीपं। अनात्मिं प्रापं।

७१ समाधानूपौ। निपात्यौ।
समाधौ देवयजनं अनूपो देशः।

७२ समत्तुमनःकामेऽवश्यंखेऽन्त्यलोपं सममांसौतुहिततते पाकपचनेषा। समत्तु मनःकामयोरवश्यंखे ऽन्त्यलोपं याति समहिततत षोमांसःपाकपचनयोर्वा।
समनाः सकामः। रन्तुमनाः रन्तुकामः अवश्य षेव्यः सहितः संहितः सततः सन्ततः।
मांसपाकः मांसपाकः मांसपचनं मांसपचनं।

७३ धुरोऽनक्षस्याः।
राजधुरा। अक्षस्य तु अक्षधूः।

७४ ऋचः। ऋचः परोऽः स्यात् षे।

अर्द्धर्चे।

७५ नञवहीर्माणवकचरणे।

अनृचो माणवकः वह्वृचश्चरणः अन्यच अनृक् सा म। वह्वृक् यूकं।

७६ प्रत्यन्ववात्सामलोम्नः।

प्रतिषामं प्रतिलोमं।

७७ अक्ष्णोऽचक्षुषि।

गवामक्षीव गवाक्षः। चक्षुषि तु विप्राक्षि।

७८ ब्रह्मर्चहस्तिराजपण्याद्वर्चसः।

ब्रह्मवर्चसं राजवर्चसं पण्यवर्चसं।

७९ समवान्धात्तमसः।

सन्तमसं।

८० श्रोवश्रीयसश्रेयसनिःश्रेयसं। एते निपात्याः।

८१ तप्तान्ववाद्रहसः।

तप्तरहसं।

८२ प्रत्यरसानुगवे। एते निपात्यौ।

८३ गेरध्वनः।

प्राध्वो रथः।

८४ पाण्डूदकक्लृप्तभूमेः।

पाण्डुभूमो देशः।

८५ संख्यायानदीगोदावरीभ्याञ्च।

पञ्चनदं सप्तगोदावरं। दिग्भमः प्रासादः।

८६ निसः शनोडः।

निश्शिंशः निश्शारिंशः।

८७ स्नत्सुरभिपूतेर्गन्धादिर्वानूपमानात्।

सुगन्धिः पद्मगन्धिः पद्मगन्धः।

८८ नार्चायांस्वतेः सख्यादेरः। स्वतिभ्यां परात् सख्यादेरो न स्यात् पूजायां।

शोभनो राजा सुराजा अतिशयेन राजा अतिराजा। अर्चायां किं गामतिक्रान्तः अतिगवः।

८९ किमः क्षेपे।

किं राजा।

९० नञोऽहवे। नञः परात् सखादेरो ष स्यात् नतु हवयोः।

असखा। हवे तु अनपंसरः अधुरं।

९१ पथोवा।

अपन्थाः अपथं। हवे तु अपथो देशः अपथं।

९२ कत्कच्चिरथवदे। कोः स्थाने कत् स्यात् से अजादौ परे।

कदन्नं कत्तयः।

९३ काऽक्षे।

काक्षं।

९४ पथिपुरुषे वा।

कापथः कुपथः कापुरुषः कुपुरुषः।

९५ कोरीषदर्थे।

ईषज्जलं काजलं।

९६ कत्कवीचाग्न्युष्णे।

कदग्निः कवाग्निः काग्निः कदुष्णं कवोष्णं कोष्णं।

९७ ज्योतिर्जनपदराचिनाभिबन्धुगन्धपिण्डलोहितकुक्षिवेणीब्रह्मचारितीर्थपत्नीपत्ते समानः सः।

समानं ज्योतिर्यस्यासा सज्योतिः।

९८ रूपनामगोत्रस्थानवर्णवयोवचनधर्म्मजातीयोदर्य्यैर्वा।

सरूपः समानरूपः।

इति स पादः।

तद्धितः।

१ वाङ्गाद्यतोऽव्यावादेर्गर्गादेर्नडादेः पितृष्वस्रादेरेवत्यादेः शेषश्विवादेः ष्णिष्णेयष्ण्यष्णायणीयष्णिकष्णा अपत्ये। एभ्यः परा एते क्रमात् स्वरपत्ये।

२ णित्तेश्चिराद्यचः शुभगसुपच्चालाद्योस्तु द्युत्तदानां। अर्चां मध्ये आद्यचो श्चिः स्यात् णिति ते परे शुभगादिस्तु दयोर्द्यौः सुपच्चालादेस्तत्तस्य दस्य।

२१ ग्नोर्लोपैतानेऽच्ये। वाहोरपत्यं वाहविः उपविन्दोरपत्यं औपविन्दविः उडुलोम्नोऽपत्यं औडुलोमिः अग्निशर्मणोऽपत्यं आग्निशर्मिः कृष्णस्यापत्यं कार्ष्णिः।

३ ख्योर्युम्दान्ते ऽस्वङ्गध्यङ्गव्यडव्यवहार व्यायामस्वागतस्वध्वरणनः। आद्यचः स्थाने आनयोर्दान्ते खितयोर्यवयोःस्थाने क्रमादिमुमौ स्तो णिति ते नतु स्वङ्गादेः।

४ द्वारस्वरस्वःस्वस्तिस्वादुमृदुव्यस्कसभ्वः श्वन्स्वाक्षतस्वस्वाध्यायस्वग्रामैकन्यग्रोधानां श्वापदन्यङ्क्वोस्तु वा नत्विति श्वादेः। द्वारादे

रदिनीवस्य न्यग्रोधस्य च वैर्धुम् स्यात् स्यापदन्यङ्गो स्त्रवा नतु स्यादेरिकारादौ ते।

वैयश्विः सौवश्विः। स्त्रङ्गादेस्तु स्राङ्गिः व्याङ्गिः व्याडिः।

५ व्यासादेर्ङकण्णौ।

वैयासकिः सौधातकिः आत्रेयः गौभ्रेयः गाङ्गेयः माहेयः यौवतेयः।

६ ओर्लोपोऽकङ्कुपाण्डोरेये। उवर्णस्य ए ये परे लोपः स्यात् नलनयाः।

कामण्डलेयः। तथोस्तु काद्रवेयः पाण्डवेयः।

७ कल्याणीसुभगादुर्भगाबन्धकीरजकीबलीबर्द्धीज्येष्ठाकनिष्ठामध्यमापरस्त्र्यनुसृष्ट्यनुदृष्टिकुलटाभ्यङ्नेयः।

सौभागिनेयः दौर्भागिनेयः।

८ क्षुद्रागोधाभ्योवैरारौ।

नाटेरः नाटारः नाट्यः गौधारः गौधेरः गौधेयः गार्ग्यः वात्स्यः जामदग्न्यः पाराशर्य्यः।

९ ओदौतोऽञ्यक्षत्रियञ्ञ्याः। ओदौञ्यां परस्तसंज्ञः क्षत्रसंज्ञकस्य यः क्यञ्ञ्यौ च अञ्यत् स्यात्।

वाभ्रव्यः नाडायनः गार्ग्यायणः दाक्षायणी पैतृष्वस्त्रीयः मातृष्वस्त्रीयः रैवतिकः आश्वपालिकः यादवः

१० मनवर्ज्जान्वर्ज्जोत्तरपदेनोऽनोऽभात्मनोऽपत्यप्णेऽविकारप्णेऽभावकर्म्मार्थेऽणि नलोपः। मनवर्ज्जस्यापि वर्ज्जण उत्तरपदः स्यात् परस्येन स्यापत्यार्थप्णे ऽनो विकारार्थवर्जे प्णे भावकर्म्मार्थ वर्जे यौ च अभात्मनोरीने नलोपो न स्यात्।

याज्ञवनः भाद्रवर्ज्जणः श्रौत्रणः चाक्रिणः शैवः वा शिष्टः।

११ संज्ञासंभद्राभ्रातुर्ज्ञ्यौ।

दैवातुरः।

१२ नन्पुंसियोः।

पौंसः स्त्रैणः।

१३ कुज्ञादेर्णायन्योऽस्त्रीभ्येऽपत्ये। कुज्ञा देरपत्यार्थे णायन्यः स्यात्तु स्त्रियां न च भ्ये।

कौज्ञायन्यः प्राभ्रायन्यः। स्त्रीभ्ये तु कौज्ञायनी कौज्ञायनाः।

१४ गर्गयस्कविदादिभृभ्वत्रिकुत्साङ्गिरो वशिष्ठगोतमरूढाभ्रुग्भ्येऽस्त्रियां। देवतुल्याख्यः क्षत्रियेो रूढः। एभ्यः परेषामुक्तानां त्यानां भ्ये विहितानां लुक् स्यात् न तु स्त्रियां।

गर्गाः वत्साः यस्काः सङ्काः विदाः उर्व्वाः भृगवः अत्रयः कुत्साः अङ्गिरसः वशिष्ठाः गोतमाः अङ्गाः वङ्गाः कलिङ्गाः। स्त्रियान्तु भार्गव्यः।

१५ ढघेकात्ष्णीककक्षीनेयाश्चानितश्च।
कात्यरा एते पूर्व्वे च सेतो ऽनितश्च खुर्ढे घे च वाच्ये।
तर्कं वेत्ति अधीते वा तार्किकः पदकः क्रमकः वैयाकरणः वाचाछतं वाचिकं पाणिनीयं अत्ता युध्यते ऽसौ आक्षीकः याष्टीकः तिथेन युक्ता रात्रिः तैथी पौषी चचाय साधुः चचियः यज्ञाय हितं यज्ञियं मथुराया आगतः माथुरः इह भवं ऐहिकं। कादाचित्कं यामीणः ग्राम्यः मूर्द्धन्यः नादेयः आक्षीयः नागरः अग्र्यः।

१६ व्यटेर्लोपोऽनाराच्छ्वतोऽध्येऽयौ।
पौनःपुनिकः वाह्नवाहीकः।

१७ नदं तसौत्वल्यर्थे च। अथावचि ये च ते पूर्व्वं दसंज्ञं न स्यात् तान्तसान्तौ तु अल्पर्थे च।
आरातीयः आश्वतिकः।

१८ अक्षोऽक्षोऽनीने।
आक्षिकं। ईने तु द्यूहीनः। सुपाद्यालकः अर्द्धपाद्यालकः दौवारिकः सौवरं सौवं सौवस्तिकं सौवादु

मृदवं वैयल्कसं ग्रैवं ग्रैवनं स्रौयकृतं सौवं सौवाध्यायिकं सौवग्रामिकं नैयग्रोधं। एकेति किं न्यग्रोधमूलिकं ग्रैवापदं श्वापदं नैयङ्कवं न्याङ्कवं श्वागणिकं।

१९ विकारसंघभावेदंहितस्वार्थादौ। एष्वर्थेषु च ते त्याः स्युः।

हेत्वो विकारः हैमः श्वाप्यः श्वाग्नेयः भिक्षाणां समूहः भैक्ष्यं श्वाङ्गं गाणिक्यं राजकं गुरोर्भावः गौरवं यौवनं साम्यं वैरूप्यं राज्यं सौहार्दं विष्णोरिदं वैष्णवं तदीयं माधवनं ग्रैवनं।

२० तद्धेये।

पित्र्यं।

२१ दनषण्धृतराज्ञामुङ्लोपः ष्णे।

वार्त्रघ्नं पौष्णं धार्त्तराज्ञं। एषां किं सामनं।

२२ युष्मदस्मत्त्वन्मदांयुष्माकास्माकतवकममकाः ष्णनीने।

यौष्माकं यौष्माकीणं आस्माकं आस्माकीनं तावकं तावकीनं मामकं मामकीनं स्वार्थाय हितं सौरीयं आगस्तीयं आत्मनीनं चोर एव चौरः चैलोक्यं रामकः।

२३ कोऽकः स्वेच्छे तु वा।

कन्यका सुकन्यकः सुकन्याकः शिवो देवता यस्य सैव मेधः शालेयः।

२४ त्वतौ भावे।
साधुत्वं जडता पाचकत्वं ब्राह्मणीत्वं।

२५ लोकोऽर्थात्सः षष्ठि।
यजुर्वेदस्य मीक्षां।

२६ चत्साम्ये। उपमानार्थे चत् स्यात्।
कृष्ण इव कृष्णवत्।

२७ मतुरस्त्यर्थे।
श्रीरस्ति यस्यासौ श्रीमान् विदुषान् दीप्तान्।

२८ मोऽम्मपादतुः। मकारोऽन्ते ऽवर्णो ऽन्ते मकारान्तादवर्णान्ताच्चम्मपान्ताच्च वतुः स्यादस्त्यर्थे।
सत्त्ववान् यशस्वान् भास्वान् किंवान् ज्ञानवान् विद्यावान् विद्युत्वान्।

२९ स्वम्मेधास्मायादिन् वा।
स्वमी मेधावी तेजस्वी मायावी। पक्षे स्ववानित्यादि।

२० नैकाजादिन् वा। अनेकाचो ऽवर्णान्तादिन् वा स्वादस्यर्थे।

ग्रामी ग्रिमी।

२१ ग्रंकंभ्यांययुततुतिवभाः।
ग्रंथः ग्रंथुः ग्रन्थः ग्रन्थुः ग्रन्तिः ग्रंवः ग्रंभः।

२२ गोतृणमेधादन्तकाण्डद्युवलवलि पर्व्वचूडाफेणलोमपामग्रन्थामधुकेशरजःफलोर्णाभृङ्गनिद्राऽर्शोवातादेर्मिन्सेरोरेरमोलेभ तलेलग्नणरववलेनख्वारकाख्वकिन् वा। एभ्य एते क्रमात् स्वरस्यर्थे वा।

गोमी।

२३ नाम्न्यस्त्यर्थेऽचोर्घः।
स्वामी तृणसः मेधिरः रथिरः दन्तुरः काण्डीरः अण्डीरःद्युमः द्रमः वलूलः वातूलः वलिभः तुन्दिभः पर्व्वतः मरुत्तः चूडालः मांसलः फेणिलः पिच्छिलः लोमग्रः रोमग्रः पामनः अङ्गना ग्रान्थः ग्रान्थुः मधुरः कुञ्जरः केशवःमानवः रजस्वला क्षीवलः फलिनः वर्हिणः जर्णायुः अर्शंयुः भृङ्गारकः वृन्दारकः निद्रालुः दयालुः अर्शसः वैजयन्तः वातकी अतिसारकी।

२४ वाग्मिवाचाटवाचालाः। वाचो ऽस्त्यर्थे एते निपात्यन्ते।

३५ जनखलादिगोरथवातात्तेनचक्रयो लंसंघे।

जनता बन्धुता खलिनी खलिनी गोत्रा रथकथा वातूलः।

३६ संख्यायाडट्पूरणे।

एकादशानां पूरणः एकादशः।

३७ नोऽसंख्यादेर्मट्। असंख्यादेर्नान्तं संख्यायामट् स्यात् पूरणे।

पञ्चमः।

३८ तमट्षष्ट्यादेः। असंख्यादेः षष्ट्यादेः पूरणे तमट् स्यात्।

षष्टितमः षष्ठितितमः संख्यादेस्तु एकषष्टः।

३९ शतादिमासस्सम्वत्सरान्। एभ्यस्तमट् स्यात् पूरणे।

शततमः एकशततमः मासतमः संवत्सरतमः।

४० विंशत्यादेर्व्वा।

विंशतितमः विंशः विंशत्तमः विंशः।

४१ चतुःषडुतिकतिपयात्यट्।

चतुर्थः षष्ठः क्रतियः कतिपयथः।

४२ वडगणपूगसंघातेतिथट्तलोपश्च।
वडतिथः यावतिथः।

४३ द्वितीयतृतीयतूर्य्यतुरीयाः। एते नपा
त्याः।

४४ संख्याया धाच् प्रकारे।
चतुःप्रकारं चतुर्द्धा।

४५ द्वैधं द्वेधा त्रैधं त्रेधा षोढैकध्यं वा।
एते विभाज्ये वा प्रकारे।
पचे द्विधा त्रिधा षड्धा एकधा।

४६ संख्याया अवयवे तयट्।
चतुरवयवं चतुष्टयं।

४७ द्वित्रेर्व्वाऽयट्।
द्वयं द्वितयं त्रयं त्रितयं।

४८ तरतमौदिवङ्गनामेकोत्कर्षे। द्वयो
रेकस्यातिशये तरो वङ्गनां तमः स्यात्।
अयमनयोरतिशयेन विद्वान् विद्वत्तरः। अय
मेषामतिशयेन विद्वान् विद्वत्तमः शुभ्रतरा शुभ्रतमा।

४९ रूपकल्पचेलूप्स्वंवाक्तिपुम्वच्च। चका

९७ ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिबन्धुनाम्नि पिण्डलोहितकुक्षिवेणीब्रह्मचारितीर्थपत्नी पत्ते समानः सः।

समानं ज्योतिर्यस्यासौ सज्योतिः।

९८ रूपनामगोत्रस्थानवर्णवयोवचनधर्म्मजातीयोदर्य्यैर्वा।

सरूपः समानरूपः।

इति स पादः।

तद्धितः।

१ वाक्राद्यतोऽव्यावादेर्गर्गादेर्ञ्यादेः पितृष्वस्रादेरेवत्यादेः शेषश्विवादेः ष्णिष्णेयष्ण्यष्णायणणीयष्णिकष्णा अपत्ये। एभ्यः परा एते क्रमात् स्वरपत्ये।

२ णित्तेभ्रिराद्यचः शुभगसुपश्चालाद्योस्तु द्युक्तदानां। अचां मध्ये आद्यचो भ्रिः स्यात् णिति ते परे शुभगादिषु द्वयोर्द्वयोः सुपश्चालादेश्चान्तस्य दस्य।

२१ ग्नोर्लोपैतौतेऽच्ये। वाहोरपत्यं वाहविः उपविन्दोरपत्यं औपविन्दविः उडुलोम्नोऽपत्यं औडुलोमिः अग्निशर्मणोऽपत्यं आग्निशर्मिः कृष्णस्यापत्यं कार्ष्णिः।

३ ग्नोर्युम्दान्ते ऽस्वङ्गध्यङ्गव्यङव्यवहार व्यायामस्वागतस्वध्वरणनः। आद्यचः स्याने ग्नयोर्दान्ते खितयोर्यवयोः स्याने क्रमादिमुमौ स्तो णिति ते नतु स्वङ्गादेः।

४ द्वारस्वरस्वःस्वस्तिस्वादुमृदुव्यल्कसश्वःश्वन्स्वश्वकृतस्वस्वाध्यायस्वग्रामैकन्यग्रोधानां स्वापदन्यङ्कोस्तुवा नत्विति स्वादेः। द्वारादे

एदितीयस्य न्यगोधस्य च द्वैरूप्यम् स्यात् आपदन्यङ्गो
स्त्र्या नतु भादेरिकारादौ ते।
वैयश्विः वैवश्विः। खङ्गादेस्तु खाङ्गिः व्याङ्गिः व्याडिः।

५ व्यासादेर्ङकण्णौ।
वैयासकिः वैधातकिः आत्रेयः गौभ्रेयः गाङ्गेयः
आहेयः यौवतेयः।

६ ओर्लोपोऽकङ्कुपाण्ड्वोरेये। उवर्णस्य ए
ये परे लोपः स्यात् नलनयाः।
कामण्डलेयः। तयोस्तु काद्रवेयः पाण्डवेयः।

७ कल्याणीसुभगादुर्भगावन्ध्यकीरजकी
बलीवर्द्धीज्येष्ठाकनिष्ठामध्यमापरस्त्र्यनुसृष्ट्या
नुदृष्टिकुलटाभ्यइनेयः।
सौभागिनेयः दौर्भागिनेयः।

८ क्षुद्रागोधाभ्योवैरारौ।
नाटेरः नाटारः नाट्टेयः गौधारः गौधेरः गौधेयः
गार्ग्यः वात्स्यः ग्रामदग्नः पाराशर्य्यः।

९ ओदौतोऽव्वत्तद्धयक्ष्याः। ओदौङ्गां
मरतसंज्ञः क्तसंज्ञकस्य यः क्यङ्योच अव्वत् स्यात्।
वाभ्रव्यः नाडायनः गार्ग्यायणः दाक्षायणी पैतृष्व
स्रीयः मातृष्वस्रीयः रैवतिकः आश्वपालिकः यादवः

१० मनवर्जान्नवर्म्नोश्चस्नेनोऽनोऽध्यात्मनोऽपत्यष्णेऽविकारष्णेऽभावकर्मार्थयुञ्नेमनलोपः। मनवर्जस्यानो वर्मण उत्तरः स्यात् परस्नेन स्नापत्यार्थष्णे ऽनो विकारार्थवर्जे ष्णे भावकर्मार्थवर्जे ये च अध्यात्मनोरीने नलोपो न स्यात्।

आज्यनः भाद्रवर्मणः औक्षणः चाक्रिणः शैवः वाशिष्ठः।

११ संख्यासंभद्राभ्यामातुर्ऋणे।

द्वैमातुरः।

१२ नन्पुंस्त्रियोः।

पौंस्नः स्त्रैणः।

१३ कुञ्जादेर्ढायन्योऽस्त्रीभ्येऽपत्ये। कुञ्जादेरपत्यार्थे ढायन्यः स्यात्तु स्त्रियां न च भ्ये।

कौञ्जायन्यः प्राप्रायन्यः। स्त्रीभ्ये तु कौञ्जायनी कौञ्जायनाः।

१४ गर्गयस्कविदादिभृग्वत्रिकुत्साङ्गिरोवशिष्ठगोतमरूढाञ्ञ्यङ्भ्येऽस्त्रियां। देवतुल्याख्यः क्षत्रियो रूढः। एभ्यः परेषामुक्तानां त्यानां भ्ये विहितानां लुक् स्यात् न तु स्त्रियां।

गर्गाः वत्साः यस्काः सङ्काः विदाः उर्व्वाः भृगवः अत्रयः कुत्साः अङ्गिरसः वशिष्ठाः गोतमाः अङ्गाः वङ्गाः कलिङ्गाः। स्त्रियान्तु भार्गव्यः।

१५ ढघेकात्ष्णीककाक्षीनेयाञ्चानितञ्च।
कात्यरा एते पूर्व्वे च सेतो ऽनितञ्च खुर्ढे घे च वाच्ये।
तर्कं वेत्ति अधीते वा तार्किकः पदकः क्रमकः वैयाकरणः वाचाद्यतं वाचिकं पाणिनीयं ग्रन्थं युध्यते ऽसौ ग्रान्थिकः याष्टीकः तिथेन युक्ता रात्रिः तैथी पौषी चत्वाय साधुः चत्वियः यज्ञाय हितं यज्ञियं मथुराया आगतः माथुरः इह भवं ऐहिकं। कादाचित्कं यामीणः ग्राम्यः मूर्द्धन्यः नादेयः शालीयः नागरः अग्र्यः।

१६ व्यटेर्लोपोऽनाराच्छ्वतोऽध्येऽयौ।
पौनःपुनिकः वाक्यवाहीकः।

१७ नदं तसौत्वल्यर्थे च। अथावचि ये च ते पूर्व्वं दसंज्ञं न स्यात् तान्तसान्तौ तु अल्यर्थे च।
आरातीयः ग्राश्वतिकः।

१८ अक्षोऽक्षोऽनीने।
आक्षिकं। ईने तु द्यूहीनः। सुपाद्यालकः अर्द्धपाद्यालकः दौवारिकः सौवरं सौवं सौवस्तिकं सौवादु

मृदवं वैयस्कयं शौचं शौवनं स्कैयङ्कतं सौवं सौवाध्या यिकं सौवग्रामिकं नैयग्रोधं। एकेति किं न्यायोधमू लिकं शौवापदं श्वापदं नैयङ्कवं न्याङ्कवं श्वागणिकं।

१९ विकारसंघभावेदंहितस्वार्थादौ। एष्व र्थेषु च ते त्याः स्युः।

हेमो विकारः हैमः आप्यः आग्नेयः भिक्षाणां समू हः भैक्ष्यं आङ्कं गाणिक्यं राजकं गुरोर्भावः गौरवं यौवनं साम्यं वैरूप्यं राज्यं सौहार्दं विष्णोरिदं वैष्णवं तदीयं माधवनं शौवनं।

२० चट्टोये।

पित्वं।

२१ ह्वनषणधृतराज्ञामुङ्लोपः ष्णे।

वार्त्रघ्नं पौष्णं धार्त्तराज्ञं। एषां किं सामनं।

२२ युष्मदस्मत्त्वन्मदांयुष्माकास्माकतवक ममकाः ष्णनीने।

यौष्माकं यौष्माकीणं आस्माकं आस्माकीनं तावकं तावकीनं मामकं मामकीनं स्वर्भाय हितं सौरीयं आगस्तीयं आत्मनीनं चोर एव चौरः चैलोक्यं रा मकः।

२३ कोऽकः स्वोढे तु वा।

कन्यका सुकन्यकः सुकन्यकः शिवो देवता यस्य सैव शैवः शाक्तेयः।

२४ त्वतौ भावे।
साधुत्वं जडता पाचकत्वं ब्राह्मणीत्वं।

२५ लोकोऽर्घात्सः षष्ठि।
वज्रं शक्तु मीक्षं।

२६ चत्साम्ये। उपमानार्थे चत् स्यात्।
कृष्ण इव कृष्णवत्।

२७ मतुरस्त्यर्थे।
श्रीरस्ति यस्यासौ श्रीमान् विद्वान् शोभान्।

२८ मोऽम्मपादतुः। मकारोऽन्ते ऽवर्णो ऽन्ते मकाराभादवर्णमन्ताज्जम्पादाच्च वतुः स्यादस्त्यर्थे।
लक्ष्मीवान् यशस्वान् भास्वान् किंवान् ज्ञानवान् विद्यावान् विद्युत्वान्।

२९ स्वम्मेधास्रायादिन् वा।
स्वमी मेधावी तेजस्वी मायावी। पक्षे स्ववानि त्यादि।

२० नैकाजादिन् वा। अनेकाचो ऽवर्णान्तादिन् वा स्वादरूपार्थे।

मानी मिखी।

२१ मंकंभ्यांययुततुनिवभाः।

मंथः मंधुः मन्तः मन्धुः मन्तिः मंवः मंभः।

२२ गोतृणमेधादन्तकाण्डशुवलवलि पर्व्वचूडाफेणलोमपामप्रश्नामधुकेशरजःफलोर्णाभृङ्गनिद्राऽर्शोवातादेर्मिन्सेरेरेरमोसेभ तसेलग्नणरववलेनख्वारकाल्वकिन् वा। एभ्य एते क्रमात् स्वरूपार्थे वा।

गोमी।

२३ नाम्यरूप्यर्थेऽचोर्घः।

खामी तृणघः मेधिरः रधिरः दन्तुरः काण्डीरः शुवीरः शुमः द्रमः वलूलः वातूखः वलिभः तुन्दिभः पर्व्वतः मरुन्तः चूडालः मांसलः फेणिलः पिच्छिलः लोमशः रोमशः पामनः शङ्गा प्राश्नः आङ्गः मधुरः कुञ्जरः केशवःमानवः रजस्वला क्षणीवलः फलिनः वर्हिणः ऊर्णायुः भृङ्गारकः वृन्दारकः निद्रालुः दयालुः अर्शसः वैजयन्तः वातकी अतिसारकी।

२४ वाग्मिवाचाटवाचालाः। वाचो ऽस्यर्थे एते निपात्यन्ते।

३५ जनखलादिगोरथवातात्तेनत्रकञौ संसंघे।

जनता बन्धुता खलिनी खलिनी गोत्रा रथकथा वातूलः।

३६ संख्यायाऽट्पूरणे।

एकादशानां पूरणः एकादशः।

३७ नोऽसंख्यादेर्मट्। असंख्यादेर्नान्तं संख्यायामट् स्यात् पूरणे।

पञ्चमः।

३८ तमट्षष्ठ्यादेः। असंख्यादेः षष्ठ्यादेः पूरणे तमट् स्यात्।

षष्टितमः षष्ठितमः संख्यादेस्तु एकषष्टः।

३९ ऋतादिमाससम्वत्सरात्। एभ्यस्तमट् स्यात् पूरणे।

ऋततमः एकऋततमः मासतमः संवत्सरतमः।

४० विंशत्यादेर्वा।

विंशतितमः विंशः विंशत्तमः विंशः।

४१ चतुःषडुतिकतिपयात्यट्।

चतुर्थः षष्ठः कृतिथः कतिपयथः।

४२ वडुगणपूगसंघातेष्वितिथटतलोपश्च।
वडतिथः यावतिथः।

४३ द्वितीयतृतीयतूर्य्यतुरीयाः। एते नपा
त्याः।

४४ संख्याया धाच् प्रकारे।
चतुःप्रकारं चतुर्द्धा।

४५ द्वैधं द्वेधा त्रैधं त्रेधा षोढैकध्यं वा।
एते निपात्यन्ते वा प्रकारे।
पक्षे द्विधा त्रिधा षड्धा एकधा।

४६ संख्याया अवयवे तयट्।
चतुरवयवं चतुष्टयं।

४७ द्वित्रेर्व्वाऽयट्।

द्वयं द्वितयं त्रयं त्रितयं।

४८ तरतमौदिवङ्नामेकोत्कर्षे। द्वयो
रेकस्यातिशये तरो वङ्नां तमः स्यात्।
अयमनयोरतिशयेन विद्वान् विद्वत्तरः। अय
मेषामतिशयेन विद्वान् विद्वत्तमः शुभ्रतरा शुभ्रतमा।

४९ रूपकल्पचेलूपसंवाद्रिक्तुपुम्वच्च। चका

रान्तरतम रूपकल्पेषु ईवल्लमूवल्लञ्च खं स्यादा उदहिन्तु पुम्बच।

खितरा खीतरा वामोरुतरा वामोरूतरा। विदु षितरा विदुषीतरा विद्वत्तरा यतितरा यतीतरा यत्तरा।

५० त्यादेश्चरूपः। खेस्यादेरीत्कर्षे रूपः स्यात्।

पटुरूपः पचतिरूपं।

५१ किमेय्याद्यद्व्येचतरांचतमां। किम एतदन्यादाद्यन्ताच्च द्विवहुनामीत्कर्षे चतरां च तमां स्तो न तु द्व्ये।

किन्नरां प्राक्षेतरां उच्चैस्तरां पचतितरां। एवं चतमां। द्व्ये तु उच्चैस्तरस्तरः।

५२ गुणादेष्ठेयस्। गुणवाचिनो द्विवहुना मीत्कर्षे क्रमादिष्ठेयस् ईयस्विष्ठौ वा स्तः।

५३ ज्रीमंस्वडिन्नैकाचः। ज्रिरिमन् दृढ ईद्र स्य अनेकाचो खेः परो डित् स्यात्।

लघिष्ठः लघीयान्।

५४ लुप्तदृदिनां।

मतिष्ठः मेधिष्ठः।

५५ तृणखोप्यः।

करिष्ठः।

५६ बाढान्तिकस्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्रप्रिय स्थिर स्फिरोरु गुरु बहुल तृप्र दीर्घ वृत्त वृद्ध वृन्दारकाः साधनेदस्थवदव यवज्येष्ठोद् प्रख्य स्फवरमरबंहज्यपद्राघभ्रुस्वर्षवृन्दाः। एषां स्थाने क्रमादेते स्वर्ग्यादिषु।

साधिष्ठः नेदिष्ठः स्थविष्ठः दविष्ठः यविष्ठः क्षेपिष्ठः स्वादिष्ठः प्रेष्ठः स्फेष्ठः स्फीष्ठः वरिष्ठः गरिष्ठः बंहिष्ठः ज्यपिष्ठः द्राघिष्ठः भ्रुसिष्ठः वर्षिष्ठः वृन्दिष्ठः।

५७ प्रशस्यः श्रः।

श्रेष्ठः।

५८ ज्योवृद्धज्येयस्न्याः। वृद्धः प्रशस्यस्न्या दाद्यः स्यात् तस्याज्येयसौ श्राः स्यात्।

ज्येष्ठः ज्यायान्।

५९ पृथुमृदु भृषभृशदृढपरिवृढस्थूलैः। एषा मृकारस्य भ्यादा रः स्यात्।

प्रथिष्ठः।

६० युवाल्पौकन्वा।

कनिष्ठः यविष्ठः अल्पिष्ठः एवमीयसूः।

६१ गुणादिमन् भावे। गुणवाचिन इमन् स्याद्भावे।

लघिमा।

६२ भूयोभूमभूयिष्ठाः। बहोरोयस्विमज्विष्ठा नस्य क्रमादेते निपात्यन्ते।

६३ त्यादेश्चानेकल्पदेश्यदेशीयाः। लेख्या यन्नाच ईषदूने ऽर्थे एते स्युः।

ईषदूनो विद्वान् विद्वत्कल्पः विद्वद्देश्यः विद्वद्देशीयः तार्किकदेशीयः पचतिकल्पं।

६४ लेर्व्वङ्गः प्राक्।

ईषदूनः पटुः वङ्गपटुः।

६५ पाशः कुत्सायां।

कुत्सितो भिषक् भिषक्पाशः।

६६ चरट्भूतपूर्व्वे।

भूतपूर्व्व आढ्यः आढ्यचरः।

६७ व्याख्यस्य। यन्नादूयसरट् स्यात् भूत पूर्व्वे ऽर्थे।

कृष्णस्य भूतपूर्व्वा गौः कृष्णरूपः कृष्णचरः शुभ्रा रूप्यः शुभ्रचरः।

६८ वङ्कृत्यार्थात्काच्चशस्वा। वङ्कर्थाद् त्यार्थाच्च कात्परश्चशस् स्यादा।
वङ्कशो देहि भूरिशः अल्पशः श्लोकशः।

६९ संख्यैकार्थाद्वीप्सायां।
कतिकति कतिशः गणशः यावच्छः तावच्छः द्विशः पादशः।

७० चङ्कृत्वस्वारे। सङ्ख्यायाश्चङ्कृत्वस्स्यादारे
कतिधारान् भुङ्क्ते कतिचङ्कृत्वः गणचङ्कृत्वः पञ्चचङ्कृत्वः।

७१ सुच्चतुर्द्वित्रेः। एभ्यः सुच् स्यादारे।
चतुः द्विः त्रिः।

७२ मयट् तद्रूपे। तदात्मके ऽर्थे मयट् स्यात्।
विष्णात्मकं विष्णुमयं वाङ्मयं।

७३ प्रकारे जातीयः।
तार्किकजातीयः

७४ वित्तेचुच्चुचनौ।
विद्याचुच्चुः विद्याचनः।

७५ निर्वृत्ते भावादिमः।
पाकिमः।

७६ पशुभ्यःस्थानद्विषट्केगोष्ठगोयुगषड्भवं।

गोगोष्ठं गोगोयुगं गोषड्भवं।

७७ शुण्डोत्तभ्योऽपकर्षेरष्टरौ।

अपकृष्टा शुण्डा शुण्डारः शमीरः कुटीरः उत्तरी।

७८ पीलुतिलोमाकर्णादेःकुणतैलकटजाहं पाकक्लेदरजोमूले।

पीलुकुणः तिलतैलं उमाकटः कर्णजाहं।

७९ क्षेत्रेशाकटशाकिनौ।

इक्षुशाकटं इक्षुशाकिनं।

८० इतोऽस्य जाते।

फलितं।

८१ द्विःक्षुभस्तद्भूततद्भावेऽस्वीर्थावव्यक्ष। अभूततद्भावे ऽर्थे क्षुभादिषु परेषु द्विः स्यात् तस्मिंश्चावर्णस्वरीकारश्चोसो न तु व्यक्ष।

८२ त्योवमात्रोलोप्यः। वकारमात्रस्योसो पः स्यात्।

अशुक्लं शुक्लं करोति शुक्लीकरोति शुक्लीभवति शुक्लीस्यात्।

८३ यङ्च्व्यक्षेचर्ङ्यौ। चकारो ऱ्यौ स्यात् यङि च्वौ क्यौ चौ च।

भाजीकरोति।

८४ मनश्चक्षुश्चेतोऽरुरजोरहोऽभ्यश्चोपश्चौ।

मनीकरोति।

८५ कार्ष्ण्यायत्व्योःसंपद्यकृदौचसाद्वा। चाकर्षे ऽधीनत्वे च सम्पद्यतिकृभ्वस्तिषु परेषु चसात् स्याद्वा।

शत्रुं सवशं वशं सम्पद्यते वशसात् सम्पद्यते राजायत्तं सम्पद्यते राजसात् सम्पद्यते।

८६ देयेत्राच्च। देये ऽर्थे त्राचसाच स्यात् संपद्यादौ।

देवाय देयं करोति देवत्राकरोति देवसात्करोति।

८७ नैकाचोऽव्यक्तानुकरणाद्द्राच्वाऽनितौदित्यौ। अनेकाचो ऽव्यक्तानुकरणात् सम्पद्यादौ द्राच् स्याद्वा नलितौ तस्मिंश्च दिर्भावः।

८८ तलोप्योऽनष्टिस्थितौ दैर्घ्यतो वा। तस्मादमस्य तलोप्यो डाचि दृतौ तु टिर्लोप्यः दैर्घ्य लो लोप्यो वा।

पटपटाकरोति। एकाचस्तु अक्करोति। दृतौ तु पटदिति करोति पटिति पटत्पटेति पटत्पटदिति।

८९ तीयसम्बीजसंख्यादिगुणात्क्रञि क्रषौ। एभ्यः करोतौ डाच् स्यात् क्रञि क्रषौ।

दितीयं कर्षणं करोति दितीयाकरोति सम्बाकरोति बीजेन यद् कर्षति बीजाकरोति दिगुणा करोति।

९० समय निष्कुल दुःखसूत्रसत्याद्यापन निष्क्रोषप्रातिकूल्यपाकाऽध्वपथे। एभ्यः क्रमादेभ्यर्थेषु डाच् स्यात् क्रञि परे।

समयाकरोति निष्कुलाकरोति दुःखाकरोति सूत्राकरोति सत्याकरोति।

९१ सपत्र निष्पत्रात्प्रिय सुखाभद्रभद्रात्पीडानुकूल्यवपने। एभ्यः क्रमादेतेभ्यर्थेषु डाच् स्यात् क्रञि।

सपत्राकरोति निष्पत्राकरोति प्रियाकरोति सुखाकरोति भद्राकरोति। भद्राकरोति।

९२ दण्डमानबन्धसङ्ख्याने। परिमाणार्थे एते स्युः।

गजपरिमाणो गजदण्डः गजमानः गजबन्धः।

९३ संख्याशतशतोडिन्।

दशी विंशी।

९४ कतियतितितियावत्तावदेतावत्किय दियन्तः। किंयत्तदां डत्यन्तानां यत्तदेतत्किमिदमां वत्यन्तानामेते क्रमात् निपात्यन्ते माने।

९५ दशादेर्डीयुत्तेशतादौ।

एकादशं शतं विंशं शतं।

९६ किंयत्तदेकान्यादिवद्गणनामेकनिर्द्धारणेऽतरडतमौ।

अनयोः कतरो वैष्णवः। एषां कतमः शैवः।

९७ तस्तेः। निःस्थाने तस् स्यात्।

कुण्डतः सर्व्वतःअमुतः।

९८ देवादेर्दीर्घ्योल्लाच्।

देवत्रा वन्दे रमे वा।

९९ त्रिवद्वोल्लोऽह्नादेःप्रायाः। त्रेर्वोल्लोप रक्षाः स्याच्चः स्यात् न तु द्व्यादयुष्मदः।

सर्व्वस्मिन् सर्व्वत्र तत्र वत्र च।

१०० सर्व्वैकात्काले दा।

सर्व्वस्मिन् काले सर्व्वदा।

१०१ किमन्ययत्तदोर्हिश्च। एभ्यः प्राग्हिर्दा च स्यात् काले।

कस्मिन् काले कर्हि कदा।

१०२ तदोदानींवा।

तदा तदानीं।

१०३ पूर्व्वान्यान्यतरेतरापराधरोत्तरोभयादेर्द्युसञ्ज्ञि।

पूर्व्वस्मिन्नह्नि पूर्व्वेद्युः।

१०४ दिक्शब्दाहिग्देशकालेस्तात् त्रीपि म्योऽचोलुक्।

परस्तात् प्राक्।

१०५ वैनोपी।

पूर्व्वेण।

१०६ दक्षिणोत्तराद्यौ।

दक्षिणा दक्षिणाहि उत्तरा उत्तराहि।

१०७ वाधराच्चात्ताः।
अधरात् अधरस्मात् दक्षिणात् दक्षिणस्मात्।

१०८ पूर्वाधरावराःपुराधावास्तादसोः।
पुरस्तात् पुरः अधस्तात् अधः अवस्तात् अवः। अनएव अस्।

१०९ चवत्थाच् प्रकारे। येभ्यश्च उक्तेभ्यः प्रकारे थाच् स्यात् स च तद्वत्।
सर्व्वप्रकारं सर्व्वथा।

११० कुतः क्व कुह कुत्रेतोऽतोऽत्रेहसदैतर्ह्यऽधुनेदानीं पश्चादुपर्य्युपरिष्टात्परेद्यविस द्योद्यैषमःपरुत्पराराीत्थं कथं। एते निपात्यन्ते। कस्मात् कुतः कस्मिन् क्व कुह कुत्र अस्मात् इतः एतस्मात् अतः एतस्मिन् अत्र अस्मिन् इह सर्व्वदा सदा अस्मिन् काले एतर्हि अधुना इदानीं पश्चिमं पश्चात् ऊर्द्ध उपरि उपरिष्टात् परस्मिन्नहनि परेद्यवि समाने ऽह्नि सद्यः अस्मिन्नहनि अद्य अस्मिन् वर्षे ऐषमः पूर्व्वस्मिन् वर्षे परुत् पूर्व्वतरे वर्षे परारि इदं प्रकारं इत्थंकिं प्रकारं कथं।

१११ त्यदाद्यचिरदक्षिणाद्यादेस्त्यदनत्र त्यणमा भवादौ। एभ्य एते क्रमात् स्वर्भवाद्यर्थे। त्यदत्यः तदत्यः अद्यतनी श्वस्तनी चिरत्नः परत्नः दाक्षिणात्यः पाश्चात्यः आदिमः मध्यमः।

११२ किमः त्यन्ताच्चिच्चनौ।

कश्चित् कदाचन।

११३ आदिस्तः। चैकाचुदसहोरित्येनमकारमारभ्य यत्र उक्तः स तसंज्ञः स्यात्।

इति तपादः।

संज्ञा।

अथ त्यादिरुच्यते।

१ धोस्सिप् तस् अन्ति सिप् थस थ मिप् वस् मस् ९। ते आते अन्ते से आथे ध्वे ए वहे महे। १८। यात् यातां युस् यास् यातं यात यां याव याम ९। ईत ईयातां ईरन् ईथास् ईयाथां ईध्वं ईय ईवहि ईमहि। १८। तुप् तां अन्तु हि तं त आनिप् आवप् आमप् ९। तां आतां अन्तां स्व आथां ध्वं ऐप् आवहैप् आमहैप्। १८। दिप् तां अन् सिप् तं त अमप् व म ९। त आतां अन्त थास् आथां ध्वं द् वहि महि। १८। दि तां अन् सि तं त अम् व म ९। तन् आतां अन्त थास् आथां ध्वं द् वहि महि। १८। णप् अतुस् उस् थप् अथुस् अ णप् व म ९। ए आते इरे से आथे ध्वे ए वहे महे। १८। ता तारौ तारस् तासि ताथस् ताथ तास्मि तास्वस् तास्मस् ९। ता तारौ तारस् तासे तासाथे ताध्वे ताहे

तास्वहे तास्महे। १८। यात् यास्तां यासुस् यास् यास्तं यास्त यासं यास्व यास्म ९। सीष्ट सीयास्तां सीरन् सीष्ठास् सीयास्तां सीध्वं सीय सीवहि सीमहि। १८। स्यति स्यतस् स्यन्ति स्यसि स्यथस् स्यथ स्यामि स्यावस् स्यामस् ९। स्यते स्येते स्यन्ते स्यसे स्येथे स्यध्वे स्ये स्यावहे स्यामहे। १८। स्यत् स्यतां स्यन् स्यस् स्यतं स्यत स्यं स्याव स्याम ९। स्यत स्येतां स्यन्त स्यथास् स्येथां स्य ध्वंस्ये स्यावहि स्यामहि। १८। एतानि सप्तती तिव्रतसंज्ञकानि धोः पराणि प्रयुज्यन्ते।

२ क्ङीखीगीघीटीठीडीढीतीथ्योऽष्टादशशः। तान्यष्टादशाष्टादश क्रमादेतत्संज्ञानि स्युः।

३ पञ्च रः ग्निश्च। ताः पञ्च रसंज्ञाः स्युः ग्निश्च।

४ नवशः पमेञितोऽन्यङिङ्ग्घाघैं। तानि नव नव क्रमात् पमसंज्ञानि स्युस्ते च ञितौ धोः परे स्युः तदन्यङिङ्घान्तु क्रमेण सौ घै।

५ ङिदपिद्रः। अपिद्रो ङित् स्यात्।

६ कित्ठीढीर्षं। अपित् ठी ढ्यः षं च कित् षंज्ञं स्यात्।

७ दाघादा। अपिद्राधा च दार्षंज्ञः स्यात्।

८ यलोऽचेऽजिः। अचायुक्तस्य यलस्य स्थाने इक् क्रमात् जिसंज्ञः स्यात्।

९ सकृद्दिस्तु वा। जिः पुनर्न स्यात् दिस्तु वा स्यात्।

१० प्राग्वृकार्य्यादचिदिः।

११ द्वेःपूर्व्वः खिः। द्वेर्धोः पूर्व्वो भागः खिसंज्ञः स्यात्।

१२ स्वर्वोधुरू। खो धुसंज्ञो धौ रूसंज्ञः स्यात्।

१३ खस्योरुः। खे परे खो रूसंज्ञः स्यात्।

इति संज्ञा पादः।

पक्षत्।

भूतिप् इति स्थिते।

१४ वेशप्रे। रेपरे धोः प्रप् स्यादृधेऽर्थे।

१५ णुर्घूङ्स्याकञ्तिति। अनयो घुसंज्ञकस्य धुः स्यात्तु किति ञ्तिति।

भवति भवतः।

१६ लोपोऽनोऽदेचोः। अकारस्य लोपःस्यादकारे एचि च परे।

भवन्ति भवसि भवथः भवथ।

१९ आमिमभवि। भवामि भवावः भवामः।

१७ भुवःप्राप्तौ वा मं। प्राप्तौभुवो मं स्यादाचे।

भवते।

१८ याथातोऽतः। अकारात् परयोराथातोराकारद्वैः स्यात्।

भवेते भवन्ते भवसे भवेथे भवध्वे भवे भवावहे भवामहे।

१९ स्यायायुस्यामामीयसीयम्। अका

रात्परेषां यथा युष्मद् अस्मद् एषां स्थाने ईयुस् ईयम् इमे अस्मात् स्युः।

भवेत् भवेतां भवेयुः भवेः भवेतं भवेत भवेयं भवेव भवेम। भवेत भवेयातां भवेरन् भवेथाः भवेयाथां भवेध्वं भवेय भवेवहि भवेमहि। भवतु भवतां भवन्तु।

२० हेर्लोपोऽशोश्च। अकारादशभ्यामुप्तुभ्याञ्च हेर्लोपः स्यात्।

भव भवतं भवत भवानि।

२१ व्यञ्जन्यनुकारडाच्चिच्चकणेऽलंसम्मनोऽदोऽन्तः पुरोऽस्तिरःकारिकोर्यादेर्धीसः। एषांव्यागां धी परदेसः स्यात्।

२२ ग्राम्यश्रोणेऽन्तरदुर्गेर्नादिहन्मीनाहिन्यानिप् ग्राम्तनशोगदनदपतपद्दामासोहन् वाथघ्राध्मावपवहश्रमचिदिहन्तनेर्वोत्वननिंशनिन्दनिक्षमवाम्तहनोऽकखाद्यषाम्तान्तनेः। नादेर्धीर्हन्तेर्मीनातेर्हिनोतेरानिपःग्राम्तनशो गदाद्यम्तनेश्च नखान्तरो दुर्वर्जगेश्च परस्य णविधिहेतौ सति णः स्यात्। अनादेर्मवाम्तहनेः कादिखादि षान्तवर्ज्यध्वम्तनेश्च वा स्यात्।

अभ्यर्भवाणि प्रभवाणि दुरस्तु दुर्भवानि भवाव भवाम भवतां भवेतां भवन्तां भवस्व भवेथां भवध्वं भवै भवावहै भवामहै।

२३ घोटीथीष्वम्धोरमा। आसु परासु धोरम् स्यात् न तु मायोगे।

अभवत् अभवतां अभवन् अभवः अभवतं अभवत अभवं अभवाव अभवाम। अभवत अभवेतां अभवन्त अभवथाः अभवेथां अभवध्वं अभवे अभवावहि अभवामहि।

२४ व्यांसिः। धोः षिः स्यात् व्यां।

२५ भूस्थापिवदेनो लुक् पे। एभ्यः सेर्लुक् स्यात् पे।

अभूत् अभूतां।

२६ भुवोवन्टीद्यचि। भुवो वन् स्यात् टी द्योरचि परे।

अभूवन् अभूः अभूतं अभूत अभूवं अभूव अभूम।

२७ वसोऽस्थेमनौदितः। अनौदितोधोः परस्यास्थस्य वसस्य इम् स्यात्। अभविष्ट अभविषातां।

२८ मान्तोऽदनतः। मस्यान्तस्यस्य अत् स्यान्नकारात् परस्य।

अभविषत अभविष्टाः अभविषाथां।

२९ धेसलोपो वा। धे परे सस्य लोपो वा स्यात्।

३० टीठीढीधोढिचः सेमस्तु ढलोवा। टचः परस्यासां धस्य ढः स्यात् सेम्ढलात् परस्य तु वा स्यात्। अभविढं अभविध्वं। ४३ अपञ्चमेरिति सस्य ढः। अभविढ्वं। अभविषि अभविष्वहि अभविष्महि।

३१ धुर्दिष्यङि। यामङि च धुर्दिः स्यात्।

३२ झभखयढधकृणां जवचप जस्वचाः खेः। खेर्झभ खय ढकार धं कवर्ग चवर्णानां क्रमा ज्जव चप जकार ख चवर्गाकाराः स्युः।

३३ भुवो ऽङ्यांढभावे तु वा। भुवः खेरङ् स्यात् यां ढभावयोस्तु वा।

वभूव वभूवतुः वभूवुः वभूविथ वभूवथुः वभूव व भूव वभूविव वभूविम। वभूवे वभूवाते वभूविरे वभूविषे वभूवाथे वभूविढ्वे वभूविध्वे वभूवे वभूविवहे वभूविमहे। ढे भावे च वभूवे वुभूवे इतिप्रयोगौ। भ विता भवितारौ भवितारः भवितासि भवितास्थः

भवितास्व भवितास्मि भवितास्वः भवितास्मः। भविता भवितारौ भवितारः भवितासे भवितासाथे भविताध्वे भविताहे भवितास्वहे भवितास्महे। भूयात् भूयास्तां भूयासुः भूयाः भूयास्तं भूयास्त भूयासं भूयास्व भूयास्म। भविषीष्ट भविषीयास्तां भविषीरन् भविषीष्ठाः भविषीयास्थां भविषीढ्वं भविषीध्वं भविषीय भविषीवहि भविषीमहि। भविष्यति भविष्यतः भविष्यन्ति भविष्यसि भविष्यथः भविष्यथ भविष्यामि भविष्यावः भविष्यामः। भविष्यते भविष्येते भविष्यन्ते भविष्यसे भविष्येथे भविष्यध्वे भविष्ये भविष्यावहे भविष्यामहे। अभविष्यत् अभविष्यतां अभविष्यन् अभविष्यः अभविष्यतं अभविष्यत अभविष्यं अभविष्याव अभविष्याम। अभविष्यत अभविष्येतां अभविष्यन्त अभविष्यथाः अभविष्येथां अभविष्यध्वं अभविष्ये अभविष्यावहि अभविष्यामहि।

भवतकि भवतकः प्रणिभवति प्रनिभवति। एवं चेतीत्यादयः।

चिञ् चेतने।

३४ रुदाद्यस्तिसेर्हिस्योरीम्। एभ्यो दिस्योरीम् स्यात्।

३५ झस्स्वाज्झसीमईमि सेर्लोपः। झसात् स्वाच्च परस्य झसि दमः परस्य ईमि सेर्लोपःस्यात्।

अचेतीत् अचेतिष्टां।

३६ अनुस्सिद्देरभुवः। सेर्देश्च परस्यानउस् स्यात् नतु भुवः।

अचेतिषुः अचेतीः।

३७ खेराद्यचोलोप्योऽनुग्रस्खपाद्यन्तान्य स्याद्यन्तौ। खेराद्यचः परो भागो लोप्यः स्यात्य स्यात् ग्रसादिखपान्तो यदि सो ऽवशिष्टस्तस्यादिर्लो पो यद्यन्याद्यंग्रस्खपान्तो लोप्यः।

चिचेत चिचितुः चिचितुः।

च्युतिर् चरणे।

३८ ग्रास्तुलिद्द्युत् पृषादेर्ङीपेजुश्चिस्त म्भु विष स्रुचु स्लूचु ग्रुचु ग्लुञ्चिरितस्तु वा। ग्रासेर्ङकारेतो द्युतादेः पृषादेश्च ङः स्याद्दीपे ऽादेस्तु वा।

अच्युतत् अच्योतीत् च्युचोत।

मन्थ विलोडने।

३९ स्यात्यपित्किदा।

४० दस्तुङ्नोलोपोऽणौ। धोर्हसुङो नस्य लो पः स्यादणौ। ममथतुः ममन्थतुः मथ्यात्।

कुधि हिंसासंक्लेशयोः।

४१ नेदित्पूजार्थाऽन्धोः। इदित्तो धोः पूजार्थस्याङ्तेश्च न लोपो न स्यादणौ। अतएवेदितो नुण्।

प्रनिकुन्थात्। २२ कादिलान्त्रयः।

षिधु गत्यां।

४२ भ्वाद्यादिषणःसोऽषौष्वष्कष्टिवः। भ्वादेरादेरक्षितयोः षणयोः सनो सो नतु षौष्वष्कष्टिवां।

४३ सेकसीकक्षपक्षहजस्तृस्त्यान्येद्न्याज न्तसाद्यः षोपदेशाधवः ष्वष्कक्षित्स्वत्स्वन्जस्वप्सिङश्च। नोपदेशात्स्वनृष्टहनाथनाधनन्दनक्वनृनटः।

सेधति।

४४ व्याच्छस्यगत्यर्थवदेसः। गत्यर्थे वदे च धोः परदे व्याच्छस्य सः स्यात्।

अच्छसेधति।

४५ गोक्षः खुसुभसोसुवास्थाम्नसुजांस्था सेनिसन्ज स्वन्जाऽगतिसेधाऽप्रतिसदाऽय ङ्सिचाऽनङ् स्तम्भाऽन्नव्यवस्वन्परिनिविसे व सुमनङ्सिधाऽनोङ्सङ्संसःषोऽन्यपि दृश स्थादेस्तु देश्च। स्थादेरस्थानसुजः स्थादेरगत्य र्थसेधो ऽप्रतिपूर्व्वसदो यङ्वर्जसिचो ऽङ्वर्जस्तम्भो ऽन्नार्थव्यवपूर्व्वस्वनः पर्य्यादिपूर्व्व सेवसुम ऋङ्वर्जसिव गोङ्वर्जसश्च गैरिकः परः षः षः स्थादन्यत्रे ऽपि दृशां स्थादीनान्तु दिरूपाणाञ्च।

निषेधति न्यषेधत्। गतौ तु गन्तुं व्यषेधत्।

विधू शास्त्रे मानुषे च।

४६ वेमूदित्स्वरचायस्थायप्यायस्तिस्तेय धूञ रधादिनिष्कुषो ऽरवसो रुदुसुनोस्व याः। एभ्यो वसस्तरेम् स्थादा रौत्यादेस्तु ठी वर्ज।

अवेधीत्।

४७ ब्रजवद्रजजनिभोऽजिस्विजागुर्त्रिः सौपे। ब्रजेर्वदेरस्थानस्थाजन्तस्थानिमस्य सौ पे त्रिः स्यात् न तु जिस्विजागृणां।

अवैत्सीत् अवेधिष्टां।

४८ ढभान्तथोर्धोऽधः। ढभात् परयोस्तथ योर्धः स्यात्तु धात्नः।

अवेद्धा।

वद खेदे वधे च।

४९ हसादेः सेमोऽन्त्येदित्त्वणश्चसबधो वोऽन्तः सौपे त्रिः। हसयान्तादेकाग्नेतः त्वणादेश्चान्यस्य सेमो हसादेरन्तो ऽकारस्य त्रिः स्यादा सौ पे।

अन्यखादीत्। २२ खादिलाञ्च धः। अखदीत्।

५० ञ्णित्यन्त्येजुङऽतोः। धोरन्यस्यचउङो ऽकारस्य च त्रिः स्यात् ञिति णिति च।

चखाद।

५१ णप्यन्ते वा।

चखाद चखद।

गद भाषे। प्रणिगदति।

वद व्यक्तायां वाचि।

५२ तृफलभजत्रपश्रथग्रथदम्भाद्यन्तास्त्र हसां वाः कित्सेमथप्यदेःखिलोपश्चाग्रग्रदद वाद्यन्यथाखिणुनखोपिनांजुवम भ्रम त्रसफ णादिवधार्थरधान्तु वा। चादीनामाद्यन्त

खिताखहसानाञ्चाकारः स्यात् किति सेमपि च एः स्यात् खिलोपस्य। न तु शप्रेर्देर्वकारादेरन्यथाभूतस्येर्णुमतो नलोपिनस्य जुवमभ्रमचसफणादीनां हिंसार्थस्याधेस्य वा स्यात्।

वेदतुः वेदुः वेदिथ। अन्यथाभूतस्येत्तु चखदतुः। षद शब्दे। ४२ भाद्यादीतिणो नः नदति प्रणिनदति

अई पीडायां।

५३ स्यान्तादाद्यूदाद्यप्णोः खेरान्द्यां वा त्वाञ्छेः। स्यान्तो यो ऽकारादिस्तस्य चकारादेरप्णोतेश्च खेरान् स्यात् द्यां आञ्छतेस्तु वा।

आनई।

दृदि परमैश्वर्ये।

५४ भूयोऽमजादेः। अजादेरमि छते पुनरम् स्यात्।

ऐन्दत्।

५५ र्व्यजादिदयायासत्यानेकाचोऽनृच्छूर्णोष्याम्। दृसंज्ञेजादेर्दय अय आस एभ्य स्यान्तादनेकाचस्य आम् स्यात् द्यां न तु चच्छूर्णोः।

५६ भ्वस्क्रन्त्रामः। भू अस छ एते आमन्ता दनुप्रयुज्यन्ते। दृन्द्राम्बभूव दृन्द्रामास दृन्द्राञ्चकार।

५७ नेमऽसुम्क्षुहवृभृसुञ्शुस्वोरेवद्याः।

इभ एव वा दम्भ स्यात् अन्यस्मादनिमोऽपि स्यात्।

इन्दाङ्चकर्थ।

णिदि कुत्साथां। प्रणिन्दति प्रनिन्दति।

उख गतौ।

५८ खेर्ख्वोरियुवर्णौ। खेरिवर्णोवर्णयो. क्रमादियुवौ स्यातां अर्थे परे।

उवोख। अर्थे किं ऊखतुः।

अन्चुगतिपूजनयोः। ४१ नेदित् पूजार्थाञ्चोरिति अञ्च्यात्। गतौ तु अच्यात्। सुचु इर्षत्यां। ३८ आ सुस्विद्द्युदिति डो वा असुचत् असोचीत्। एवं ष्वुचु स्वुचु ष्णुचु स्नुचु। आङि आयामे। आनाञ्च आञ्च।

वज गतौ। ववजतुः ववजिथ।

५२ वादिलान्न एः।

व्रज गतौ। ४७ व्रजवर्देति व्रिः अव्राक्षीत्।

व्रज गतौ क्षेपणे च।

५९ व्यजोऽरे वात्वमवस्य ऽघञ्स्वपि।

व्रजोऽरे विः स्यात् व्रजत्ये वसे च वा स्यात् ननु घञा दौ।

६० नेमेकाजाद्युदृतोऽस्विश्रिडीशीयुरुनुक्षु चुच्यणुवुः। श्यादेरन्येभ्य एकाज्भ्य आदन्तेवर्णान्तोदन्त ऋदन्तेभ्य दम् न स्यात्।

अवेषीत् आजीत् विक्रय।

६१ शुध्वोरणचीयुव्व्योर्व्यौत्वस्यानेकाचोर्व्योः। श्रोर्धोश्च इवर्णावर्णयोरणचि इयुवा स्तो ऽनेकाचोस्तु अस्यात् परयोः क्रमादुवर्णवर्णयोर्वयो स्तः।

विव्यतुः विव्युः।

६२ स्रुजदृग्रऽच् पाठात्वतोनित्यानिमतु स्यपावेमऽनृव्येऽदः। स्रुजेर्दृग्रेरजन्तात् भ्वादि पाठे ऽकारवतो नित्यमिसहितनृत्यात्यप दम् वा स्यात् न तु च्वेञ अद एभ्यः।

विवयिथ विवेथ।

चि चये।

६३ घोऽज्यऽरे। अजन्तस्य घेः स्यादरे चे परे।

चीयात्।

कटे वर्षावरणयोः। अकेटीत्। ४८ एदिन्नान्न त्रिः।

गुपू रक्षणे।

६४ क्रमकटतोगुपूधूपपणपनोञ्जिङीयङा याधुः। क्रमोञ्जिङ् कटेरीयङ् गुपादेरायः स्यात् स्वार्थे तदन्तस्य धुसंज्ञः।

गोपायति।

६५ वारे। एभ्य एते वा स्युरे।
अगोपायीत् अगोपीत् अगौप्सीत् गोपायामास जुगोप। एवं धूपतापे।
तपो वन्तापे २७ श्रीदित्त्वान्नेम्। अतप्सीत्।

चमु अदने।

६६ ष्ठिवुक्लमाचमोऽपि घैः। एषां घैः स्यादपि।

आचामति। आङः किं चमति विचमति। ४८ मा म्लात्रिः। अचमीत्।

क्रमू पादविक्षेपे।

६७ क्रमक्लमभ्रमभ्रासभ्लासचसचुटलष यससंयसः श्यन्वारेघे। एभ्यो घे अर्थे श्यन्वा स्यात्रे परे।

क्रम्यति।

६८ क्रमःपेऽपि घैः।

क्रामति।

६९ खुक्रमोऽमेऽरवसदम्। आभ्यां वसखा रथदम् खान्न तु मे।

अक्रमीत्।

शेषमुपरमे।

७० खादानपाज्ञाध्माखार्त्तिदृशग्रत्स ङ्गमिष्यमजनंतिष्ठयच्छपिवजाजिघ्रधममन र्च्छपश्यशीयसीदगच्छेच्छयच्छजाः शिति। एषामेते क्रमात् खुः शिति परे।

यच्छति।

७१ यमरमनमातः पेसेरिम्सन्चैषां। यमादेरादन्ताच्च सेरिम् खात् पे तेषाञ्च सन्।

अयंसीत्। ७२ सृजदृशेतिवेम्। येमिथ ययन्थ। एवं नमौ शब्दनत्योः हय गतौ। अहयीत्।

४८ यान्तलान्न त्रिः।

दसमि भेदे। ४७ व्रजवदेति त्रिः अदासीत्।

त्रिफला विशरणे। फेखतुः फेलिथ। त्यरछन्न गतौ। अत्यारीत्।

ष्ठिवु निरसने। ६६ ष्ठिवुक्लमेति घैः। ष्ठीवति।

७२ ष्ठिवजाद्योःखेष्टक्रोस्त्र वा।

तिष्टेव टिष्टेव ष्टीव्यात्।

जि जये।

७३ जेर्गिःसन्द्योः। जेर्गिःस्यात्सनि द्यादौ।

जिगाय।

रच पाचने। प्रनिरचति। २२ यान्तत्वान्नषः।

अचू व्याप्तौ।

७४ वाचक्रुशार्थतच्चःस्नुर्धरे। आभ्यां रे परे स्नुः स्यादा चे अर्थे।

अचणोति अचति। ६१ स्नुध्वोरित्युव। अचणुवन्ति। ४६ उदित्त्वादिट्त्वा। आचीत्। १२६ स्यादेः सीलोपः।

७५ षढोः कः से। षस्य ढस्य च कः स्यात् स कारे परे।

आचीत् आचिष्टां आक्षुः आचिषुः आचुः। एवं तचू कार्श्ये। क्रुशार्थः किं निर्भर्त्सने सन्तक्रुशति।

निच चुम्बने। प्रनिक्षति प्रनिचति।

क्षपै विलेखने।

७६ क्षपमृज्रभ्रस्जभ्रतृपंडपक्षपःसिच्छां वा। एभ्यः सिर्वा स्यात् छां।

७७ वर्द्धोऽकिज्ञसेदभ्रह्जोस्तु नित्यं। ऋषादीनामृकारो रः स्यादा ऽकिज्ञसे दभ्रह्जोस्तु नित्यं।

अक्षाक्षीत्।

७८ दभ्रषोऽनिमिज्ञुङोऽदभ्रःसक्व्यांह्मि षस्त्वालिङ्गने। अनिमिज्ञुङो दभ्रषाभ्यादृदभ्रव र्जात् सक् स्यात् यां ह्मियतेस्त्वालिङ्गने ऽर्थे।

अहचंत्।

दष हिंसायां।

७९ वेमसहलुभभृस्तुशुचवसत्वऽभ्रदषरि षिषस्तोऽरस्य। एभ्यश्चारस्य रम् स्यादा। रोषिता रोष्टा। एवं रिष हिंसायां।

जष ह्राडे।

८० दरिद्राकासकाशजाशुषोवामर्ज्यां। एभ्य श्चाम् वा स्यात् यां।

५६ भस्कन्धाम् दति। ओषाम्बभूव उवोष। ऋजुगतौ। ऋजाम् ऋजतुः ऋजन्ति। मिहो सेचने। ७८ दभ्रषो ऽनिमीति सक्।

८८ हेढोभी। अमिक्षत्। ५६ हेर्द्धिर्घस्वानुरि ति। मेढा।

दहो भस्मीकरणे। ९९ दाद्देर्घः। १०० झभान्त खेति दस्य धः। अधाक्षीत्।

यह कत्थने। अचहीत्। ४९ हान्तलात्रिः। मुच् मोक्षे। मोचिता मोक्ता।

ष्वे हर्षक्षये।

८१ एचोऽग्नित्याः। धोरेच आः स्यादग्निति। ७१ यमरमेतीम्सनौ।

अस्वाषीत्।

८२ णवातोऽौ। आदन्तात् परो णवोऽौ स्यात्।

अस्वौ।

८३ उस्योचीत्यणवराचिलोपः। उसि एचि रमि अणोररस्यादि धोरातो लोपः स्यात्।

अस्वतुः अस्वुः अस्विथ अस्वाथ।

८४ स्यादेर्ऽस्योवाढ्यणौ। स्यादेरादन्तस्य स्यावर्जस्य ऊः स्यादा व्यणौ।

स्वेयात् स्वायात्।

गै शब्दे।

८५ दामागैहाकपिवसोस्योऽरङसेत्वय पिङीः। एषां ल्यणो ङेः स्यात् अरङसे लणौ चप् वर्जं ङीः स्यात्।

गेयात्।

क्षै संक्षतौ ध्वनौ। क्षायति।

दै प शोधने। ७ पित्त्वात् दासंज्ञा। अदासीत् दा यात्। धे ट् पाने ट ईवर्थः।

८६ ज्झिश्रिस्नुद्रुक्मोऽङ्घेर्व्यां श्विधेट्भ्वन्ये ष्वर्थुनेस्तु वा। व्यन्तादिभ्यामङ् स्याद् घे ऽर्थे आदेस्तु वा।

११ धुर्दिभ्यङीति अदधत् अधासीत्।

८७ धेशाछासाघ्राः सेः पेक्षुम्वा।

अधात्।

पा पाने। ७० स्वादानेति पिवः। पिवति। २५ भूस्वा पिवेति सेर्लुक्। अपात् पेयात्।

घ्रा गन्धोपादाने। जिघ्रति अघ्रात् अघ्रासीत्। घ्रा अवस्राग्निसंयोगयोः। धमति अध्मासीत्। ज्ञि छा गति निवृत्तौ। तिष्ठति न्यष्ठात् तितष्ठौ स्थेयात्।

ष्ठा अभ्यासे। मनति।

दान दाने। प्रणियच्छति प्रण्यदात् देयात्।

हृ वौटिंशे।

८८ स्याद्यर्त्यृतोणुर्यंड्यक्ठीढ्यणीक्कुंवां। स्यादेरर्त्ते र्यकारस्य णुः स्याद्यडि यकिठी ढीरणौ च क्कुंवा यामेव।

अङ्करतुः।

८९ नेमृतस्थपोऽवृक्कुः। वृक्षक्कुवर्जादकारा दात्यप् टम् न स्यात्।

अङ्कर्षं।

९० स्यस्यङ्गनः। स्यदन्तङ्गिभ्यो स्यस्य टम् स्यात्।

करिष्यति।

वृक्ष प्रश्नेपतापयोः।४६ वेमूदितीमा। अवारीत् अवार्षीत् अवरिष्य। अवर्षं।

डु गतौ।

९१ वत्तयस्यस्यालिपसिचश्चो डो वे वां स्वसुवा लिभ्यस्तु मे। वत्तादेर्वे र्थे डः स्यात् वां वृक्षभ्यां तु वा लिपादेस्तु मे वा स्यात्।

९२ हृश्रोर्णुः। हृग्रिर्च्छवर्णान्तस्य च णुः स्यात् डे।

अवरत् अवार्षीत्।

९३ ऋहिंभ्यां क्यङ् ढीपे।

क्विवात्।

ऋ गतौ। ऋच्छति आरत् आर्षीत् आर आरतुः आरिथ अर्च्यात्।

श्रु श्रवणे।

९४ श्रोःश्रुर्धेरेजिस्च। श्रुवो ये अर्थे श्रुः स्यात् रे श्रुवश्च जिः।

शृणोति शृणुतः शृण्वन्ति।

९५ नूपोऽस्वस्रोश्नोपोन्वि वा। अस्वस्रोरुपस्य उकारस्य वा ओपः स्यात् भवोः परयोः।

शृण्वः शृणुवः शृण्मः शृणुमः। २० हेर्धोपोऽस्वेति। शृणु शृण्वव।

सु गतौ।

९६ सुस्नुधोःसेरिण्ये।

असावीत् सुषुविथ सुषुविव सविता षिता।

सु गतौ। ८६ त्रि श्नीत्यङ्। असुस्रुवत् सुस्रोथ सुस्रुव। दु गतौ। अदावीत् अदौषीत् दुदुविव। द्रु गतौ। अद्रुद्रुवत् दुद्रुव।

गत्वौ गतौ। गच्छति। १८ स्त्रिवात्तङः। अगमत् अगाम। १५७ इगमेर्यङ्लोपः। अमन्तुः अमन्तुः अगमिथ अगन्व।

९७ गमोऽमेसद्गम्मार्ष्टात्तु वा। गमः परस्य सस्येम् स्यात्तु मे मयोग्यात्तु वा।

गमिष्यति।

सृप्लृ गतौ। अस्पत् असार्षीत् असाप्सीत्।

स्कन्दिरौ गतिशोषणयोः।

९८ विष्कभ्रा निर्व्वि सु नि र्दुःस्वपः सःषोनिनिर्व्विस्फुरस्फुलपरिविस्कन्दाऽप्राणिघ निपरिनिर्व्व्यभ्यनुस्यन्दस्तु वा। विस्कभ्रा नेर्म्बवर्जस्यादिपूर्व्वस्य स्वपश्च सः षः स्यात् न्यादिपूर्व्व स्फुरस्फुलोः परिविस्कन्देरप्राणिघन्यादिपूर्व्वस्य स्यन्देश्च स्याद्वा।

परिष्कन्दति परिस्कन्दति।

तृस्वमतरणयोः।

९९ ऋतोणुःकित्र्यां। ऋकारस्य णुः स्यात् किति र्यां।

तेरनुः।

१०० वृतोवेमोर्घोऽठीढीपसेः। वृङो वृञश्च दम्नाच्च दमो र्घः स्याद्वा नतु या ङाः पसेश्च। तरीता तरिता। ठीढीपसेस्तु तेरित्थ। तरिषीष्ट अतारिष्टां।

१०१ ऋहिरिणावुर्त्वोष्ट्यात्। ऋकार इर् स्यादणो ओष्ट्यात् परस्तु उर्।

तीर्य्यात्।

षन्जौ ञि सङ्गे।

१०२ षन्जदम्भ्यष्वन्जोऽपि नलोपः। निषजति न्यषाङ्क्षीत् निषषञ्ज ससजतुः ससञ्जतुः।

इञिरौ प्रेक्षणे।

पश्यति। ७७ वर्द्धोऽकिदिति ऋद्धः। अदर्शत् अद्राक्षीत् ६२ सृजदृशेतीत्वा। ददर्शिथ दृष्ट।

दन्शो दंशने। अदाङ्क्षीत्।

कित निवासे रोगापनयने संशये च।

१०३ कित्तिज्गुपः सन्नेम् मानज्ञानदान वधस्तु खेर्डी च। कितादेः सन् स्यात् इम् न स्यात् मानादेस्तु खेर्डी च।

क्षमादेते ऽच सन्देहे चाज्ञिनिन्दाविचारणे। नि ज्ञानार्जवनिन्दासु दृग्जये ऽपि कितो मतः।

१०४ सन्ज्यादिर्धुः। सनन्तो ज्यादयन्तश्च धु संज्ञः स्यात्।

१०५ सन्यङन्तो द्विः।

चिकित्सति अचिकित्सीत् चिकित्सामास।

इति पवत्यादः।

भवत्।

एध ङ् वृद्धौ। एधते ऐधिष्ट एधाञ्चक्रे। दद ङ् दाने। ५२ अन्नमदद्देत्युक्तेः ददद्दे।

अक ङ् गत्यां। ४२ अक्षै व्यक्तेत्युक्तेः। अकते वभ्वके।

ऋजु ङ् आर्जवे। आनृजे।

तिज ङ् क्षमानिशानयोः। तितिक्षते।

अञ्जोङ् व्यक्तौ। निभ्वजते।

१०६ निविपरिस्वञ्जस्तुसुमादेः सः षोऽमि वा।

न्यष्वङ्क्ते न्यस्वङ्क्ते सस्वजे सस्वञ्जे।

१०७ सत्स्वञ्जोष्ट्यानाखेः। विवर्जस्थान योः सः षो न स्यात् यां।

विषस्वजे विषस्वञ्जे।

चपू पङ्क्तलक्ष्यार्थां। अचपिष्ट अचप्त चेपे।

जभङ् जम्भने।

१०८ नुण् जभोऽचि।

अजम्भिष्ट।

ष्टुभ ङ् स्तम्भे। विष्टोभते अष्टोभिष्ट। पण ङ् व्यवहारे स्तुतौ च। ६४ कमिचमिसहित्यादयः। पणायते।

१०९ सनः पमे धोर्वात्वायात्।
पणायति अपणायिष्ट अपणिष्ट पणायाञ्चक्रे पेणे।

११० विच्छास्तुतिपणोवायः।
पणायते पणते। एवं पन स्तौतौ।
कमु रू कान्तौ। कामयते। ण्यन्तलादङ्।

१११ ण्यङ्डः सोऽमस्तोपि शास्वृदितः।
अमस्तोपिनः शासोर्डकारेतस्यान्यस्योऽः सः स्यात् ञेः परे ऽङि।

११२ खेः सम्बद्धौ धोर्हसादेर्धस्यत्यनेकाचोस्त्वकलिहलेर्व्वा। अमस्तोपिनः खेर्धौ म्बद्ध रे परे सम्बन्धार्थे स्यात् ण्यङि धोश्च खेर्हसादेर्धः स्यात् कलि हलिवर्जस्य खेरनेकाचस्य सम्बद्धा स्यात्।

११३ स्थस्येत्सनि। खेरवर्णस्य इत् स्यात् सनि परे।

११४ ञेर्लोपोऽनाखिष्णुवाय्यान्तेत्वामिन् शिति। आसु रूक्षु आप्य अन्त इनु आम् इन्नित् एभ्यो ऽन्यस्य ञेर्लोपः स्यात्।

अचीकमत अचकमत कामयाञ्चक्रे चकमे। अय इ गतौ। आयिडं आयिध्वं आयिड्ढं अयाञ्चक्रे। एवं इय इ इञ् गतौ। स्वाथी ङ् वृद्धौ। अस्वाथिष्ट।

११५ ष्वोर्लोपोदस्यये।

अस्वास्त।

श्रीस्वाथी ङ् वृद्धौ।

११६ पदस्तनीणघेष्वायतायदीपपूर्जनवु धस्तुवा। पदो घे ऽर्थे इण् स्थानि ष्वायादेस्त वा।

११७ इणस्तन्लोपः।

अष्वायि अष्वायिष्ट अष्वास्त।

११८ ष्वायः पीर्यङ्योः।

पिष्ये।

तायृ ङ् सन्तानपालनयोः। अतायि अतायिष्ट। अस ङ् चलने क्षुतौ च। अअसिडं अअसिध्वं अअसिड्ढं।

षेवृ ङ् सेवने। परिषेवते न्यषेविष्ट विषिषेवे प्रति षेवते।

कामृ ङ् दीप्तौ। काम्रामास चकाम्रे। एवं कास ङ् कुत्सने।

ईह ङ् चेष्टायां। ऐहिष्ट ऐहिध्वं ऐहिड्ढं। रङ् मधे गत्यां। अरविष्ट अरोष्ट ररविषे।

दे ङ् पालने।

११९ देर्दैङोदिगिष्ट्यां। दिरस्मात् दैङ दिगिः स्यात् ष्ट्यां।

दिग्ये।

श्री डी ङ् य नभोगतौ अडयिष्ट।
गुपूङ् गोपनकुत्सनयोः जुगुप्सते।
मान ङ् विचारे। मीमांसते।
बधङ् निन्दायां। बीभत्सते।
द्युत ङ् द्युतौ। १८ द्यासुखिद्युदिति ङः। तेनैव पं।
अद्युतत् अद्योतिष्ट।

१२० द्युत्स्वाप्योः खेर्ज्जिः।

दिद्युते।

वृतु ङ् वु वर्त्तने।

१२१ वृङ्शोनेमपेस्यसनोर्वात्मने। वृतादेः सयसनोरिम् न स्यात् पे मादन्यच तु वा। अतएव पं। वर्त्तति। मे तु वर्त्तिष्यते।

स्रन्दू ङ् स्रवणे। निस्रन्दते निस्रन्दते घृतं निस्रन्दते हस्तीति प्राणिघत्वान्न षः।

क्लृप् ङ् वृ कल्पने।

१२२ लृपःकृपोऽलृपादौ। लृपः स्थाने कृपः स्यात्तत लृपादौ।

कल्पते।

१२३ नेम्पेद्याः। लृपो या दम् न स्यात् पे। अतएव पं। कल्पना। पे किं कल्पिता कल्पना कल्पिव्यते कल्प्यते।

व्यथ भ ङ् भीत्रासनं।

१२४ व्यथभ्रस्जदृशिमृशकृतिवृतिवदिवसिश्रिहृषिष्वरुशदहादेःखेर्जिरुद्धा। भ्रस्जं खेर्जिः स्यात् वा।

विव्यधे।

जि मराग्र ङ खदे। अलरिङ्गं अलरिभं अलरिङ्गं।

इति भवत् पादः।

निष्कः।

पतृ ज गत्यवसादनयोः।

१२५ वच्चसन्निपतांवेचस्वपन्ना ङे।

एषामेते क्रमात् खुर्ङे।

प्रपपपन्नत्।

यज टुवम उद्गिरणे। वेमतुः ववमतुः विमित्थ ववमिथ।

भ्रमु क्रण चलने। ६७ क्रमक्रमेति श्यन् वा भ्रम्यति भ्रमति भेमतुः बभ्रमतुः। यहज ङ्मतौ। व्यपहत व्यवहत। ७८ वेमुरहेतीम्मा। परिजहिता।

१२६ सहवहोऽदोढि। सहवहोरकारोः स्यात् ढे परे।

निषोढा। ४५ श्रीस्वाश्च यः।

षदजौविषादेगतौ। निषीदति नमदन् निषसाद प्रतेस्तु प्रतिषीदति।

प्रदजौ शाते।

१२७ प्रदोऽपिमं।

शीयते प्रमदन्।

ङ

फण मिश्रगतौ। फेणतुः पफणतुः फेणिथ पफणिथ।
राजृञ्ञण दीप्तौ। रेजतुः रराजतुः रेजे रराजे।
५२ विधिबलादातोऽप्येवं।
एवं टुभ्राजृङ्ण दीप्तौ। भ्राश्नुते भ्राजते। भेजे वभ्राजे। एवं टुभ्राजृङ्ण भासि।
खन ण ञ्वदे। विष्वनति अवष्वनति मांसं व्यष्वनत् विष्वेनतुः विषष्वनतुः विखनति वीणा परिखनत्य ऽखं। ४५ अन्नव्यवेत्युक्तेर्न षः।
खनु ञ् विदारे। १५२ इनगमेत्युङ् लोपः। चखतुः चखे।

१२८ खनसनजनांङाङ्से ये तु वा।

खायात् खन्यात्।

चायृ ङ् निशानेऽर्चे। अचायीत् अचासीत्। ङौ लोप इति।
लष ञ् सृहायां। लष्यति लषति।

गुह ञ संवृतौ।

१२९ गुहोणोरूः। गुहोणोरूः स्यात्।

गूहति गूहते अगूहीत् अघुक्षत्।

१३० गुहदुहहिहलिह्वांटीमदन्त्येनसिः सम्वा। एषां टीमदन्त्ये परे सिर्न स्यात् सक् च वा स्यात्।

अगूढ अघुक्षत।

१३१ सकोऽलोपोऽच्यव्ये। सकोऽकारस्य लोपः स्यादव्ये अचि परे।

अगूहिषि अघुषि अघुषावहि अगुहहि। दन्ये किं अगूहिष्महि अघुषामहि। अन्ये किं अगूहिषत अघुषन्त।

हन हत्यां।

१३२ हगुङुर्मंढीस्थानिम्किङ्गमस्तु वा।

हगुङ् स्वर्णान्नाच परा मे स्थितानिम् ढी षि स्थ कित् स्यात् गमस्तु वा।

अहत अहषातां हषीष्ट।

टुडु भृञ् भृतिपुष्योः। बभूव।

दान ञ् आर्जवे छिदि। दीदांसति दीदांसते। एवं ग्रानञ् तेजे ग्रीग्रांसति। भजौ ञ् भागसेवयोः। भेजे भेजिथ बभक्थ। श्रि ञ् सेवायां। ष्ट्र श्रिश्री त्यङ्। अग्निश्रियत् अयिता।

रन्ज मौञ् रागे।

१३३ रन्जोऽपधकानासन्निनौनलोपोञौ तु मृगरमणे।

रजति रजते ररजतुः ररञ्जतुः।

लिषौ ञ कान्तौ। अलिक्षत् लिक्षीष्ट।

यजैभ्रो देवार्चादावमङ्गलतो।
१२४ व्यथयहेति जिः। ट्याज।

१२४ ग्रहखपाद्योःकङित्किते र्जिः।
ग्रहादेः किति ङिति खपादेः किति जिः स्यात्।
ईजतुः ईजुः ट्यजिय ट्यजड।
वैवपोऽन मुण्डवीजोर्ह्वोः। प्रष्ठुवाप।
वहो भै प्रापणे। प्रष्ठवाहीत् प्रवोढ उवाह ऊहे।

वे भै क्षूतौ

१२५ ह्यांनवेप्रच्छां। वेञ प्रच्छि ग्रहि भ
स्त्रीणां ङिर्न स्यात् ह्यां।
ववौ ववतुः।

१२६ वेभ्रोवय वा। वेभ्रो वयः स्यादा ह्यां।
उवाय ऊयतुः।

१२७ यवःकिति। वेभ्रो यस्य वः स्यादा ह्यां
किति।
ऊवतुः।

व्ये भै वृतौ।

१३८ नाव्येष्वां। वेञ आम स्यात् वां।

विवाय।

१३९ जिंवान्त्यःकिति। देर्वेञो ऽन्तो भागो जिं वा प्राप्नोति वां किति।

विव्यतुः विव्ययतुः विव्ययिथ।

ऐ ओ स्पर्द्धायां शब्दे च। अक्षत् अक्षत अक्षास।

१४० क्ष्वोदेर्जिः। देर्क्ष्वेञो जिः स्यात्।

जुक्षाव जुक्षवतुः।

ऐ वसौ निवासे।

१४१ सत्स्यरे। यस्य व स्यादरे से परे।

अवात्सीत् अवात्तां उवास ऊषतुः।

वदै वाचि। अवदवदति।

४७ व्रजवदेति त्रिः। अवादीत् उवाद ऊदतुः।

द्वाद्योश्चीर्गतिवृद्धौ। ३८ आसुजिद् घुदिति ऊः।

अस्वत्।

८६ जिश्रीत्यरुवा। अशिश्रियत् अश्रयीत्।

१४२ श्वेर्जिर्वायङ्ङोर्भवङ्स्वनोः। श्वेर्जिर्वा
स्यात् वङि यां ञेः परे अङि यनि च।
सुश्राव सिस्राय सुसुवतुः सिस्रियतुः स्रयिता सूयात्।

इति सिध्मपादः।

इति भाखध्यायः।

अदादिः।

अद्ऌ भक्षणे।

१ लुगङ्गोऽपः। अदादेः परस्यापो लुक् स्यात्।

अत्ति।

२ झझसोरेर्धिः। रोर्झसयोश्च परस्य रेर्धिः स्यात्।

अद्धि।

३ हसञ्झादिसेर्लोपामौ। हसात् परयोर्दि सोर्लोपःस्यादादः परयोरम् स्यात्।

आदत् आदः।

४ घस्लदःसन्व्यञ् घञि। अदो घसू स्यात् सनि व्यामञि घञि च।

२८ खित्त्वात् ङः। अघसत्।

५ वांवा।

जघास आद। १५२ हनगमेत्युङ्लोपः।

अत्तुः आदतुः जक्षुः आदुः अघसिष आदिथ।

ष्णा स भक्षणे। प्रणिष्णाति।

६ द्विषविदातोऽनुस्वा। देष्टेर्वेत्तेराद्यात्च परो ऽन् ङस् स्यादा।

अग्नुः अग्नान्।

वस्त्र क्लान्तौ। वष्टि। १२४ यह स्वपादीरिति जिः।
उष्टः उग्नि अवट् उवाग्न ऊग्नतुः।

हन्लौ हिंसागत्योः।

७ वनतनाद्यनिमांऽमस्लोपो ग्नस्यथति क्वणौ। एषां अम् लोपः स्यादणौ ग्नसे यपि च नतु तिकि।

प्रविहतः। १११ हनोक्तोग्नः। ग्नन्ति प्रहणः प्रहन्थः प्रहण्मः प्रहन्मः।

८ जक्षोधि ग्नाधि घन्यस्ति ग्नास्ति घिना। एषां घियन्तानां क्रमादेते स्युः।

अहि।

९ घनोबधष्टीढ्यसि टीमे तु वा। घनो बधः स्यात् ढ्यां ढ्यामसि च टीमे तु वा।

अबधीत्।

१० खेर्हेाऽोऽन्यतरस्याम्। खेः परस्य हनोह स्य घः स्यात् झिति किति च।

जघान जघ्नतुः हत्वा वधात् प्रहरिष्यति।

घुस अभिसर्पणे।

११ रपिद्वसुतोऽदेर्घिः। अदेर्धोरकारस्य घिः स्यात् पिति हसे रे।

घौति घुतः घवन्ति।

घु स मिश्रणे ऽमिश्रणेच। घौति घविता।

नु स स्तुतौ। अनावीत् अनौषीत् नुनुविव। हनु स तेजने। हनविता।

ष्णु स प्रस्रुत्यां। ६९ सुष्कमोऽमेदतीम्। अष्णावीत्।

दृन स् गतौ।

१२ विनोऽन्यतौ। दृनो यः स्यादनावचि।

यन्ति

१३ माद्यां। दृनो गा स्यात् यां।

अगात् दृयाय।

१४ खेःकितिर्घः। दृनः खेर्घः स्यात् किति यां।

दृयतुः।

१५ अगेर्ङ्यौ। अगेरिनो र्घः स्यात् किति ङौ।
ईयात्। अगेः किं अन्वियात्।

अधीक् ल स्मरणे।

१६ इन्धादिकः। इन इव इकः कार्यी स्यात् रूप च तदत्।
या ल गतौ। प्रणियाति। एवं वा ल गमनहिंसयोः। द्रा ल स्वप्ने पलायने च।
ख्या ल ख्यातौ कथने। अख्यत्।
मा ल च मानें शब्दे। प्रणिमाति मेयात्।

विद ल ज्ञाने।

१७ वेत्तेःकीपं ठीपम्वा। विदः परस्याः क्याः पंयाः पं स्यादा।
वेद विदतुः विदुः वेत्थ विदथुः विद वेद विद विद्म। शेषे सुगमं।

१८ ङाम्वाद्यांग्यान्तुक्रनु। वेत्तेर्ङंग्या ङा म्वा स्यात् ग्यान्तु क्रञ एवानुप्रयोगः।

१९ तन्भ्यःशुप्रेघे।
विदाङ्करोतु वेत्तु।

२० ह्मोऽदणीरे। ह्मो ऽकार उः स्यादणा रे परे।

विदाङ्कुरतां वित्तां अविदुः अविदन्।

२१ घ्यांसीरवाद्धोः। दधोरेफः स्यात् वा सौ घ्यां।

अवेः अवेत् अवित्तं अवित्त विदाम्बभूव विवेद।

अस ल भावे।

२२ सोपोऽस्यसोर्ङिद्रसोरघ्यां। असेर कारस्य ङिति रे परे सस्य च से सोपः स्यान्तु घ्यां।

स्तः सन्ति असि एधि आसीत् आस्तां।

२३ भूररे। असेर्भूः स्यादरे।

अभूत्।

२४ प्रादुर्गीकःसःषोऽच्चे।

प्रादुःसन्ति प्रादुःस्यात् निषन्ति।

मृजू ल ष शुद्धौ।

२५ मृजोऽकङिति त्रिर्व्वात्वच्चणौ। अक ङिति मृजो त्रिः स्यादणावचि तुवा।

मार्ष्टि मृष्टः मार्जन्ति मृजन्ति।

वक्ष्ये वाचि। ११५ वच्यक्षिवतामिति वोपः। अवोचत् ऊवाच ऊचतुः।

रुदिर अश्रु रोदने।

२६ रुद्योऽयोदस्त्रेम्। रुदादेः परस्यायस्य इस्य रस्य रम् स्यात्।

रोदिति रुदितः अथः किं रुद्यात्।

२७ दिस्योरम्वा। रुदादेः परयोर्दिस्योरम् स्यात् वा।

अरोदत् अरोदीत् अरोदः अरोदीः।

ञि ष्विदा मु क्ष्वेडे। विष्वपिति। ६८ सकर्मात् षः। विषुष्वाप दुःषुषुपतुः। ६८ निर्व्वेलात् षः।

अनसु प्राणने। प्रानिति। प्रानिति। अषसु प्राणने। अषिति अषषीत्। ४८ चषादिलात् त्रिः। अच गत्यु भक्ष हासयोः। अचिति।

२८ अन्तोऽदृदेः। देः परस्यान्तोऽत् स्यात्। अचति। ३६ अनुसिदेः। अजसु।

जागृ दलु जागरे।

२९ णुरुस्याऽयां। देरपि परे णुः स्यात् नतु यां।

अजागरः अजागः अजाग्रतीत् जागरात्मक अजागार।

३० जाग्रो ऽणव्वोण्डिति क्नसुकानेतुवा। जागर्त्तेर्णुः स्यान्नतु णपि वौ दृणि ङिति च क्नसौ काने तुवा।

जजागरतुः।

दरिद्रा खलु दुर्गत्यां।

३१ दरिद्रो ङिर्दृसे ऽणौ हाम्योस्तु वा। दरिद्रातेर्ङिः स्यात् अणौ दृसे रे परे हाम्योस्तु वा।

दरिद्रितः।

३२ आङ्योराखोप्यो ऽणौ दृसेत्व्यदः। आ दत्यस्य देश्य आ खोप्यः स्यादणौ दृसे तु दावर्जनी स्यात्।

दरिद्रति।

३३ दरिद्रआखोपो ऽसनकानेऽरेव्यान्तु वा। दरिद्र आखोपः स्यादरे न तु सनि अके अने च व्यान्तु वा।

अदरिद्रीत् अदरिद्रासीत् दरिद्रामास ददरिद्र दरिद्रात्।

चकास्तु खलु दीप्तौ। २ उपसोर्हृिः। ४२ सप्पसोरिति षस्य दः। चकाद्धि चकाधि।

२४ घ्यां दौ तसः। घ्यां दौ परे वचः तः स्यात्।

अवक्तात्।

२५ सौवा।

अवक्तात् अवकाः।

ग्रास वलु ग्रासने।

२६ ग्रासुञ्जिङ्सञ्जे ऽणौ कौ त्वाग्रासच्च।

ग्रासेरङ् वृत् स्यादणौ हसे ञे च कौ तु आग्रासच्च।

अग्निष्टः ग्राधिं अग्रिषत्।

चच ङ् ल वदे।

चष्टे।

२७ चचः क्षाञ् ख्याञ्ऽरे त्यागेऽसञ्चे।

चचः क्षाञ् ख्याञ् स्यादरे न तु वर्ज्जने उसि असि अने च।

अक्षाषीत् अक्षास्त अख्यत् अख्यत। त्यागे तु समचचिष्ट।

२८ व्यार्म्मा।

चक्षे चख्षे चचचे।

ईड ङ् ल स्तुतौ।

ईट्टे।

३९ सध्वोरस्येम् जनीङीभ्यः। एभ्यः परस्य सस्य ध्वस्य च रस्य दम् स्यात्।

ईड्विवे ईड्ढ्वे।

आस ङ् स उपवेशने। आस्ते। ५५ ष्विजादीत्याम्। आसाञ्चक्रे।

वस ङ् स स्तुतौ। वसिता वस्ता।

निसि ङ् स चुम्बने। प्रणिंसे प्रनिंस्ते।

सू ङ् स प्रसवे। सूते।

४० सूतेर्न णुर्य्यौ।

सुवै। ४६ वेमूदितीत्वा। असविष्ट असोष्ट।

ग्री ङ् स ज्ञि श्रथने।

४१ ग्रीङो रे णुः। ग्रीङ रे परे नुः स्यात्।

ग्रिणे श्रथाने।

४२ मान्तो रम् क्ष्विङ्क्षु वा। ग्रीङः परस्य मकारान्तो रम् स्यात् क्ष्विङ्क्षु वा।

ग्रिरते अग्रविष्ट।

अधी ङ् स अध्ययने। अधीते।

४३ गीङष्टीथ्योर्व्वा। इङेः गीः स्यात् वा टीथ्योः परयोः र्मत्वान्न णुः।

अध्यगीष्ट अध्येष्ट।

४४ धां गाङ्यङ्सनोस्तुवा। इङो गा स्यात् धां ञेः परे अङि यनि च वा।

अधिजगे अध्यगीष्यत अध्यष्यत।

दीधीङ् वेवीङ् दीप्तौ।

४५ दीधीवेव्योर्न्नुः।

दीध्यै।

४६ लोपोऽन्त्योर्य्योः। दीधीवेव्योरन्त्यो लोप्यः स्यात् यकारेवर्णयोः परयोः।

अदीधिष्ट। एवं वेवीङ् वलु ईदृशवत्।

दिषौ ञ् ल वैरे। ६ दिषविदातो ऽनुस्वा। अदिषुः अदिषन् अदिष्ट अदिषत।

दुहौ ञ् ल दोहने। अधुक्षत् अधुक्षत अदुग्ध। एवं दिहौञ् ल लेपने। प्रणिदेग्धि अधिक्षत्।

ऊर्णु ञ् ल आच्छादने।

४७ वोर्णोः पिङ्ङे णुः। ऊर्णोर्णुः स्यादा पिति ङे रे परे।

ऊर्णोति ऊर्णौति। ११ रपिङ्ङुत इति त्रिः।

४८ ष्ण्ां। ऊर्णो र्णुः स्यात् पिति हृदि ष्ण्ां।

और्णोत्।

४९ णूव्रिच्छ्यां। ऊर्णोर्णुः उव् त्रिः एते ष्ण्ां।

और्णवीत् और्णुवीत् और्णावीत्।

५० नाजन्ताद्देरादिर्द्विः। अन्तादिखितावी धेरादिर्द्विर्न स्यात्।

५१ स्यादौ नवद्वोऽये। स्यादौ खिता नव दरा द्विर्न स्युर्नतु ये।

अर्णुनाव।

५२ ङिदिम्वोर्णोः। ऊर्णोः परः इम् ङित् स्यादा।

ऊर्णुविता ऊर्णविता।

ष्टु ञ् ल स्तौ।

५३ पिङ्खस्येम्ब्रुवोयङ्लुग्युतुस्तोस्तुवा।

ब्रुवः परस्य पितो हवो रस्य ईम् स्यात् यङ्लुगादे स्तु वा।

स्तवीति स्तौति अभिष्टौति व्यष्टावीत् व्यस्तावीत्

अस्तोष्ट तुष्टुव स्तविता स्तोता।

टु चु ल चुते। चविता।

रु ल् ध्वनौ। रवीति रौति रविता रोता। तु ल् वृत्तिहिंसापूर्त्तिषु। तवीति तौति। तविता तोता।

द्रु ल् ल उत्तौ। द्रवीति।

५४ पञ्चतिप् पञ्चणाव्वाहस्व। द्रुवः परेषां पञ्चानां तिवादीनां पञ्च णवादयो वा स्युः द्रुव स्वाहः स्यात्।

आह आहतुः आहुः।

५५ हस्तथि। आहो हस्य तः स्यात् थे परे। आत्थ आहथुः। पक्षे सुगमं।

५६ वचोऽरे। ब्रुवो वचः स्यादरे।

अवोचत् उवाच ऊचे।

ह्वादिः।

हु लि होमे ऽदने।

१ ह्वादो रे दिः। ह्वादिर्दिः स्याद्रे परे।

जुहोति।

२ ह्वोवच्यणौ। हेरकारस्य वः स्यात् अ वावचि परे।

जुह्वति जुह्वधि।

३ पञ्चाम्वा भी ह्री भृ चोष्व्यां। एभ्यः पञ्चा म्वाः स्यात् व्यां।

जुह्वामास जुहाव।

ञि भी लि भीत्यां। विभेति। ३१ दरिद्रोक्ति रिति। विभितः विभीतः विभ्यति विभयामास वि भाय।

ह्री लि लज्जायां। जिह्रयामास जिह्राय।।

पॄ लि पूर्त्तौ।

४ पॄभ्रादेर्ङिः खे रे। पॄ च भॄ माङ् हाङ् वेर्ङिः स्याद्रे।

पिपर्त्ति।

५ पूर्वोवा।

पिपूर्त्तः पिपृतः पप्रतुः पपरतुः। ५२ णुम ष्वाद्य ए।

ओ हाक त्यागे। जहाति जहितः जहीतः जहति।

६ हाकोऽन्तलोपःख्यां।

जह्यात्।

७ हौ ङा वा। हाको ङा स्वादा हौ।

जहाहि जहिहि जहीहि हेयात्।

ख्या ख्यि गत्यां। दृश्यर्त्ति।

जन् म ख्यि ङ जनौ। अजिष्ये अजिष्ये।

निजिरौ ञ्नि पोषणे।

८ निजां खे रै णुः। निजविजविषां खेर्णुः स्वाद्ये।

नेनेक्ति नेनिक्तः।

९ नह्यूङोऽचि। देवङो णुर्न स्वादचि परे। नेनिजानि। एवं विजिरौ ञ्नि विवेके। विषि लिङौ व्याप्तौ। अविषत् अविचत्। डु दा ञ्नि दाने। प्रणिददाति। ५२ अदद्यत्युत्तेरालोपः। दत्ते।

१० द्वोर्दाधोर्देधे द्वौ। देर्दाञो देधाञो देधेश्च स्यात् द्वौ।

देहि।

११ स्यादोर्ड्डिष्टीमे न णुः। स्यादोर्ड्डिः स्यात् टीमे तस्य च न णुः।

अदित अदिषातां।

डु धा ञ् लि धारणे। प्रणिदधाति।

१२ धो दधोऽन्तलोपेत्थि। धाञो दस्य धः स्यात् तथोः परयोः अन्तलोपे सति।

धत्ते धेहि अधित।

टु डु भृ ञ् लि भृतिपुष्योः। विभृतः विभर्त्ति विभरा माम बभार। मा ङ् लि शब्दे। प्रणिमिमीते मिमाते मिमते। एवं श्रीञ् ङ् लि गतौ।

इत्यदादिपादः।

दिवादिः।

दिव्यु क्रीडायां।

१ दिव सु तुद रुध क्रयादेर्यन्व्यनक्षाः शिद्धे रे। एभ्यो धे ऽर्थे यन नु श्र नष् ना एते रे परे क्रमात् स्वरे च शितः।

दीव्यति।

दिव्यु तन्तुसन्ताने। विधीव्यवि न्यषेवीत् न्यसेवीत्।

नृती नर्त्तने।

२ नृत् क्षत् चृत् क्षृत् तृदो ऽरसो ऽसेरिम्या। एभ्यः परस्यारस्य सिवर्जस्य सस्य दम् स्या द्वा। नर्त्तियति नर्त्स्यति। सौ तु अनर्त्तीत्।

चसी य भये। ६७ क्रमक्रमेति श्यन् वा। चस्य नि चसति तचास चेसतुः तचसतुः।

जॄ दर्षे जरायां। जीर्य्यति अजरत् अजारीत् जेरतुः जजरतुः जरीता जरिता।

श्री य निश्राने।

२ यन्योश्रमादिमिदोलोपर्घणः। श्रीकारस्य लोपः श्रमादेर्घो मिदेर्णुः स्यात् यनि।

ष्यति अग्रात् अग्रासीत्। एवं ह्रीं य लूनौ। घो य गाङ्गे। प्रणिष्यति न्यधात् न्यधासीत् धेयात्।

दो य छेदने। प्रण्यदात् देयात्।

राधौं ण हिंसे। रेधतुः रराधतुः। कथार्थः किं आरराधतुः।

व्यधौं ताडे। विध्यति विव्याध विविधतुः। पुष्यौ स्व पोषणे। ३८ आसुस्थिद्युत्पुषादेर्ङ्कीटीपे इति ङः।

अपुषत्।

श्लिष्यौं ञि स्व श्लेषे। अश्लिषत्। ७८ आश्लिङ्गने तु अश्लिचत्।

रधू स्व पाकहिंसयोः।

४ नुस्वरधो मुचां नश्च मस्जोरभलभोऽनठीमच्चे झस्वरादचि। रभष्ठीवर्ज्जेमवर्ज्जेऽचि मुचादेरत्वे नश्चमस्जोर्झषे रभलभोरठीवर्जे ऽचि नुण् स्यात्। अरम्भत् रधिता रद्धा। वान्तु ररम्भिव ररम्भिम रेभ्व रेभ्म।

तृपूञ्णि प्रीणने। अतर्पीत् अत्रापीत् अतार्षीत् अतृपत्। एवं दृप्यू द्रू ञि हर्षाहङ्कारयोः।

मुह्यूञि स्व वैचित्ये। मोहिता। १०१ मुहो धश्च वाभौ। मोग्धा मोढा।

नश्यू नाशे। नश्नेश्यवाङे। प्राणेशत् प्राणशत् नशिता प्रनंग्धा प्रनंष्टा २२ अशान्तत्वान्न णः।

शमूभ्यदर उपशमे। प्रणिशाम्यति।

क्लम्यू ञि भिर ग्लाना। क्लाम्यति क्लामति।

अस्तु दर्शने। आस्तत्।
यस्तु दर्यत्ने। यस्तति यसति संयस्तति संयसति अन्यत्र प्रयस्तति।
लुभ्य दुर्गार्धे। लोभिता लोभ्या।
ञि मिंधाखेहे। मेधति।
सूङोसूतौ। असविष्ट असोष्ट।

ओ दीय ङ् चये।

६ दीङष्ट्यां यन् यण्णौङा सनि तु वा। दीङष्ट्यां यन् यपि णा च ङा सनि तु वा स्यात्।

अदास्त दिदीये।

जनी यङ् प्रादुर्भावे। जायते।

७ जनवधः सेम मोऽकमवमाचमोञ्णित् क्तादिणि स्वोऽम यम विश्रमस्तु वा। जनो वधः सेमो ऽमन्तस्य च कमवमाचमवर्जस्य खः स्यात् ञ्णित् क्तति दृणि च अमयमविश्रमस्तु वा।

अजनि अजनिष्ट जज्ञे।

दीपी ञ्च ष्ट दीपने। अदीपि अदीपिष्ट। एवं पुरीञ् यायने। पद्यौ ङ् गतौ। ११६ पदस्तनीण्घे इति। प्रण्यपादि। अपत्सातां।
बुधौङ् अवगमने। अबोधि अबुद्ध।
नहौ ञ्य बन्धे। १६० नहो धङ् भौ।

अनात्सीत् अनद्ध।

इति दिवादिपादः।

स्वादिः।

षु ञ्‌ग बन्धे। सुनोति अभिषुणोति सुनुतः सुन्वन्ति व्यधावीत्। ८६ सुस्रुधोरितीम्। असविष्ट असोष्ट सुषुविव विषविष्यति विसेष्यति। ४५ स्यसनोश्च षः।

डु मि ञ्‌ग प्रक्षेपणे।

१ मिन्योर्यण्णौ ङा खलसि सियस्तु वा।

अमासीत् प्रक्षमास्त।

षि ञ्‌ग सित्यां।

२ चेः किर्व्वासन्द्योः।

चिकाव चिक्राय चिक्ये चिचे।

सृ ङ्‌ग सृतौ।

३ स्याद्यृदृदुरस्कुर्वेम्सन्मढीसेः। स्कृवर्ज स्याद्यृदन्ताद्दृदन्ताच्च वृञो वृङश्च यनो मे सितयो र्ढीषीश्च दम् स्यादा।

असरिष्ट असृत सरिषीष्ट सृषीष्ट।

वृ ञ्‌ग वृतौ। अवारीत् अवरीष्ट अवरिष्ट अवृत ववरिथ ववृव वरिषीष्ट वृषीष्ट।

धू ञ्‌ग कम्पने। अधावीत्। ८६ सुस्रुधोरितीम्।

हि ञ वर्द्धने गतौ प्रहिणोति।

४ धेःखेरनङि घिः। धेः परस्य धेर्घिः स्यान्न नङि।

जिघाय।

डुधिञ् च इतौ हिंधि।

५ डुधिधिव्योः डुधी स्नौ।

डुधीति अडुधीत् अतएवेदितो नुण्।

चडुण डुधिता डुधात्।

दभु न दम्भे। देभतुः ददभतुः।

६ अन्त्यग्रन्थदम्भां यपि नलोपो वा।

एषां यपि नलोपः स्यादा।

देभिय्य ददभिय।

धिवि न प्रीतौ। धिनोति।

अमू ङ् न व्याप्तौ। ५२ स्वान्नादिति खेरान्। आनशे।

इति खादिपादः।

तुदादिः।

तुदौ अ अ व्यथे।

तुदति तुदते।

भ्रस्जौ अ अ पाके। भृज्जति अभ्राक्षीत्।

१ भ्रस्जो ऽरे णौ भर्ज्ज वा।

बभर्ज बभ्रज्ज बभर्जे बभ्रज्जे।

मुचौ अ अप मोचे। ४ पुनरध इति मुच्।

मुञ्चति अमुचत् अमुक्त।

लिपौ अ अप लेपने। अलिपत् अलिपत अलिप्त।

षिचौ अरि अप उक्षणे। निषिञ्चति न्यषिचत् न्यषि
क्त निषिषेच। छती अप छिदि। २ गृत्छदितीत्वा।

कर्त्तिष्यति कर्त्स्यति।

षूअ क्षेपे। विषुवति व्यषावीत्।

अवू अ छेदे। वृश्चति अव्रश्चीत् अव्राक्षीत् वव्रश्चतुः।

चक्ष अ गमनमोहकाठिन्येषु।

२ चक्षो णुच्यां।

आनर्च्छ।

क्ष म विक्षेपे। १०१ ऋदिरणावितीर्। किरति चकरतुः करीता करिता।

२ प्रत्युपोपात् क्रः सुम् हिंसाच्छेदे।
प्रत्युपाद्धिंसायां उपाच्छेदे किरतेः सुम् स्यात्।

प्रतिस्किरति उपस्किरति।

तृन्प म प्रीणने।

४ तृन्पां मसुम्वा अधौ। तृन्पतुन्पतृन्फतु न्फ रिन्फ गुन्फ इत्या उत्या सुभां मकारस्य सुम्वा स्यात् ये ऽधौ च।

तृपति तृम्पति।

धृतौ म हिंसायां। धर्म्मिष्यति धर्त्स्यति।
प्रच्छौ म ज्ञीप्से। पृच्छति अप्राक्षीत् अप्रच्छत्।
सृजौ म विसर्गे। असाक्षीत् असर्जिष्य असृक्ष।
टु मस्जौ म शुद्धौ। मज्जति अमांक्षीत्।
स्यूतौ म स्यूतौ। असाक्षीत् असार्क्षीत् असूचत्।
विच्छ म गतौ। विच्छायति विच्छति अविच्छायीत् अविच्छीत्।
मृजौ म मृषि। अमाक्षीत् अमार्क्षीत् अमृजत्।

इषु इं वाञ्छायां। इच्छति। ७८ वेमृषहेतीभ्यः। एषिता एष्टा।

कुट इं कौटिल्ये।

५ कुटां णुंनी ञ्णिति। कुटादेर्णिन्नी स्यात् ञ्णिति णाम्यच।

अकुटीत् चुकोट।

व्यच इं व्याजे। विचति विव्याच विविचतुः।

६ व्यचो जिरञ्णिदसि।

विचिता।

चुट इं छेदने। चुच्यति चुटति।

स्फुर इं स्फूर्तौ। निष्फुरति निस्फुरति। एवं स्फुल इं स्फूर्तिचलनयोः।

नू इं स्तवने। अनुवीत् नुनाव।

मृङ इं मृतौ।

७ मृङष्टीढ्येमं। आंङ्यामत्ये च मृङो मं स्यात्।

८२ स्वदिः स्वयग्ढीपे। स्विचते अमृत मृषीष्ट। एषु किं ममार मरिष्यति।

श्रीविजी इं भीकम्पे।

८८ विजेर्णुर्नेमि। विजेर्णुर्न स्यात् इति।

अविजिष्ट।

इति तुदादिपादः।

रुधादिः।

रुधिरौ ध ञि आवरणे। रुणद्धि।

१ नणोवेऽणौ। नणो नकारः स्यादणौ रे। रुन्धः रुन्धन्ति अरुणत् अरुणः अरुधत् अरौत्सीत्।

कृदु अधं। वर्हिष्यति हर्त्स्यति। एवं तृहिस्रु धादरे।

तृह धू हिंसे।

२ तृह रुन् पिङ्ङे। तृणो नह् रुन् स्यात् पिति हथे रे।

तृणेढि तृण्ढः तृंहन्ति अनर्हीत् अतृणत्।

हिवि ध ञि हिंसे।

३ नणो न लोप्यः।

हिनस्ति।

अन्जू ध ञी व्यक्तिगतिसाधने। अनक्ति।

४ अन्जः सेरिग्धे। अन्जः परस्य सेरिग स्यात् धे।

आक्षीत् आनङ्ग।

ञि इन्धी ध ञु दीप्तौ। इन्धाञ्चक्रे।

इति रुधादिपादः।

तनादिः।

तन ञ्रद् विस्तृतौ। तनोति ततनुतः तन्वः तनुवः तन्मः तनुमः।

१ सेर्लुक् तथासोस्तन्भ्योऽकुर्व्वा। ङ्वर्ज्जा तनादेः सेर्लुक् स्यादा तथासोः परयोः।

अतत अतनिष्ट अतथाः अतनिष्टाः।

षणु ञ्रद् दाने। सनोति असात् असनिष्ट असाथाः असनिष्टाः साथात् सन्यात्।

क्षणु ञ्रद् वधे। अक्षणीत्।

क्षिणु ञ्रद् हिंसायां।

२ नोप्यङो णुर्व्वास्तृतः।

क्षिणोति।

ऋणु ञ्रद् गतौ। ऋणोति अर्णोति।

डुकृञ् ञ्रद् करणे। करोति।

३ कुरुश्नोपोऽन्ये।

कुर्व्वः कुर्म्मः कुर्य्यात् चक्रुव।

४ संपरेः स्नुसुपास्नुभूषासंघप्रतियत्नविकृताध्याहारे। आभ्यां ञ्रः स्नुस् स्यात् उपास्नु भूषादावर्थे।

संस्करोति समस्कृषातां सस्करिथ सस्करिव संस्क्रियात् संस्कृषीष्ट प्रस्करोति पर्यस्कार्षीत् उप स्करोति।

५ हस्तेपाणौप्राध्वंजीविकोपनिषदो व्यवहृञि स स्तिरोमध्येपदेनिवचनेमनस्युरस्यु पाजेऽग्राजेसाच्चादादेषु वा।

हस्तेकरोति तिरस्करोति करीतितिरः।

इति तनादिपादः।

क्र्यादिः।

डु क्री द्रव्यविपर्य्यये क्रीणाति। २२ आशो रिति क्रीणन्ति।

स्कु ञ्गण उद्धृतौ।

१ स्कुस्कन्धुस्कुन्धुस्तन्धुस्तुन्धुभ्यः स्नुस्नौ घरे। एभ्यो घे ऽर्थे स्नुः स्ना च स्यात् रे परे।

स्कुनोति स्कुनाति विष्कभ्नोति विष्कभ्नाति। ८८ वि स्कभ्नेति षः। एवं विस्कुभ्नाति विस्कुभ्नोति विष्टभ्नाति विष्टभ्नोति व्यष्टभत् व्यष्टभ्नीत् वितष्टभ स्तभ्नोति स्त भ्नाति।

मी ञ्ग वधे। १ मिम्योरिति ङा। अमासीत् अमास्त।

पू ञ्गि शोधने।

२ घ्रादेः खो ने व्यादेस्तु वा।

पुनाति।

कृ ञ्गि हिंसे। अकरीष्ट अकरिष्ट अकीर्ष्ट करि षीष्ट कीर्षीष्ट।

धू ञ् गि कम्पे। धुनाति अधावीत् अधौषीत्।

ग्रह ञ् गा दाने। गृह्णाति।

२ हसान्तानाद्यौ। हसात् परो वा आनः स्यात् द्यौ परे।

गृहाण अग्रहीत् जग्राह जगृहतुः जग्रहिथ।

४ ग्रहेरिमो र्घौ ऽर्यां। ग्रहेः परस्येमो र्घः स्यात्तु र्यां गृहीता।

ग्रृ ञ गि हिंसे।

५ ग्रृपृद्रांस्वोर्याकित् र्यां। एषां स्वः स्यात् किति र्यां वा।

ग्रस्रतुः ग्रस्रतुः। एवं ञि पृ गि पालने। दृ गि विदारे।

ज्या गि जरायां। जिनाति जिज्यौ।

स्री गि वृत्यां। स्रिणाति स्रीणाति।

ज्ञा ग बोधे। जानाति।

अन्ध ग मोचे। अन्धति अन्धतुः अन्धथ अन्धिथ। एवं बन्ध ग दर्भे।

कुष ग निष्कर्षे। ४६ वेमूदितौ मा। निरकोषीत् निरकुचत्।

अञ्च ग भोजने। अञ्चिता अञ्चा।

वृ कृ ग वरणे। अवरीष्ट अवरिष्ट अवृत ववृषे वरिषीष्ट वृषीष्ट।

इति ऋादिपादः।

चुरादिः।

चुर कि स्तेये।

१ चुर्भ्योज्जिर्व्वा। चुरादेर्ज्जिः स्वादा स्वार्थे। चोरयति चोरयते अचूचुरत् चोरयामास चोर्य्यात् इत्यादि। पचे चोरतीत्यादि।

क्षत क संशब्दे।

२ कीर्त्तः क्षतः।

कीर्त्तयति।

गणत् क संख्याने।

३ दसाक्षोपोऽग्निलयोः। दसात् परस्य रमारचकारचोक्षपः स्वादग्निति।

गणयति।

४ वेङ् गणकथः खेऽर्य्यङि। गणकथयोः खेरीङ् स्वादा ऽर्य्यङि।

अजीगणत् अजगणत्। ११२ अखोपिलाक्ष दः।

कथत् क वाक्यप्रबन्धे। अचीकथत् अचकथत्।

इति चुरादिपादः।

ण्यन्तः।

१ णिः प्रेरणे। णेर्णिः स्यात् प्रेरणेऽर्थे।

कुर्वन्तं प्रेरयति कारयति अधीकरत्।

अग्रसासत् अडुढौकत् अमूमवत् अभिस्वयत् व्यत स्रम्भत् पर्य्यषीषिवत् व्यषीसहत्। ४५ सात्कृत्याच्च षः। अषीषकासत् अचचकासत् औन्दिदत् औज्जिजत् आ ष्ठिवत् आर्चिचत् अररम्भत् अलसम्भत् अजीहवत्। अनङीत्युक्तेर्न घिः। अदिध्वनत् अध्वनयीत् ऐखि खत् ऐखयीत्। आर्दिदत् आर्दयीत् औलिनत् औल यीत्।

२ स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तृस्पशोऽङ्खेऽर्यङि चेष्टवेष्टोस्तु वा। एषां खेरङ् स्यात् ण्यङि चे ष्टवेष्टोस्तु वा।

असस्मरत् अददरत् अतत्वरत् अपप्रथत् अमम्र दत् अतस्तरत् अपस्पशत् अचचेष्टत् अविचेष्टत् अव वेष्टत् अविवेष्टत्।

३ भ्राजभ्राशभ्रासभासभाषदीपजीवमीव पीडकणरणवणभणश्रणक्वेलपलुपलुठचेठां वोडः स्वः। एषामुडः स्वः स्यात् वा ण्यङि।

अविभ्रजत् अवभ्राजत्।

४ वर्दुडोधुः। वर्दुडो धोर्धुरेव स्याद्वा ण्यङि।

त

अवीवृतत् अववर्त्तत्।

५ स्वपेर्जिः। स्वपो जिः स्यात् ञ्यङि।

असूषुपत्।

६ ग्राच्छासाह्वाव्येवेषां ग्लौ यन्। एषां ग्ला परे यन् स्यात्।

ग्रावयति पाययति।

७ देः पिवः पीप्योञ्यङि।

अपीप्यत्।

८ ह्रीह्लीरीक्नूय्यृच्म्याय्यातां पनणुस्वजौ।

ह्रेपयति ह्लेपयति रेपयति क्नोपयति अर्पयति क्ष्माप यति स्वापयति।

९ स्रोडोञ्यङीः। तिष्ठतेरुङ् दृङ् स्यात् ञ्यङि।

अतिष्ठिपत्।

१० ग्लेर्वा।

अजिघ्लिपत् अजिग्लपत्।

११ पातिस्फायोर्णन्वडौञौ।

पावयति स्फावयति।

१२ प्रीधूञोर्णन्वा।

प्रीणयति प्राययति धूनयति धावयति।

१३ रुहः पड्वा।

रोपयति रोहयति।

१४ म्रदोगतौनङ्।

म्रातयति। गतौ तु गाः म्रादयति गोपः।

१५ खाख्योर्णननौक्षेदङ्रवेवा। खातेर्णन् खिवो गन् खात् क्षेदङ्रवे ऽर्थे औ वा।

विलासयति विलापयति विलीनयति। १ खिवो रिति ङा वा। विलापयति विलाययति घृतं। क्षेदङ्रवे किं लोहं विलाययति विलापयति।

१६ वोजनधूनौ। वातेर्जन खात् कम्पने औ। वाजयति। धूनौ किं केशान् वापयति।

१७ क्रीजीङोऽजाचिस्फुरप्रजनार्थवीनाम्नुवा। एषामच म्रा खात् औ च्यादेस्तु वा।

क्रापयति जापयति अध्यापयति अध्यजीगपत् अध्या पिपत् चापयति चाययतिचपयति चययति। मिलात् द्रुस्र इति प्रक्रियारम्भे द्रुस्रं। स्त्रारयति स्त्रोरयति वापयति वाययति। गाः पुरोवातो मर्भं वाहय तीत्यर्थः।

१८ स्त्रिभ्योर्घात्ध्वर्थेमच्च। अनयोरच आ स्यात् घाङ्गे औ मच्च।

विस्रापयते भापयते मुण्डः। स्यात् किं कुञ्चिकयैनं विस्रायवति भावयति।

१९ भीर्भीष्वा। भिवो यभये भीष् स्यात् वा औ मच्च।

भीषयते मुण्डः।

२० दुषेरोदुः। दुषेरोकार ऊः स्यात् औ।

दूषयति।

२१ चिदिकारेवा।

दूषयति दोषयति चित्तं।

२२ घटादिजनीजृषक्नसरजाममारतोष निशाननिशामार्थश्रां खोऽकमामचमो ञी अमोस्तुर्घश्च जागुश्च। घटाद्यादेरमन्तस्य मा

रार्थस्य ञौ खः स्यात् न तु कमामचमां ञेः प रयोरिखमोस्तु घंस्य आगुस्य खो घंः।

घटयति व्यथयति जनयति जरयति क्लमयति रज यति मृगान् रमयति श्रपयति। कमादेस्तु काम यति श्रामयति यामयति।

२३ ज्वलङ्कलह्मलम्लाखावनरमनमोऽगे र्व्वा। एषामगीनां खः स्याद्वा ञौ।

ज्वलयति ज्वालयति ग्लपयति ग्लापयति। अगेः किं प्रज्वलयति प्रज्वालयति।

२४ वाश्रमयमफणगिखदां। एषां खः स्या द्वा ञौ।

श्रमयति श्रामयति यमयति यामयति फणयति फाणयति परिखदयति परिखादयति।

२५ हनस्तङऽणविणिञ्णिति। ञिति णिति च परे हन्तेरङ् स्यात् न तु णौ हणि च।

घातयति।

२६ यिःसन्वेर्य्योदिः।

ऐर्ध्विषत्।

इति ण्यन्तपादः।

सनन्तः।

१ सन्निच्छायां। धोः परः सन् स्यादिच्छार्थे। अत्तुमिच्छति जिघत्सति दिदासते दिदीषते दिधिषते उतिच्छिषति उचिच्छिषति अधिजिगापयिषति अध्यापिपयिषति मुमावयिषति शिस्नाययिषति जुहावयिषति।

२ णुर्नानिमि। अनिमि सनि णुर्न स्यात्। विवृत्सति विवर्त्तिषति निनृत्सति निनर्त्तिषति तितरीषति तितरिषति तितीर्षति।

३ धोऽजन्निगमां। अजन्तस्य हन्तेरिङः स्थाने जान्तस्य गमश्च धोः स्यात् सनि।

दुध्रूर्षति विवरीषते विवरिषते बुबूर्षति सञ्चिस्की र्षति जिगीषति चिकीषति चिचीषति जिघांसति।

४ गमीनिडोः। इनिडोः स्थाने गमिः स्यात् सनि।

जिगमिषति अधिजिगांसते।

५ नेमुगुहमग्रहः। उवर्णान्तात् गुहो धातस्य सन इट् न स्यात्।

गुहूषति गुहूषति जुगुहूषति।

६ ग्रहस्तयप्रच्छांजिः। एषां जिः स्यात्सनि।

जिघृक्षति सुषुक्षति।

७ स्निङ्पूङरन्जभ्रूकिरगिरद्रियध्रियप्रच्छदृम्। एभ्यः परस्य सन इट् स्यात्।

सिस्नयिषते पिपविषते अरिरिषति अस्निजिषति अग्निग्रिषति चिकरिषति पिपृच्छिषति।

८ भस्जभ्रिस्वृयूर्णुभरदरिद्रा सन तन प न ग्रपर्द्विदम्भिवो वा। एभ्यः सन इट् स्याद्वा।

विभर्जिषति विभ्रज्जिषति विभ्रक्षति ग्रिग्रविषति ग्रि ग्रीषति सिस्वरिषति सुस्वर्षति यियविषति युयूषति उर्णुनुविषति उर्णुनविषति उर्णुनुषति ग्रिभरिषति बु भूर्षति दिदरिद्रिषति दिदरिद्रासति सिसनिषति सिषासति तितनिषति तितंसति तितांसतीत्येके।

पिपतिषति।

९ मिमीमादारभलभग्रक्रपनपदृहिंसार्थराधोऽचोऽनिमसनीस्खिलोपस्य। एषा मचइट् स्यात् खिलोपस्यानिमि सनि।

१३९ स्यादेःशेखोपः। पित्सति जिग्रपविषति।

१० ऋपधीपामीर्य्यः। एषामच ईः ईर ईए ते क्रमात् स्युः खिलोपस्यानिमि षनि।
श्रीणति अर्हिधिषति ईर्त्तति ईणति दिदम्भिषति।

११ दभोयो। दम्भेरच इ ईश्च स्यादनिमि षनि खिलोपस्य।
धिषति धीषति। अनकारनिर्देशात् दिदेविषति।

१२ क्रोःशूटावणौञस्कौयङ्लुम्वोस्तुवा। क्रकारवकारयोः शकारोटौ स्यातां अणौ ञ से कौ च यङ्लुकि वे च वा स्तः।
दुशूषति मिस्नति दिस्नति धिस्नति रिष्णते लिष्णते श्विचते पिस्नति प्रतिरिस्नति। हिंसार्थः किं आरिरास्नति ईष्णति।

१३ मुचोढेर्मोचवा षनि। अढस्य मुचो र्मोच वा स्यात् षनि।
मोचते मुमुचते।

१४ जयलपोःस्योर्य्ये। सेरवर्णस्य जकार यलपवर्गात् परे अवर्णे परे इः स्यात् षनि। जु गतौ जिजावयिषति। रिरावयिषति। पिपावयिषति विभावयिषति। जयलपोः किं जुगावयिषति। अतएव नौ दिले निः।

१५ शुस्तुद्रुप्रुच्युङावा।

शिश्रावयिषति शुश्रावयिषति।

१६ व्युङोऽवोदसादेःसेमःत्वाच्चकिदाद्रुदविदमुषस्तु नित्यं। दसादेः सेम उकारोङ्रुकारोङस्य वाग्रहणात् सन् क्वाच किदा स्यात् रुदादेस्तु नित्यं।

रुरुचिषते रुरोचिषते लिलिखिषति लिलेखिषति रुदादेस्तु ररुदिषति विविदिषति मुमुषिषति। वाग्रहणं किं दिदेविषति।

१७ जिक्ष्वोःक्षेःषःसःषन्यऽक्षित्क्षत्सक्षः। क्षेः परस्य ज्वलतौत्योः सस्य षत्वभूते षणि षः स्यात् न तु क्षिद्क्षदृक्षां।

सुस्वापयिषति तुष्टूषति। जिक्ष्वोः किं विविक्षति। षणीति किं तिष्ठासति। क्षेः किं प्रतीषिषति।

इति सनन्तपादः।

यङन्तः।

१ मूचद्रुत्रशुचाटशर्त्यूर्णुहसाद्येकाचोऽशुभरुचोमुञ्जर्भृशार्थेयङ्। एभ्यः शुभरुचवर्जेभ्यो यङ् स्यात् पौनःपुन्ये अतिशये चार्थे।

२ गत्यर्थाद्भृचुपसदचरजपजभदहन्भ्रद्क्षोवक्रगर्हे। गत्यर्थादक्रे धादेर्गर्हायां यङ् स्यात् यतु पूर्वोक्ते तद्गुणे तु स्यात्।

३ खेर्णुः। यङि परे खेर्णुः स्यात्।
पुनःपुनरतिशयेन वा मूचयति मोमूच्यते मोसूच्यते मोशुच्यते।

४ घोऽनितः। अनकारेतः खेर्घः स्याद्यङि।
अटाट्यते अशाश्यते अरार्यते ऊर्णोणूयते देदीयते मेमीयते जेगीयते जेहीयते पेपीयते सेषीयते तेष्ठीयते शोशूयते सासर्यते चेक्रीयते सञ्चेष्क्रीयते विसेसिच्यते। ४५ यङन्तलान्न घः। वक्रं व्रजति वाव्रज्यते।

५ ग्योरलः। गिरते रो लः स्यात् यङि।
हिंसं गिरति जेगिल्यते लोलुप्यते सासद्यते।

६ कोसुर्वा। कोः खेसुः स्याद्वा यङि।

चोकूयते कोकूयते।

७ नीन्वन्चस्रन्सध्वन्सभ्रकपतपद्स्कन्दां। एषां खेर्नीन् स्यात् यङि।

वनीवच्यते।

८ भ्रमजपजभदहदन्भ्रभन्जपभ्रभ्रपोऽतो नुण् लवयस्तु वा। भ्रमन्तानां जपादीनां ठांदन्तस्य खेर्नुण् स्यात् यङि लवयान्तस्य तु वा।

भञ्जन्यते भाजायते भञ्जन्यते।

९ हनो वा घ्नी।

जिघ्नीयते जङ्घन्यते चङ्घन्यते चाचङ्घन्यते मम्मन्यते मा मन्यते दन्द्रन्यते दादन्यते।

१० चरफलोरुच्चोऽो नणुः। चरफलोः खे र्नुण् स्यात् उऊ उकारस्य यङि तस्य च नणुः।

चञ्चूर्यते पंफुल्यते।

११ रीनृत्वतः। ऋकारवतो धोः खेरीन् स्या यङि।

नरीनृत्यते।

अवीवृतत् अववर्त्तत्।

५ स्वपोजिः। स्वपो जिः स्यात् ञ्यङि।

असुषुपत्।

६ ग्राच्छासाह्वाव्येवेषां ग्लौ यन्। एषां ग्ला परे यन् स्यात्।

ग्रावयति पायथति।

७ दैः पिवः पीप्योञ्यङि।

अपीप्यत्।

८ ह्रीह्लीरीक्नूय्यूच्म्याय्यातां पनणुश्नजौ। ह्रेपयति ह्लेपयति रेपयति क्नोपयति अर्पयति क्ष्माप यति स्नापयति।

९ स्नोऽोञ्यङीः। निष्ठतेरुः दः स्यात् ञ्यङि।

अतिष्ठिपत्।

१० ग्लेवा।

अजिघ्रिपत् अजिघ्रपत्।

११ पातिस्फायोर्णन्वङौञौ ।

पाणयति स्फावयति ।

१२ प्रीधूञोर्णन्वा ।

प्रीणयति प्राययति धूनयति धावयति ।

१३ रुहः पङ्वा ।

रोपयति रोहयति ।

१४ म्रदोगतौतङ् ।

म्रातयति । गतौ तु गाः म्रादयति गोपः ।

१५ खाख्योर्णनननौक्षेपद्रवेवा । खातेर्णन् खिवो गन् खात् क्षेपद्रवे ऽर्थे औ वा ।

विलासयति विलापयति विलीनयति । १ खिवो रिति ङा वा । विलापयति विलाययति घृतं । क्षेप द्रवे किं लौहं विलाययति विलापयति ।

१६ वोजनधूतौ । वातेर्जन खात् कम्पने औ । वाजयति । धूतौ किं केशान् वापयति ।

१७ क्रीजीङोऽजाचिस्फुरप्रजनार्थवीना म्नुवा । एषामच म्रा खात् औ च्यादेस्तु वा ।

क्षापयति जापयति अध्यापयति अध्यजीगपत् अध्या पिपत् चापयति चाययतिचषयति चषयति। मिलात् दुख इति प्रक्रियारम्भे इष्टं। क्षारयति क्षोरयति वापयति वाययति। गाः पुरोवातों गर्भं गाहय नीत्यर्थः।

१८ क्षिभ्योर्घात्ध्वर्थेमच्च। अनयोरच आ स्यात् घाङ्ध्वर्थे औ मच्च।

विक्षापयते भाषयते मुग्धः। यात् किं कुक्षिकथैनं विक्षाययति भाषयति।

१९ भीर्भीष्वा। भियो घभये भीष् स्यात् वा औ मच्च।

भीषयते मुग्धः।

२० दुषेरोदुः। दुषेरोकार ऊः स्यात् औ।

दूषयति।

२१ चिद्विकारेवा।

दूषयति दोषयति चित्तं।

२२ घटादिजनीजृषक्नसरजाममारतोष निश्राननिश्रामार्थश्रां खोऽकमामचमो औ नमोस्तुर्घस्य जागुश्च। घटाद्यादेरमन्तस्य मा

राद्यर्थस्य ञौ खः स्यात् न तु कमामचमां ञेः प रयोरिषमोस्तु र्घस्य जागुस्य खो र्घः।

घटयति व्यथयति जनयति जरयति क्लमयति रज यति मृगान् रमयति श्रपयति। कमादेस्तु काम यति श्रामयति चामयति।

२३ ज्वलक्वलह्वालस्वालावनरमनमोऽगे र्व्वा। एषामगीनां खः स्याद्वा ञौ।

ज्वलयति ज्वालयति स्वपयति स्वापयति। श्रगेः किं प्रज्वलयति प्रस्वापयति।

२४ वाश्रमयमफणगिस्वदां। एषां खः स्या द्वा ञौ।

श्रमयति श्रामयति यमयति यामयति फणयति फाणयति परिस्वदयति परिस्वादयति।

२५ हनस्तङ्ऽणविणिञ्णिति। ञिति णिति च परे हन्तेस्तङ् स्यात् न तु णपि ऽणि च।

घातयति।

२६ यिःसन्वेर्य्योदिः।

ऐर्धियत्।

इति ण्यन्तपादः।

सनन्तः।

१ सन्निच्छायां। धोः परः सन् स्यादिच्छार्थे।

अत्तुमिच्छति जिघत्सति दिदासते दिदीषते दिधिषते उत्तिच्छिषति उचिच्छिषति अधिजिगापयिषति अध्यापिपयिषति मुमावयिषति मिस्नाययिषति सुस्नावयिषति।

२ णुर्नानिमि। अनिमि सनि णुर्न स्यात्। विवृत्सति विवर्त्तिषति निनृत्सति निनर्त्तिषति तितरीषति तितरिषति तितीर्षति।

३ धोऽज्झनिङ्गमां। अजन्तस्य इत्वेरिङः स्थाने आतस्य गमश्च धः स्यात् सनि।

दुध्रूर्षति विवरीषते विवरिषते वुवूर्षति सस्निध्क्षीर्षति जिगीषति चिकीषति चिचीषति जिघांसति।

४ गमीनिङोः। इनिङोः स्थाने गमिः स्यात् सनि।

जिगमिषति अधिजिगांसते।

५ नेर्मुगुहश्रद्धः। उवर्णान्तात् गुहो धातोश्च सन इट् न स्यात्।

जुहूषति जुभूषति जुघुक्षति।

६ अहस्वपश्चक्षांजिः। एषां जिः स्यात्सनि।

जिघृक्षति सुषुप्सति।

७ स्निङ्पूङरन्जशूकिरगिरद्रियध्रियप्रच्छदृम्। एभ्यः परस्य सन इट् स्यात्।

स्निग्धयिषते पिपविषते अरिरिषति अश्निजिषति अग्निग्रिषति चिकरिषति पिपृच्छिषति।

८ भ्रस्जभ्रिस्वृयूर्णुभरदरिद्रा सन तन प न ऋपर्द्विदम्भिवो वा। एभ्यः सन इट् स्याद्वा।

विभर्जिषति विभ्रस्जिषति विभ्रक्षति ग्रिभ्रयिषति ग्रिभ्रीषति सिस्वरिषति सुस्वूर्षति यियवियति युयूषति उर्णुनुविषति उर्णुनविषति उर्णुनुषति बिभरिषति बुभूर्षति दिदरिद्रिषति दिदरिद्रासति सिसनिषति सिषासति तितनिषति तितंसति तितांसतीत्येके।

पिपतिषति।

९ मिमीमादारभसभश्रकपतपदहिंसार्थराधोऽचोऽनिमसनीस्खिलोपस्य। एषां सन इट् स्यात् खिलोपस्यानिमि सनि।

१३६ स्यादेःसोलोपः। पित्सति जिघ्रपविषति।

१० ऋपर्धापामीर्य्यः। एषामच ईं ईर ईं ए ने क्रमात् स्युः खिलोपस्थानिमि यनि।
ऋीणति ऋर्द्धिधिषति ईर्ल्लति ईर्णति दिदम्भिषति।

११ दभोयो। दभेरच इ ईश्च स्यादनिमि यनि खिलोपश्च।
धिण्णति धीण्णति। अनकारनिर्द्देशात् दिदेविषति।

१२ क्ष्वोःभूटावणौञस्कौयङ्लुभ्वोस्तुवा। क्ष्वकारवकारयोः भकारोटौ स्यातां अणौ ञ से कौ च यङ्लुकि वे च वा स्तः।
दुद्भूषति मिस्तति दित्सति धित्सति रिप्सते लिप्सते भिक्षते पित्सति प्रतिरित्सति। हिंसार्थः किं आरिरात्सति ईर्ष्णति।

१३ मुचोढेर्द्देमोचवा सनि। अढस्य मुचो र्द्देमोच वा स्यात् सनि।
मोक्षते मुमुक्षते।

१४ जयलपोःख्योर्य्ये। खेरवर्णस्य अकार यलपवर्गात् परे अवर्णे परे इः स्यात् सनि। जु गतौ जिजावयिषति। रिरावयिषति। पिपावयिषति विभावयिषति। जयलपोः किं जुजावयिषति। अतएव औ दिले त्रिः।

१५ शुस्तुस्रुद्रुप्रुच्युङ्भ्यो वा।

शिश्रावयिषति शुश्रावयिषति।

१६ व्युङोऽवोदसादेःसेमःत्वाच्चकिदारु दविदमुषस्तु नित्यं। दसादेः सेम उकारोङ इकारोङश्च वान्तवर्जात् सन् क्वाच किदा स्यात् दसादेस्तु नित्यं।

दुदूषिषते दुरोचिषते लिलिखिषति लिलेखिषति दसादेस्तु दुदविषति विविदिषति मुमुषिषति। वा ग्लाः किं दिदेविषति।

१७ जिक्ष्वोःक्षेःषःसःषन्यङ्क्षित्क्षत्क्षदः। क्षेः परस्य ज्यङन्तक्षौत्योः सस्य षनभूते षनि षः स्यात् न तु क्षिद्क्षदक्षदां।

सुस्वापयिषति तुष्टूषति। जिक्ष्वोः किं सिविचति। षनीति किं तिष्ठासति। क्षेः किं प्रतीषिषति।

इति सनन्तपादः।

यङन्तः।

१ मूचवृचत्रुचाटशर्त्वूर्णुहसाद्येकाचोऽशुभरुचोमुञ्भृशार्थेयङ्। एभ्यः शुभरुचवर्जेभ्यो यङ् स्यात् पौनःपुन्ये अतिशये चार्थे।

२ गत्यर्थाद्लुपसदचरजपजभदहदशगृदृभ्यो वक्रगर्हे। गत्यर्थादकर्मकाद्देर्गर्हायां यङ् स्यात् सतु पूर्वोक्ते तद्युक्ते तु स्यात्।

३ खेर्णुः। यङि परे खेर्णुः स्यात्।
पुनःपुनरतिशयेन वा मूचयति मोमूच्यते मोसूच्यते मोचुच्यते।

४ घोऽनितः। अनकारेतः खेर्घः स्याद्यङि।
अटाट्यते अशाश्यते अरार्यते ऊर्णोणूयते देदीयते मेमीयते जेगीयते जेहीयते पेपीयते सेषीयते तेष्ठीयते मोम्रूयते सासार्यते चेक्रीयते सञ्चेष्क्रीयते विसेसिच्यते। ४५ यङन्तत्वान्न षः। वक्रं व्रजति वाव्रज्यते।

५ ग्लेरलः। गिरते रेा लः स्यात् यङि।
हिंतं गिरति जेगिल्यते लोलुप्यते सासद्यते।

६ कोषुर्व्वा। कोः खेषुः स्यादा यङि।

चोकूयते कोकूयते।

७ नीन्वन्चस्रन्सध्वन्सभ्रकपतपद्स्कन्दां। एषां खेर्नीन् स्यात् यङि।

वनीवच्यते।

८ भ्रमजपजभदहदन्भ्रर्भन्जपभ्रभ्रपो ऽतो नुण् लवयस्तु वा। भ्रमन्तानां जपादीनां ठांदन्तस्य खेर्नुण् स्यात् यङि लवयान्तस्य तु वा।

भन्भ्रम्यते जाजायते जङ्भ्रम्यते।

९ हनो वा घ्नी।

जेघ्नीयते जङ्घ्नयते चङ्घ्नयते चाचघ्नते मम्मन्यते मा मन्यते दन्द्रम्यते दादम्यते।

१० चरफलोरुच्चोऽन्तो न णुः। चरफलोः खे र्नुण् स्यात् उङ् उकारश्च यङि तस्य च न णुः।

चञ्चूर्य्यते पंफुल्यते।

११ रीनृत्वतः। ऋकारवतो धोः खेरीन् स्या यङि।

नरीनृत्यते।

१२ व्येञस्वपस्यभोजिः। एषां जिः स्यात् यङि।
वेवीयते सेषुप्यते सेषिम्यते।

१३ नवग्रः। वष्टेर्जिर्न स्यात् यङि।
वावश्यते।

१४ चायः कीः। चायतेः कीः स्यात् यङि।
चेकीयते।

१५ ग्राध्रोर्डी।
जेग्रीयते देधीयते।

१६ ग्रीङोऽज्येऽणौ।
ग्राग्र्यते।

१७ यङोलुग्बापोलुक्पंदिर्व्वादिचधूक्नुवानितुनित्यंनोऽतः। यङो लुक् स्यादा लुकि यति अपो लुक् पं दिलं खेर्णुरित्यादिकार्य्यञ्च स्यात् धुग्रहणोक्नु वा स्यादनि तु नित्यं लुक् स्यादुदन्ता नि न स्यात्।

वोभवीति वोभोति वोभूतः वोभुवति अवोभवीत् अवोभोत् अवोभूतां अवोभुवन् वोभुवाञ्चकार। व नीवच्चीति वनीवच्चि वनीवक्तः। अङ्क्ति अङ्क्तः अङ्क्ति अङ्क्तः अङ्कमीति अङ्क्तः अङ्कन्ति अङ्क्तः जंग्मति अङ्क्ति अङ्कमीमि अङ्क्मि अङ्क्वः

जङ्घन्तः। जङ्घन्ति जङ्घनीति जङ्घतः जंघ्नति जङ्घनति। चङ्क्रुरीति चङ्क्रूर्त्ति। चाखातः चङ्क्रन्तः चंक्रति चङ्क्रनति। जाजातः जञ्जन्तः जंज्ञति जञ्जनति। देदिवीति देद्योति देदेति देद्युतः देदितः देद्युवः देदिवः। वेविच्छीति वेवेष्टि वेविश्वः वेविच्छुः।

१८ दाकःखेर्नेर्घः।

जहाति जहेति।

१९ दन्शो न लोपो वा।

दन्दश्मीति दन्दंशीति दन्दष्टि दन्दंष्टि।

२० जिर्नेचा।

साखपीति साखन्ति सेषुप्रीति सेषेप्ति।

२१ रीणोरिरिणौ वा। रीणः स्थाने रिरिणौ वा लोप यङ्लुकि।

चरिकरीति चर्करीति चरीकरीति चरिकर्त्ति चर्कर्त्ति चरीकर्त्ति।

२२ यङ्लुक्यलोपे ऽरे न णुग्रौ।

वेभिदिता मर्मृजिता। अरे किं वेभेत्ति मर्मार्ष्टि।

इति यङन्तपादः।

सिधुः।

१ सेः काम्यच् सेच्छायां। सेः परः काम्यच् स्यात् आत्मेच्छायां।

आत्मनः पुत्रमिच्छति पुत्रीयति।

२ क्योऽन्यादाद्यः। मान्यवर्जात् सेः क्यः स्यात् सेच्छायां तस्मिन्नवर्णस्य ईः स्यात्।

अश्वीयति।

८ ओदौतोऽव्यदिति। गव्यति गव्यति। ८२ यङ्लुक्य इति कर्वीयति। ११ आत्मनेच्छायां गार्गीयति।

२ नलोपः क्यङ्यि।

राजीयति।

४ दृसात्तयोर्वाऽरे। दृशात् परयोः काम्यक्यङोर्लोपः स्याद्वाऽरे।

समिधिता समिधिता। २ अन्यात् किं किंकाम्यति किंकाम्यति।

५ धनोदकाभ्यनवृग्भ्यस्तेर्मत्वर्थानाम्नि भार्थे डाडनङ् कामन्यस्तदसनौ को न षः। धनश्च यश्च उदकञ्च पानं धनङ् अम्नश्च ते ङा वृषान्नयोर्थाभे यन् तेरर्थे काम्ये यन् अयन् च स्यात् को तस्य षः षो न स्यात्।

अश्वायति उदन्यति अश्मायति वृषायति अश्वयति हविर्यति हयायति। गर्दभो किं धनीयति।

६ ढडोपमानादाचारे क्यः। डाड्ढोपमानात् क्यः स्यादाचारे ऽर्थे।

शिवमिवाचरति शिवीयति विष्णं विष्णाविवाचरति विष्णूयति शिवे।

७ घान्च्व्यकी सलोपश्च वा गलक्लीवहो ढास्तुमं। अदुपमानादाचारे ऽर्थे च्व्यकी स्तः स च वा लोपः गलादेश्च तावपि मं।

अश्व इवाचरति अश्वायते अश्वति। खायते खति खामाय। ५५ त्यागलादाम्। पयायते पयस्यते गलायते गलते।

८ भृशादेरभ्वर्थे वा नसलोपश्च। भृशादेरभ्वर्थे च्व्यकी वा स्तः तस्मिन् नसलोपश्च।

भृशायते भृशति भृशीभवति चेतायते चेत्यायते वेत्यायते।

९ आजस्रोहितादेः पञ्च। आजस्रात् लोहितादेश्च च्व्यर्थे च्व्यकी वा स्तः पञ्च।

पटपटायते पटपटायति पटपटाति पटपटात्स्यात् खोहितायते खोहितायति खोहिताति खोहितोस्यात् धर्म्मायते धर्म्मायति धर्म्माति धर्म्मीस्यात्।

१० अब्दसुखकष्टादेः कृतिवेदपापे क्यः। अब्दादेः कृतौ सुखादेरनुभवे कष्टादेः पापार्थे प्रवृत्तिरित्यस्मिन्नर्थे क्यः स्यात्।

अब्दं करोति अब्दायते वरायते। सुखमनुभवति सुखायते दुःखायते। कष्टं कर्म्म करोति कष्टायते पापायते।

११ वाष्पोष्मफेनधूमादुद्गतौ।

वाष्पायते उष्मायते फेनायते धूमायते।

१२ रोमन्थाच्चर्व्वणे।

रोमन्थायते गौः।

१३ नमस्तपोवरिवःकण्ड्वादिभ्यः क्यः कृतौ।

नमस्करोति नमस्यति तपस्यति वरिवस्यति कण्डूयति कण्डूयते महीयते छिद्रीयते।

१४ लेः कृत्याख्याने ञिः। लेः परो ञिः स्यात् कृतावाख्याने च।

प्रश्नं करोति आचष्टे वा प्रश्नयति ऊढयति श्रौडि ढत् श्रौजढदित्येके। ५४ सुक्मदद्विनामिति। ईम श्मश्रु माचष्टे ईश्रयति। सुश्मन्तमाचष्टे सुश्मयति सश्मिन माचष्टे सश्मयति।

१५ श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताङ्करकस्याश्वतरेतकलोपः।

श्वेताश्वमाचष्टे श्वेतयति अश्वयति गालोडयति आङ्करयति।

१६ नाप्सत्यार्थवेदैकाजतः। सत्यादेरेकाचो ऽकारान्तस्य च औ नाप् स्यान्न हत्। सत्या पयति अर्घापयति वेदापयति खापयति। ५६ वाढाग्निकेति साधादयः। साधयति। प्रश्नमाचष्टे आ पयति।

१७ ञिः कत्यादेः। कत्यादेरर्थविशेषे ञिः स्यात्।

कडिं गृह्णाति कडयति अचकडत् हडयति अजह डत् डतयति अचीकडतत् अचडतत्। वर्णयति लचय ति तूस्तानि विनिहन्ति वितूस्तयति। वस्त्रं संच्छादय ति संवस्त्रयति। वर्म्मणा संनह्यति संवर्म्मयति। चूर्णै रवध्वंसते अवचूर्णयति। हस्तिनातिक्रामति अति हस्तयति। वीणया उपगायति उपवीणयति। तूस्नै रवकुण्ठति अवतूस्नयति श्लोकैरुपस्तौति उपश्लोकयति

शेनया अभिमुखं याति अभिषेणयति अभिषिषेण यिषति। रूपं पश्यति रूपयति। सीमान्वनुमार्ष्टि अनुसीमयति। दक्षौ निरस्यति अतिदक्षयति। पुच्छ मुत्क्षिपति उत्पुच्छयते। भाण्डानि संचिनोति संभा ण्डयते। चीवरं संमार्जयति परिदधाति वा सच्चीव रयते भिक्षुः।

१८८ क्विबोर्यथेष्टं द्विः कण्ड्वादयाद्योस्तृ तीयानाद्योः।

पुपुचीषिषति पुतिचीषिषति पुचीषियिषति पुची षियिषति पुपुतिचीषियिषियिषति अग्निचीषियिषति कण्डू यियिषति।

इति क्विबुपादः।

१ चे यं पराङ्गुक्रप्रत्यभ्रतिक्षिपप्रवदपरि मृषव्योपपरिरमोवातूपरमः। इभ्यः यं खात् ने उपरमक्त वा।

पराकरोति अनुकरोति प्रतिक्षिपति प्रवदति परि मृष्यति विरमति आरमति उपरमति परिरमति उपरमते विष्णुः।

२ कम्याचार्यंङ्बुध युध प्रु द्रु स्रु जन न ग्रोऽञ्जि प्राणिघाढाच्च ञैः।

चलयति भोजयति अध्यापयति बोधयति योध यति प्रावयति द्रावयति स्रावयति जनयति नाशय ति त्राययति कृष्णं यशोदा। प्राणिघात् किं ग्रोष यते ग्रामिं। अढात् किं भक्तिं कारयते। अञ्जौ किं रू पयते हरिः।

इति पपादः।

मं।

१ विपराजिपरिव्यवक्रीविविशानुप्रच्छो मं। एभ्यो मं स्यात्परे।

विजयते पराजयते परिक्रीणीते निविशते आमुते आपृच्छते।

२ आदाज्ञोऽस्वप्रसारे।

आदत्ते। स्वप्रसारे तु व्याददाति मुखं सुप्तः।

३ आगमेः कालो।

आगमयते कालं।

४ पर्य्यभ्यवाङः क्रीडः।

परिक्रीडते अनुक्रीडते अवक्रीडते आक्रीडते।

५ समोऽकूजने।

संक्रीडते। कूजने तु संक्रीडति पक्षी।

६ क्रोऽपाद्वर्षाभ्रवासेच्छे चतुष्पादौसुम् च।

अपक्किरते मत्तः कुक्कुटः श्वा वा अन्यत्र मत्तोऽप किरति गजोऽपकिरत्यन्यत्र।

७ अपथाशीर्गत्यनुकारे अपनाथहञः।
कृष्णाय अपते गोपी मोक्षाय नाथते मुनिः पैतृक मनुहरते अश्वः।

८ प्रतिज्ञानिर्णयप्रकाशे संप्रव्यवाच्चस्थः।
नित्यं अध्दमातिष्ठते। त्वयि तिष्ठते विवादः। रामाय तिष्ठते सीता संतिष्ठते प्रतिष्ठते अवतिष्ठते।

९ उदोऽनूर्ध्वे।
मुक्तावुत्तिष्ठते अन्यच आसनादुत्तिष्ठति ग्रामा ऋतमुत्तिष्ठति।

१० मन्त्रेणोपात्।
गायत्र्योपतिष्ठते अर्कं।

११ मैत्राध्वसङ्गाराधे।
सख्यमुपतिष्ठते साधुः गङ्गामुपतिष्ठते पन्थाः पतिमुपतिष्ठते नारी विष्णुमुपतिष्ठते वैष्णवः।

१२ लिप्सायामवा।
भिक्षुर्धार्मिकमुपतिष्ठते उपतिष्ठति वा।

१३ अदात्।
ज्ञानमुपतिष्ठते।

१४ समोगम्यृच्छिप्रच्छिस्वृस्वृविदिभ्यः।

संगच्छते समगत समगंस्त सङ्गंसीष्ट सङ्गंसीष्ट समृ च्छते संपृच्छते संस्मरते संमृणुते संवित्ते संविद्रते संवि द्रते समिमृते संमंस्यते। अढात् किं गङ्गां सङ्गच्छति।

१५ मेर्व्यासोच्चोढे च।

निरस्यते निरस्यति समूहते समूहति।

१६ गेरुदः खोयेऽणौ।

अन्न समुद्गात्।

१७ आत्माङ्गढाढ्ढाञ्छनयमः।

उर आहते पादमाचष्टे आहते आचष्टे।

१८ क्रमः क्रियिः।

आहत आवधिष्ट आहसातां आवधिषातां अन्यथ मनुमाहन्ति परस्मिन आचष्टे।

१९ यमः स्वचने वा तूदाहे।

रामः सीतामुपायत उपायंस्त।

२० व्युत्तपः।

वितपते उत्तपते पापिं वितपते उत्तपते आत्मानङ्ग ढादढाच किं मर्शी वितपत्तर्दः।

२१ तपोढाद्यक्षरे।

तप्यते तपस्वापसः रे किं अतप्त।

२२ स्वजःआङ्घाननीण् च।

स्वज्यते स्वजं भक्तः असर्शि आङ्घात् किं स्वजति स्वजं मालिकः।

२३ निसंव्युपङ्कः।

निङ्कयते संङ्कयते विङ्कयते उपङ्कयते।

२४ खर्ङ्गायामाङः।

ब्रह्मस्वानूरमाङ्कयते।

२५ खचनावक्षेपणसेवासाहसप्रतियत्न कथोपयोगे कृञः।

अपकुरुते श्येनो वर्त्तिकां उपकुरुते विष्णुं प्रकुरुते परदारान् प्रकुरुते एधोदकस्योपस्कुरुते गीताः प्रकुरुते व्रतं प्रकुरुते।

२६ अधेः प्रत्ययौ।

दैत्यानधिकुरुते कृष्णः।

२७ शब्दढाढाद्देः।

स्वरान् विकुरुते वायुर्विकुरुते अन्यच्च चित्तं विकरोति कामः।

२८ ज्ञानार्थोत्क्षेपोपनयभृतिविगणनव्ययेषु नीञः।

आक्षे नयते विष्णुं नयते दण्डमुन्नयते पुत्रमुपनयते भृत्यमुपनयते ऋणं विनयते द्रव्यं विनयते।

२९ घस्थामूर्त्तढात्।

क्रोधं विनयते। घस्थं किं गुरोः क्रोधं विनयति। अमूर्त्तं किं गण्डं विनयति।

३० वृत्त्युत्साहतायनेक्रमः परोपः क्रमः॥

क्षुद्रं क्रमते बुद्धिः धर्माय क्रमते साधुः सतां श्रीः क्रमते पराक्रमते उपक्रमते।

३१ आङोभोद्गमे।

आक्रमते अर्कः। भोद्गमे किं आक्रामति धूमः खं व्याप्नोतीत्यर्थः।

३२ वेःपक्षिः।

साधु विक्रमते वाजी। पक्षिः किं वाजिना विक्रामति।

३३ प्रेपादारम्भे।

भोक्तुं प्रक्रमते उपक्रमते।

३४ वागेः।

क्रमते क्रामति।

३५ निह्नवेऽभः।

व्रतमपजानीते।

३६ अदात्।

सर्पिषोजानीते।

३७ संप्रतेरस्मृतौ॥

संजानीते प्रतिजानीते अस्मृतौ किं पुत्रं संजानाति।

३८ ज्ञेर्दर्शनौषधे।

दर्शयते भवो भक्तान्। अज्ञो यद्दं तद्वेद्घ इति किं दर्शयति ब्रह्मं भक्तान् भक्तिः। स्मृतौ तु स्मारयति भक्तान् हरिः।

३९ ज्ञानयत्नप्रलोभे वदः।

पाणिनिर्वदते चेचे वदते शिष्यमुपवदते।

४० अनोरदात्।

अनुवदते।

४१ विमतिव्यक्तसदोक्त्योः।

विवदन्ते शिष्याः। व्यक्तं किं संप्रवदन्ति खगाः।

४२ तद्योगे वा।

विप्रवदन्ते विप्रवदन्ति वैद्याः।

४३ अवाद्गिरः।

अवगिरते।

४४ समः प्रतिज्ञायां।

व्रतं सङ्गिरते।

४५ उच्चरः सढात्।

धर्ममुच्चरते। सढात् किं धूम उच्चरति।

४६ समस्या।

अग्निना सञ्चरते।

४७ दानः सा चेच्चतुर्थे।

दात्रा संयच्छते कामी। चतुर्थे किं दात्रा संयच्छति भिक्षां भिक्षवे।

४८ उपयमोविवाहे।

रामः सीतामुपायत उपायंस्त।

४९ भुजोऽनवने।

आखीन् भुङ्क्ते अनवने तु पृथ्वीं भुनक्ति राजा।

५० संदृणोः।

अस्तं संदृणुते।

५१ युजिर उद्गयचोऽयज्ञपात्रे।

उद्युङ्क्ते प्रयुङ्क्ते। यज्ञपात्रे तु प्रयुनक्ति स्रुवं।

५२ प्रतारेवञ्चिगर्द्धेः।

वटुं वञ्चयते गर्द्धयते। प्रतारे किं क्षीणोऽर्थं वञ्चयति।

५३ पूजाभिभवे च लापेः।

जटाभिर्लापयते।

श्येनो वर्त्तिकामुल्लापयते पुत्रमुल्लापयते। एषु किं घृतं विलापयति।

५४ मिथ्याकारेरभ्यासे।

पदं मिथा कारयते। मिथ्या किं साधु पदं कारयति अभ्यासे किं सकृत् पदं मिथा कारयति।

५५ व्यतीहारे गतिहिंसाशब्दार्थहसान्यहवहोऽनन्योन्यार्थे।

व्यतिभवते अर्कमिन्दुः व्यतिहरते व्यतिवहते व्यतिजग्निरे व्यतिजग्निध्वं।

५६ क्षोऽस्तेरेति। अक्षेः क्षः स्यात् एकारे परे। व्यतिक्षे गत्यर्थादेस्तु व्यतिसर्पन्ति व्यतिप्लन्ति व्यति जल्पन्ति व्यतिहसन्ति। अन्योन्यार्थे तु परस्परं व्यतिलुनन्ति।

५७ सुदृग्ऽननुज्ञाऽनाप्रतिश्रोः सनः।

सुसूर्षते दिदृक्षते जिज्ञासते शुश्रूषते। अन्यच अनुजिज्ञासति आशुश्रूषति प्रतिशुश्रूषति।

५८ जिज्ञाऽऽप्तपिवधेनृद्दवसदसुचाद्परिमुहायमयसोऽगिज्ञापवदाग्रन्थोत्सायमः फलिनि। जितो ऽयत्तपिवादेरगिज्ञातेरपवदो ऽग्रन्थादिपूर्व्वयमश्च फलवति धेर्मं स्यात्।

यजते पाययते धापयते नर्त्तयते वादयते वासयते दमयते रोचयते आदयते परिमोहयते आयामयते आयासयते जानीते अपवदते उच्छते संयच्छते आयच्छते। ग्रन्थे तु वेदमुच्छति फलिनि किं यजति याजकः।

इति सपादः।

ढभावः।

१ ढभावे मं। धोर्ढे भावे च मं स्यात्।

२ रतनीर्यगिणौ। धो रे परे यक्तनि परे दृण् स्यात् ढे भावे च।

स्तूयते विष्णुः स्तूयेत स्तूयतां अस्तूयत अस्तावि।

३ हनग्रहदृशः सिद्धादेर्मिण् वा। एभ्यः परासां सिडीढीतीथीनां मिण् वा स्यात् ढभावे।

अस्तावि षातां अस्तोषातां हरिहरौ तुष्टुवे स्तावि ता स्तविता स्तोता स्तावि षीष्ट स्तोषीष्ट स्तावि ष्यते स्तो ष्यते अस्तावि ष्यत अस्तोष्यत स्तूयते स्तूयते दृक्ष्यते।

४ नेक्षूतपोऽनुतापे।

अक्षतप्त दीक्षते।

५ यन् ज्ञिणत्क्ष्णुदिरुग्यातः। आदन्तानां यन् स्यात् ज्ञिणति क्षति क्ष्णुदि च।

अदावि अदाविषातां अद्धिषातां हन्यते अवधि अघानि अघानिषातां अवधिषातां अहसातां गृह्यते अग्राहि अग्राहिषातां अग्रहीषातां। दृश्यते

अदर्शि अदर्शिषातां अदृक्षातां ग्रन्थते मोहो मुकुन्देन अग्रमि अग्रामि अग्रमिषातां अग्रामिषातां अग्रमयिषातां अग्रामयिषातां।

६ भावे माद्यं। मद्याद्यं वचनं भावे प्रयुज्यते।

मद्या भूयते अभावि बभूवे बुभूवे भाविता भविता ग्रन्थते मुनिना अग्रमि अकामि अवामि आचामि व्यमि व्यामि अबधि अजागारि जौ तु अजागरि अजागारि।

७ भन्जऽगिलम्भोवेक्षमोर्नलोपः।

अभाजि अभञ्जि अलाभि अलम्भि। गौ तुअलम्भि।

८ ढवद्ढघोऽढे। ढमेव घत्वं प्राप्नं ढधः स च ढवत् स्यात् न तु ढे सति।

तथा च। क्रियमाणन्तु यत् कर्म्म स्वयमेव प्रसिध्यति। सुकरैः स्वैर्गुणैः कर्त्तुः कर्म्मकर्त्तेति तद्विदुः। स्वयमेव भिद्यते काष्ठं अभेदि।

९ कुधिरन्जःग्यन् पे वारे।

कुध्यति कुध्यते रज्यति रज्यते।

१० वेणजदुहः। अजन्ताद्दुहश्च दृण् स्याद्ढघे।

अकारि अक्षत अदोहि अदुग्ध।

११ न तपरुधसढपचदुहः। तपो रुधः स ढाभ्यां पचदुहाभ्यां च दृण् न स्यात् ढत्वे।

अतप्त अरुद्ध अपक्वाः फलं अदुग्ध गौर्दुग्धं अतए वानयोर्ढे ऽपि ढत्वं।

१२ सनअन्थयग्न्थब्रुक्षगृदुहनमभूषार्था द्यक् च जिक्षश्मिमाढात्त्वऽमिण्। सनन्ताद्रिण् यक् च न स्यात् ढत्वे ऽन्यन्तादेस्तु मिण्वर्जं।

चिकीर्षते अचिकीर्षिष्ट अग्रीते अग्रन्थिष्ट ग्रन्थीते अग्रन्थिष्ट ब्रुते अवोचत किरते अकीर्ष्ट गिरते अगीर्ष्ट दुग्धे अदुग्ध नमते अनंस्त तंसते अतंसिष्ट कारयते अचीकरत अकारयिष्ट अकारिष्ट क्षुते अक्षाविष्ट अक्षोष्ट अयते अम्रियत अम्रायिष्ट आहते आधिष्ट आघानिष्ट आहत।

१३ न्यादिभ्यन्ताढगत्यर्था मुख्ये ढे ढत्वमाप्नुयुः गौणे याचादयो ऽन्ये तु यथेष्टं ढिढधुष्विति।

निन्ये विजनमजागरि रजनिमगमि मदमधाचि सभागं। गोपी हावमकार्ष्यत भावज्ञैनामनन्तेन।

इति ढभावपादः।

क्तिः।

१ भवद्भूतभव्ये त्रिप्रः क्याद्याः। क्याद्याः क्र यस्तिस्तिसः क्रमाद्वर्त्तमानातीतभविष्यत्सु कालेषु स्युः। शेते स चित्तशयने मम मीनकूर्मकोलो ऽभ वद्वृहरिवामनजामदग्न्यः। बोऽभूदभूव भरतायज ह्लाण्डुः कल्की सताञ्च भविता प्रहरिष्यतेऽरीन्।

२ कीलेनातीते।

हन्ति स्म रावणं रामः।

३ यावत्पुराभ्यां भव्ये।

यावद्भवति कल्की पुरा ह्यसने कल्की।

४ कदाकर्हिभ्यां वा।

कदा पश्यामि गोविन्दं कर्हि द्रक्ष्यामि शङ्करं।

५ किंभिर्लिप्सायां। उतर उतम त्वम किमो ऽन्यैर्योगे भव्ये क्रि स्याद्वा लिप्सायां कतरः कतमः को वा भिक्षां राखति रातिं वा।

६ लिप्स्यसिद्धौ। लिप्सेवाद्यादिना स्वर्गादेः सिद्धौ सत्यां भव्ये क्री वा स्यात्।

यो भिक्षां ददाति दास्यति वा स स्वर्गं याति यास्यति वा।

७ ग्यर्थाशंसयोः। ग्या अर्थे प्रेष्यादौ आशंसायाञ्च भव्ये क्रीवा स्यात्।

गुरुसेदायाति आयास्यति वा अथ त्वं वेदमधीष्व वयं तर्कमधीमहे।

८ जात्वपिभ्यां सदाक्षेपे।

जातु निन्दसि गोविन्दमपि निन्दसि शङ्करं।

९ कथमा खीच वा।

कथं निन्दसजं निन्देः प्रभुं देवीं निनिन्दिथ।

१० किमिः खीत्यौ।

को निन्दिष्यति लक्ष्मीशं निन्देत् कतर ईश्वरं।

११ अन्यैस्याश्रद्धामर्षे।

न श्रद्धे मर्षये न यत् स गर्हिष्यतेहरिं। शिवं गर्हेत को निन्देत् विष्णुं निन्दिष्यतीश्वरं।

१२ किं किलास्त्यर्थाभ्यान्ती।

त्वं किं किल हृषीकेशं निन्दिष्यसि न मंक्षसे। मद्दा दव चासि नाम श्रद्धे नो न मर्षये।

१३ जातुयद्यदायदिभिः खी।
न मर्षये अद्धे नो जातु निन्देत् जनाईनं।

१४ यच्चयत्राभ्यां क्षेपचित्रे च।
यच्च निन्देत् विभुं गर्हे चित्रं अद्धा न मर्षये।

१५ चित्रेत्ययदिना। यदिवर्जितेन शब्देना क्षेपे योगे चित्रे गम्ये सदा तौ स्यात्।
चित्रं हसन्ति नामान्यः कृष्णं वन्देत् यदीश्वरं।

१६ वाढेऽयुताभ्यां खौ।
अपि हन्यादयं प्रभुरत्र दुःखं जनेदजः।

१७ प्रौढ्या सम्भावने। प्रौढिः क्षमार्थे सम्भावनं क्रियासु योग्यताध्यवसायः प्रौढिहेतुकसम्भावनो पाधिके ऽर्थे वर्त्तमानाद्धेः सदा खौ स्यात्।
अपि हिंसाज्जगत्त्राता महापातकपञ्चकं।

१८ अद्धार्थैर्वाऽयदि।
अद्धे ऽजं भजेः प्राणैर्भक्ष्यसे ऽजं वभक्ष्य तं।

१९ भव्येवाकस्तच्छीलोः।
इदं वाचा वेश्मेदीदं नीदं नंक्ष्यति वाक्ष्यति।

२० कामोक्तेऽकच्चिति।

कामं भजेद्भवान् भर्गं कचिदर्च्यते शिवं।

२१ गीचेच्छार्थैः।

इच्छामि सर्वं सेवेत श्रीपतिं देवतां भवान्। कामोक्त इति किं इच्छन् करोषि।

२२ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाध्येषणसंप्रश्नप्रार्थनाप्रेष्यप्राप्तकालादौ।

सदा यागं कुर्यात् इह भुञ्जीत भवान् इह अयीत भवान् पचमध्यापयेत् भवान् किं भो वेदमधीयीय उत तर्कमधीयीय भो भोजनं लभेय प्रेषितस्त्वं मद्गृहं गच्छेः प्राप्तस्ते कालः तपः कुर्याः। एवं गी।

२३ समर्थनाशिषोर्गी।

अग्नयेऽध्यवसावः समर्थना विष्णुमपि श्रोषधाणि।

२४ तुह्योस्तातङ् वाशिषि।

पातु पातादः शिवः पाहि पातादः शिवः।

२५ मुजर्भृशार्थेहि तस्वध्वं। पौनःपुन्येऽपि अन्ये चार्थे सदा काले या हि तस्वध्वं खुः। मुजर्भृशं वा खुनाति खुनाव खविष्यति वा खुनीहि खुनीत खुनीत्य खुनीध्वं।

२६ मास्रेन घीव्यौ। मास्रशब्देन योगे सदा घीव्यौ स्तः।

मास्र भवद्दुःखं मास्र भूत् शोकः।

२७ माटीवा। माद्योगे सदा टी स्याद्वा। मा विरंसीत् सुखं मा विरमतु मा विरंस्यति।

२८ व्याशिषि।

जीव्याच्चिरं सज्जनः।

२९ स्मृर्थैस्त्यदित्वतीते। स्मरणार्थैर्योगेऽतीते काले ती स्यात्। यच्छब्दस्त्वेन प्रयुज्यते ह्यपवादोऽयं।

स्मरस्तेनं नंस्यसीत्रं यत् स्मरस्यानमः शिवं।

३० वानेकस्मार्थे। अनेकस्मार्थे प्रयोक्तरि स्मरणार्थैर्योगेऽतीते ती वा स्यात्।
ध्यायसीदं यदीज्ञानं द्रक्ष्यति स्रोष्यते भवान्।

३१ ध्वर्थासम्भवे थी। धोरर्थस्यानिष्पत्तौ सद्दा थी स्यात्।

ज्ञानञ्चेदभविष्यत् सुखमभविष्यत्।

३२ लियुष्मदस्मदि त्यादि त्रिशः। लौ युष्मदि अस्मदि च त्यस्यार्थे प्रयुज्यमाने त्यादीनि त्रीणि त्रीणि क्रमात् स्युः।

जानाति योऽखिलं यच्च न जानीतः श्रुतिस्मृती। यान्यानि च न जानन्ति स मया सेव्यते शिवः। भासि त्वमेको विश्वेश भाथोऽच्युतशिवौ युवां। भाथ यूयं हरिहरब्रह्माद्याः पाद्मनेकशः।। एको भवामि स भवेऽहमादौ द्वारैरथोभौ स भवाव आवां। वयं भवामो बहवः स पुनैस्त्वन्मायया द्यापि विभो प्रसीद।

इति त्रिपादः।

इति मुग्धबोधव्याकरणे त्याद्यन्ताधिकारः समाप्तः।

ल्यः ।

१ क्ताक्त्वोःकभावे । वक्ष्यमाणल्यः क्तसंज्ञः स्यात् स च धोः परः स्यात् स च के भावे च स्यात् ।

२ सरूपोवाध्यः । समानरूपल्यः क्ता वा बाध्यते न लसरूपः ।

३ तव्यानीययाढभावे । धोरेते स्युः ढभावे । चेतव्यं चयनीयं चेयं पुष्यं भवितव्यं भवनीयं भव्यं त्वया ।

४ नोऽचोऽन्तरदुर्गेः प्राग्वणोऽख्याभाभूपूञ्कमगमण्यायवेपानिजादीदितोञिदसादीजुङ्स्तु वा । अन्तरो दुर्वर्जगेश्च परस्य णवि धिहेतौ सति नस्याचः परस्य णः स्यात् न तु ख्यादेः दृजादिवर्जेदितश्च ण्यन्ताङ्सादीजुङ्स्तु वा ।

अन्तर्ण्याणीयं प्रयाणीयं । प्रयापणीयं प्रयापनीयं प्रकोपणीयं प्रकोपनीयं । ख्यादेस्तु प्रख्यापनीयं प्रभापनीयं प्रभवनीयं प्रपवनीयं प्रकमनीयं प्रगमनीयं प्रण्यायनीयं प्रवेपनीयं प्रकम्पनीयं । दृजादेस्तु प्रेङ्खणीयं ।

५ खनाट्टेरेये । खन आदन्तस्य च टेरेः स्यात् ये परे ।

खेयं देयं ।

६ ण्यणोरावश्यके। उवर्णान्नादवश्यभावे ऽर्थे ण्यण् स्यात् ढभावे।

विप्रेण शुचिना भाव्यं।

७ हसहव्यासोः। हसन्नादवर्णान्नात् यौतेरा सुनोतेश्च ण्यण् स्यात् ढभावे।

वाह्यं घात्यं जन्यं वध्यं कार्य्यं याव्यं आसाव्यं।

८ चजोः कगौ घित्यऽसेमक्तयज्ञाङ्गयज गत्यर्थवच्चां। घिति परे चजोः कगौ स्तो न तु सेम्क्तादेः।

पाक्यं रोग्यं गतौ तु वच्यं अन्यच वक्ष्यं काष्ठं।

९ नावश्यके त्यजयजप्रवचाञ्च ण्यणि।

आवश्यके ऽर्थे एषां चजोः कगौ न स्तो ण्यणि।

अवश्यपाच्यं त्याज्यः याज्यः प्रवाच्यं।

१० भुजवचनिप्रयुजोऽन्नाशब्दशके। भुजो भक्ष्ये ऽर्थे वचोऽशब्देऽर्थे निप्रपूर्व्वस्य युजः शक्येऽर्थे चजोः कगौ न स्तो ण्यणि।

भोज्यं वाच्यं नियोज्यः प्रयोज्यः। एषु किं भोग्या भूः वाक्यं पदसमुदायः नियोक्तुमर्हति नियोग्यः प्रभुः।

११ पाय्यधाय्यप्रणाय्यानाय्यकुण्डपाय्यस्
त्राय्यराजसूयसान्नाय्यनिकाय्य परिचाय्योप
चाय्य चित्याग्नि चित्या समुच्चामावास्यामाव
स्यायाज्याः। एते यण्ण्या निपात्यन्ते।

पाय्यं मानं दधात्यग्निमिति धाय्या सामधेनी धाय्या
ऋत्विजः प्रणाय्यो असमतः प्रियो वा। आनाय्यो
दक्षिणाग्निः कुण्डैः पीयते अत्र सोम इति कुण्ड
पाय्यः क्रतुः सत्राय्यः क्रतुः राज्ञा सूयते राज
सूयः क्रतुः सान्नाय्यं हविः निकाय्यो निवासः परिचा
य्योऽग्निः उपचाय्योऽग्निः चित्योऽग्निः अग्नेश्चयनमिति
अग्निचित्या समुच्चोऽग्निः समाश्च इत्यर्थः अमा सह
वसतोऽस्यां चन्द्रार्काविति अमावास्या अमावस्या यजन्ति
अनया इति याज्या निपातो ऽर्थविशेषे।

१२ पुष्करसदनकचतयतग्रसोऽचमवप
रपलपत्रपदभोयोभजजपयजानमस्तु वा।
यवर्गान्तात् अकादेश चमादिवर्जात् यः स्यात् ढभा
वेभजादेस्तु वा।

रम्यं अकं सद्मं तकं चत्यं यत्यं अग्रं भव्यं भार्यं
जप्यं जाप्यं वर्ज्यं वाच्यं आनम्यं आनाम्यं। चमादेस्तु
आचाम्यं वाप्यं राप्यं लाप्यं चाप्यं दाभ्यं अनकारनि
र्देशात्।

१६ ध्यासभीमुण्।

ध्यासभाग गोः।

१४ उपात्स्तुतौ। उपपूर्वस्यसभी मुण् स्यात् चे परे प्रशंसायां।

उपसभ्यः साधुः। स्तुतौ किं उपसभ्यमस्यात् किञ्चित्।

१५ गद्मदयमचरायरोऽगेर्यः। अगिभ्य एभ्यो यः स्यात् ढभावे।

गद्यं मद्यं यम्यं चर्य्यं आचर्य्यं अगेः किं प्रगार्यं अभिचार्यं।

१६ पण्यावद्यवर्य्याचार्य्यवद्याजय्येचय्यक्रयार्य्योपसर्य्याजर्य्यं। एते यान्ता निपात्यन्ते।

पण्यं विक्रेयं अवद्यं अनिष्टं वर्य्या कन्या वर्य्यं श्रेष्ठं आचार्य्यो गुरुः उच्यतेऽनेनेति वद्यं प्रकटं जेतुं अर्हं जय्यं एवं चय्यं क्रय्यं हट्टे प्रसारितं। अर्य्यः स्वामी वैश्यो वा उपसियत इत्युपसर्य्या ऋतुमती न जीर्य्यं त्यजर्य्यं सङ्गतं।

१७ इभृजुषस्विनशाखवुङ्वृञोऽष्टापवृतचषाणिद्यजसमवद्यजःक्यप्। इदंकीकारोऽत्र वृङो वृञश्च ऋपादिवर्जात् क्यप् स्यात् ढभावे।

१८ स्वस्य तन् पिति। स्वान्तस्य तन् स्यात् पिति परे।

आदृत्यः भृत्यः जुष्यः स्तुत्यः दृत्यः स्निग्धः वृधः वृत्यः। ऋपादेस्तु कल्प्यं वर्ण्यं अर्घ्यं पार्श्वस्थर्म्यो वसव स्थर्म्या रज्जुः।

१९ क्रवृषमृजगुहदुहभ्रंससंभृत्यपिग्रहो वा। एभ्यः क्यप् स्यात् वा ढभावे।

कृत्यं कार्य्यं वृष्यं वर्ष्यं मृज्यं मार्ज्यं गुह्यं गोह्यं दुह्यं दोह्यं भ्रंस्यं भ्रंस्यं संभृत्यः संभार्य्यः प्रतिगृह्यं प्रतिग्राह्यं अपिगृह्यं अपिग्राह्यं।

२० गृह्यविनीयविपूयजित्याहर्य्यरुच्याव्यध्यभिद्योद्यपुष्यसिध्यतिध्याज्ययुग्यक्लृप्यकुप्य भार्य्याः। एते क्यवन्ता निपात्यन्ते।

प्रगृह्यं पदं कृष्णगृह्यः कृष्णवर्ण्यः गृह्योऽखेरी ग्राम गृह्याः ग्रामवाह्याः विनीयः कल्कः विपूयो मुञ्जः जित्या हली सरतीति हर्य्यः एवं रुच्यः अव्यय्यः। कूलं भिनत्तीति भिद्यो नदः वार्य्युज्झतीति उद्ध्यो नदः कार्य्यं पुष्णातीति पुष्यः नक्षत्रं कार्य्यं साधयतीति सिध्यः स एव तिथ्योऽपि आज्यं घृतं युग्यं वाहनं क्लृप्ते स्वयं पचत इति क्लृप्यो व्रीहिः कुप्यं सुवर्णरूप्याभ्यामन्यत् भार्य्या वधूः भार्य्या स्त्रिया।

२१ खेर्वदः क्यप्यौ। खेः परादृदः क्यप् वा खौ ढभावे।

ब्रह्मणा उद्यते इति ब्रह्मोद्या ब्रह्मवद्या कथा।

२२ मृषोद्यं नित्यं।

२३ भूहनःक्यप्भावेनतस्य। खेः पराभ्यां क्यप् स्यात् भावे हनो नस्य तस्य।

ब्रह्मत्वं ब्रह्मभूयं ब्रह्महत्या।

२४ धेाः केलिमोढघे। धेाः परः केलिमः स्यात् ढघे।

स्वयमेव पच्यन्ते इति पचेलिमाः तण्डुलाः।

२५ तेख्याःप्रक्याद्यैप्रेष्यानुज्ञाप्राप्तकालेवा। तव्यादयो खसंज्ञाः स्युः ते च प्रक्याद्यर्थेषु वा स्युः।

वोढुं प्रक्यो वोढव्यः वहनीयः वाह्यः स्रोतुमर्हः स्रोतव्यः स्रवनीयः स्रुत्यः। प्रेषितस्त्वं त्वया गन्तव्यं गमनीयं गम्यं। अनुज्ञातस्त्वं त्वया अध्येतव्यं अध्ययनीयं अध्येयं। प्राप्तस्ते कालः त्वया ध्यातव्यं ध्यानीयं ध्येयं।

इति खपादः।

तृणादिः।

२६ तृणकौचे। धोतृणको सो चे।

करोतीति कर्त्ता कारकः दरिद्रायकः।

२७ गलेचोपकपादद्वारकौढे। एतौ निपा त्यौ ढे।

२८ माङीत्क्रमोनेमृतृणः।

अक्रमा उपक्रमा। अन्यच क्रमिता।

२९ अदनन्दिपचादेर्णिननान्धे। यैषां देर्णिन् नन्द्यादेरनः पचादेरण् स्यात् धे।

याची स्याची प्रपायिणौ नन्दनः विचक्षणः जनार्दनः मधुसूदनः लवनः पचः दैवः सेवः सौलुवः रौद्रयः।

३० चिक्लिहचक्रशचराचरचलाचलपतावदघनाघनघाटपटा वा। इते अन्ता निपात्यन्ते वा।

पचे क्लेदः क्रमः चरः चलः पतः वदः हनः पटः।

३१ रात्रेर्मन्वा क्तौ।

रात्रिञ्चरः रात्रिचरः।

२२ क्ष गृ घ्रा प्री जुङः कोदुचोघङ् च। क्रादेरिजुङस्य कः स्यात् तस्मिंश्च दुहो घङ् स्यात्।

किरः गिरः घ्रः प्रियः क्षिपः भूरुहः कामदुघा गौः।

२३ हनजनाङ्गमादेर्डः। हनो जन आदेः स्यात् गमादेश्च डः स्यात् घे।

श्लोकापहः वराहः सरसिजः पङ्कजः अजः गोदः दिपः प्रङ्कः आशुगः नगः गिरिघ्रः वारि चरतीति वार्चो हंसः।

२४ घेट्दृशपाघ्राधाः घ्रः। एभ्यः घ्रः स्यात् घे।

उद्भयः उत्पश्यः उत्पिवः उन्मिघ्रः उद्धमः।

२५ साहिसातिचेतिवेद्येजिधारिपारिक्षिम्यविन्दोऽगेः। अगिभ्य एभ्यः घ्रः स्यात् घे।

साहयः सातयः चेतयः वेद्यः एजयः धारयः पारयः क्षिम्यः विन्दः गोविन्दः।

२६ दुनीभूज्वलाद्यासुसंस्रोर्णौ वा। अगिभ्य एभ्यो णः स्यात् घे वा।

द्रावः द्रवः नायः नयः भावः भवः ज्वालः ज्वलः चालः चलः आस्रावः आस्रवः संस्रावः संस्रवः।

३७ स्वसव्यधिणतनदावहसः। एभ्यो णः स्यात् घे।

श्वासः व्याधः प्रत्यायः अवतानः दायः धायः अवहारः अवसायः।

३८ नृत्खनरञ्जः षकः। एभ्यः षकः स्यात् घे।

नर्त्तकी खनकी रजकी।

३९ गोणनट्थकौ। गायतेरेतौ घे स्तः।

गायनी गाथकः।

४० हायनः। अयं निपात्यते।

भावं जहातीति हायनो वर्षः अम्बु जहातीति हायनो व्रीहिः।

४१ प्रुद्रुस्रुस्रुस्रोऽकः। एभ्योऽकः स्यात् घे।

प्रवकः द्रवकः स्रवकः सरकः स्रवकः।

४२ आशिषि।

जीवतादिति जीवकः।

४३ नाम्न्यन्ये तिक्च। धीराशिषि अन्येऽपि कृतःस्युः तिक् च संज्ञायां।

देवरातः रन्तिः।

४४ सनिसाती वा सन्निश्च।

४५ ढात्षण्। ढात् पराद्वेः षण् स्यात् वे।

कुम्भकारः अघटं घटं करोतीति घटीकारः।

४६ श्वनचरगष्टक्। ढात् परेभ्य एभ्यष्टक् स्यात् वे।

पापघ्नः कुरुचरः सामगः।

४७ श्वकुष्टः। ढात् पराभ्यां आभ्यां टः स्यात् वे।

पुरःसरी यशस्करी विद्या भास्करः क्षपाकरः कर्मंकरी दासी।

४८ शक्तन्स्तम्बादृतिनाथात्फलेरञोम लात्देववातात्कृद्यच्छाप दुः। एभ्यः परेभ्य क्रमादेतेभ्य दुः स्यात् वे।

शक्तत्करिः वत्सः स्तम्बकरिः व्रीहिः-दृतिहरिः श्वा नाथहरिः पशुः फलेग्रहिः मलग्रहिः देवापिः वा तापिः।

४९ कुक्ष्यात्मोदराङ्गुः खिः। एभ्यः परात् भृञः खिः स्यात् वे।

५० खित्यव्याजरुषोमन्स्वोदीकान्तत्वं त्वे काजिचः। व्यवर्जस्याजन्तस्यारुषश्च मन् खश्च स्यात् एकाजिचस्तु दीकान्तत्वं स्यात् खिदन्ते धौ परे।

कुक्षिम्भरिः आत्मम्भरिः उदरम्भरिः।

५१ खश्नेजेः। ङात् परादेजयतेः खश् स्यात् चे।

जनमेजयः।

५२ मन्यात् स्वार्थे।

आत्मानं गां मन्यते गोमन्यः प्रियंमन्यः।

५३ मुञ्जकूलास्यपुष्पाद्वेटः। एभ्यः परा द्वेटः खश् स्यात् चे।

मुञ्जन्धयः कूलन्धयः आस्यन्धयः पुष्पन्धयः मुञ्जन्धयी धेटष्टिलादीप्।

५४ नाडीशुनीस्तनकरमुष्टिपाणिनासिका भ्यश्च। एभ्यः परात् भो धेटश्च खश् स्यात् चे।

नाडिन्धमः नाडिन्धयः।

५५ घटीखारीवातादिध्वरुस्तिलाद्सूर्य्यो ग्राह्मलाटाग्निमतनखमानात्धातुदृङ्गत पपचः। एभ्यः परेभ्यः क्रमादेतेभ्यः खश् स्यात् चे।

घटिन्धमः खारिन्धमः वातन्धमः विधुन्तुदः अरुन्तुदः तिलन्तुदः असूर्य्यम्पश्यः उग्रम्पश्यः ललाटन्तपः मितम्पचः नखम्पचः द्रोणम्पचः।

५६ कूलादुद्भुजुद्वहः। कूलादाभ्यां खश् स्यात् घे।

कूलमुद्भुजा नदी कूलमुद्वहः समुद्रः।

५७ प्रियवशाङ्गयर्त्तिमेघात् सर्व्वकूलाभ्रकरीषाद्दङ्कषः खः। एभ्यः परेभ्यः क्रमादेतेभ्यः खः स्यात् घे।

प्रियम्वदः वशम्वदः भयङ्करः ऋतिङ्करः मेघङ्करः सर्व्वङ्कषः कूलङ्कषः अभ्रङ्कषः करीषङ्कषः।

५८ क्षेमप्रियमद्राद्कुर्व्वा। एभ्यः छन्दसि खो वा स्यात् घे।

क्षेमङ्करः प्रियङ्करः मद्रङ्करः पक्षे क्षेमकारः।

५९ भावधे त्वाग्निताङ्गुवः। आग्नितादङ्गुवः खः स्यात् भावे घे।

आग्नितभावं वर्त्तते। आग्निनो भवत्यनेनेति आग्नितभाव घोदनः।

६० तृभृवृहजिधृतपयमद्दममद्गमलिहसहाजो नाम्नि। एभ्यः खः स्यात् संज्ञायां।

रथेन तरतीति रथम्मरः विश्वम्भरः। पतिम्भरा पुरन्दरः भगन्दरः धनञ्जयः वसुन्धरा शचुन्धयः वाचंयमः अरिन्दमः। दरया माद्यतीति दरम्मदः भुजङ्गमः वहंलिहः सर्म्मसहः वातमजः।

६१ मर्दुंजहोरङ्गमोरगतुरगतुरङ्गमविहगविहङ्गमभुजगभुजङ्गपतगपतङ्गमखगखङ्गमाः। एते खान्ता निपात्यन्ते।

मर्दुंजहातीति मर्दुंजहो मासः उरसा गच्छतीति उरगः उरङ्गमः। विहायसा गच्छतीति विहङ्गमः विहगः।

६२ नग्नपलितप्रियान्धस्थूलसुभगाढ्यात्कुः खनट्धे ख्यर्थे। एभ्यः परात् च्व्यर्थात् खनट् खाद्ये ख्यर्थे।

अनग्नो नग्नः क्रियते ऽनेनेति नग्नङ्करणं। पलित ङ्करणं प्रियङ्करणं। अन्धङ्करणं शोकः स्थूलङ्करणं दधि सुभगङ्करणं रूपं आढ्यङ्करणं वित्तं।

६३ भुवो वे खिष्णुखुकञौ। नग्नादिभ्यः परा च्व्यर्थात् एतौ वे स्तः।

नग्नभविष्णुः नग्नभावुकः।

६४ ढाङ्गजवहसहेविण्। ढात् परेभ्य एभ्यो विण् स्यात्।

सुखभाक् प्रष्ठवाट् तुराषाट्।

६५ अनडुच्छ्वेतवाहादिः। एते विषन्ना निपात्यन्ते।

अनो वहतीति अनड्वान् वृषः श्वेतैरश्वते श्वेतवाः

दृश्रः अवयजतीति अवयाः उक्षाणि भंसतीति उक्षभ्राः यजमानः पुरोडाः हविः पुरोडाश्रः।

६६ क्रमगमखनसनजनोविट्। एभ्यो विट् स्यात् घे।

६७ विड्वनोर्डा। धोरन्तस्य डा स्यात् विटि वनि च।

उदधिक्राः अग्रेगाः विषखाः गोषाः अजाः।

६८ वासुसिस्मनक्कनिषूवनिषूविच्छिषः। धोरेते सुः के भावे।

नीयते अनेनेति नेत्रं दंशनद्धी धोक्षं धोत्रं उरव्यचाः नृचक्षाः रजः चक्षुः सर्पिः सुष्ठु ददातीति सुदामा सुगन्धा।

६९ हवत्रतेर्नेम्। क्तेो हवस्य त्रस्य नेत्र दम् न स्यात्।

सुब्रह्मा सुपीवा प्रातरित्वा सुता भूरिदावा वारिजावा सोमपाः रेट् रोट् क्रुङ् युङ् प्रत्यङ् अक्षधूः मित्रधीः आधीः गीः वऽभृट् घृतसूक् प्रस्थात् क्रव्यात्।

७० क्रादेस्वमनक्कीस्घेस्वः। क्रादयतेः स्वः स्यात् चे मनि क्राविसि घे च।

क्रव्यं क्रस्नं क्रदिः तनूक्छत् उरस्क्रदः।

७१ दृहज्जुहृवाक्प्राट्श्रीद्रूज्वायतस्तू कटप्रूपरिव्राट्द्विद्युज्जगत्दधृक्स्रुष्णिहः।

एते क्विना निपात्यन्ते।

दीर्यतीति दृहत् जुहोत्यनयेति जुहूः वक्त्यनयेति वाक् पृच्छतीति प्राट् श्रयत्येनां श्रीः द्रवतीति द्रूः जवतीति जूः आयतं स्तौति आयतस्तूः कटं प्रवते कटप्रूः परिव्रजति परिव्राट् द्योतते द्विद्युत् गच्छतीति जगत् धृष्णोतीति दधृक् स्रज्यते स्रक् ऊर्द्धं स्निह्यति स्नुष्णिक्।

७२ जिर्घोऽन्यः। अन्यो जिर्घः स्यात्।

मिचं क्षयतीति मिचक्षः।

७३ वेध्याप्यांक्रौ। एषां जिर्घः स्यात् क्रौ।

जः धीः आपीः। ध्याप्योरत एव जिः।

७४ अमुङोश्नस्त्रणौचातिकि। अमन्नसो ङो र्घः स्यात्रणौ श्नसे क्रौ च नतु तिकि।

प्रश्नान्।

७५ श्विावबमवज्वरत्वरोवूङुङाञमे च।

एषाम्व उङा सह ऊट् स्यात् क्रा श्नसि ऽणौ ञमे च।

श्वूः जः मूः जूः तूः।

७६ राच्छ्वोर्लोपः। रात् परयोः क्वयोर्लोपः स्यात् क्वौ झलणौ जमे च।

मूर्च्छा मूः धूर्वी धूः।

७७ आदूटो त्रिः। अवर्णात् परस्योटो त्रिः स्यात्।

जनान् अवतीति जनौः।

७८ यममनतनगमोऽन्तलोपः क्वौ। एषा मन्तस्य लोपः स्यात् क्वौ।

संयत् परिमत् परीतत् संगत्।

७९ श्रिविश्वदेवस्यटेरद्व्यचौक्वौ। श्रेर्विश्वे चो देवस्य च टेरद्व्यचः स्यात् क्विवन्ते ऽञ्चतौ।

सर्व्वानञ्चतीति सर्व्वाङ् विश्वाङ् देवाङ्।

८० अमुद्यङ्अमुमूयङ्अदमुयङ्अदद्व्यङ्। अमुमञ्चतीत्यर्थे एते निपात्यन्ते।

८१ सदसन्तिरःसध्रिसमितिरिः। एषां ऋ मादेते स्युः क्विवन्तेऽञ्चतौ।

सध्र्यङ् सम्यङ् तिर्य्यङ्।

८२ वीरुद्वोधङ्क्वौ

वीरुत्।

८३ तदादिभवत्समानान्योपमानादृशष्टक्सक्किपोढे। तदादेर्भवतः समानादन्यस्मा योपमानात् दृश एते स्युः ढे।

८४ श्रेर्ङा। श्रेर्ङा स्यात् टगाद्यन्ते दृशि। यं दृवदृक्षते तादृक्षः तादृक् भवादृक्षः।

८५ समानेदंकिमदःसेक्षमूः। एषां स्याने स ईं की अमू एते क्रमात् स्युः टगाद्यन्ते दृशि। सदृक्षः ईदृक्षः कीदृक्षः अमूदृक्षः अन्यादृक्षः।

इति तृतीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः।

क्तादिः।

८६ क्तक्तवतू भूते ढभावे घे। धोरतीते ऽर्थे ढभावे क्तो घे क्तवतुः स्यात् उकाविती।

सुतस्तया विष्णुः स्यातं मया विष्णुर्विश्वं कृतवान्।

८७ घेर्घोऽढेभावदैन्याक्रोशे तुवा। घे र्घः स्यात् न तु ढे भावदैन्याक्रोशे तु वा तयोः पर योः।

८८ स्वरादेर्द्वितीयस्यातोनतोऽपूर्वस्याधामदोदस्य। स्वादेर्मादेरेकारतो दाम्नाद्रेफात् शीङ्शब्दात् थलयुक्काकारान्तात् परयोस्तयोरस्य नः स्यात् पूर्वस्य च दस्य नः नतु प्रादिभ्यः।

शीनः शीनवान्। अढे किं चितः कामो मया।

८९ वृदुश्रिजूर्णोः क्तितोनेम्। वृञो वृङ् च दम्नादुवर्णान्तात् श्रिङ् ऊर्णोञ् च क्तित दम् न स्यात्।

सूनः सूनवान् दीनः लूनः जीनः रुग्नः भुग्नः प्रहीणः मिन्नः निर्विण्णः ध्यानः म्लानः म्राणः। प्रादेस्तु पूर्त्तः मूर्त्तः ख्यातः ध्यातः भक्तः वृतः श्रितः स्तृतः ऊर्णुतः।

९० दिव्यच्छ्योऽजिगीषाजास्यर्थे न तत्तयोः। दिवेरजिगीषायामच्छतेरजे श्यायतेरस्यर्थे तयोस्तस्य नः स्यात्।

आद्यूनः समकः।

९१ घनस्यर्थे श्योजिः। घने स्यर्थे पार्थे श्योजिः स्यात् तयोः।

शीनं घृतं। जिगीषादौ तु घृतं। उदकमुदकं कूपात्। शीतं जलं। घनस्यर्थे किं संश्यानो वृश्चिकः शीतात् संकुचित इत्यर्थः।

९२ प्रतेः। प्रतिपूर्वस्य श्योजिः स्यात् तयोः।

प्रतिशीनः।

९३ अभ्यवाद्दा। अभ्यवात् परस्य श्योजिः स्याद्दा तयोः।

अभिशीनः अभिश्यानः अवशीनः अवश्यानः।

९४ षिन्नोढ्ये न तोग्रासे। षिन्नः परस्य तयोस्तस्य नः स्यात् ढ्ये ग्रासे वाच्ये।

षिनो ग्रासः स्वयमेव।

९५ पूनोनाग्रे।

पूनो नष्टः। अन्यच्च पूतः।

९६ दुस्नोर्घस्य। आभ्यां तयोरस्य नः स्यात् तयोर्घस्य।

दूनः सूनः।

९७ ग्रसेः कङ् च। ग्रसेस्तयोरस्य नः स्यात् कङ् च।

वृक्णः।

९८ ह्रीग्लाजोन्दनुदविन्दोवा। एभ्यस्तयोरस्य नः स्यात् वा।

ह्रीणः ह्रीतः ग्लाणः ग्लातः जीर्णः जीर्तः उन्नः उत्तः नुन्नः नुत्तः विन्नः वित्तः।

९९ वैशुष्यचोमकवः। एभ्यस्तयोरस्य म क व एते क्रमात् स्युः।

श्यामः शुष्कः पक्वः।

१०० प्रस्योम वा जिस्य। प्रस्यस्तयोरस्य मः स्यात् वा जिस्य।

प्रस्तीमः प्रस्तीतः। प्रात् किं संस्नानः।

१०१ निर्व्वाणभिन्नर्णवित्तफुल्लोत्फुल्लसंफुल्लप्रफुल्लक्षीवक्षुण्णपरिक्षीणोल्लाघाः। एते क्तान्ता निपात्यन्ते।

निर्व्वाणः शान्तः निर्व्वाणं मुक्तिः भिन्नं खण्डं ऋणं

विन्नोत्थं वित्तं धनं वित्तः प्रतीतः फुल्लो विकसितः उत्फुल्लः संफुल्लः प्रफुल्लश्च चीवो मत्तः क्षमखनुः परिक्षमश्च उन्नाघो नीरुजः।

१०२ क्षुधवसघूजार्थाच्चागार्ध्यार्थक्षुभःक्त क्षेम्। एभ्यः परयोस्तयोः क्तक्षेम् स्यात्।

क्षुधितः उषितः अशितः क्षुभितः। गतौ तु अक्षः। गार्ध्ये तु क्षुब्धः।

१०३ पूक्लिश्यवमजपव्याश्वसस्तयोर्वा। एभ्य स्तयोरिम् स्यात् वा।

१०४ पूशीधृषमिदक्षिदक्षिखिदक्षमार्थमृषां सेमोर्णुः। एषां णुः स्यात् तयोः सेमोः।

पवितः पूतः क्लिमितः क्लिष्टः, वमितः वान्तः जपितः जप्तः विश्वसितः विश्वस्तः आश्वसितः आश्वस्तः अधितं धर्षितं मेदितं छेदितं खेदितं मर्षितं। क्षमार्थः किं अपमृषितं वाक्यं।

१०५ भावादिढेषोदुङोऽव्रतः। विहितात्प उदुङो भावादिढयोर्वा स्यात् तयोः सेमोः।

द्योतितं द्युतितं तेन। अनपस्तु द्युधितं।

१०६ लोपोऽभेः। अभेर्लोपः स्यात् तयोः सेमोः।

भावितः भावितवान्।

१०७ नेमडीश्वीदिदेमोऽपत्यनेकाचनिष्कुषः। डीङः श्वयतेरीकारेतो विकल्पितेमश्च पत्यादिवर्जात्तयोरिम् न स्यात्।

डीनः ग्लूनः दीप्तः गूढः रूतः ततः। पत्यादेस्तु पतितः दरिद्रितः निष्कुषितः।

१०८ आदितः। आकारेतस्तयोरिम् न स्यात्।

मिन्नः।

१०९ भावादिढे घा।

मिन्नं मेदितं। तेन। प्रमिन्नः प्रमेदितः सः।

११० अकोर्दे।

अकितोऽर्थितुं शिवस्तेन अक्तः।

१११ क्षुब्धस्वाढस्वान्तध्वान्तफाण्टकष्टघुष्टलग्नश्लिष्टविरिब्धधृष्टविस्रस्तपरिवृढदृढभृतवृत्ताभ्यर्णाः। एते क्तान्ता निपात्यन्ते।

क्षुब्धो मन्थः बाढं भृशं स्वान्तं मनः ध्वान्तं तमः फाण्टं कषायभेदः कष्टं दुःखं घुष्टं शब्दितं लग्नं सक्तं श्लिष्टं अश्लिष्टं विरिब्धः सरः धृष्टः प्रगल्भः विस्रस्तः परिवृढः प्रभुः दृढो बली भृतं पक्वं वृत्तो गुणः अभ्यर्णं समीपं।

११२ नेमसन्निव्यईः। संनिन्निपूर्वात् अईते स्तयोरिम् न स्यात्।

समर्णः न्यर्णः व्यर्णः।

११३ वा रुषामहषत्वरसंघुषास्वनः। एभ्य स्तयोरिम् न स्यात् वा।

रुष्टः रुषितः आन्तः श्रमितः हृष्टः हर्षितः तूर्णः त्वरितः संघुष्टः संघुषितः आस्वान्तः आस्वनितः।

११४ दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टछन्नभग्ना वा। एते क्तान्ता निपात्यन्ते वा।

पक्षे दमितः शमितः पूरितः दासितः स्वासितः छादितः भपितः।

११५ स्वायःस्वी वा।

स्वीतः स्वीतवान् स्वातः स्वातवान्।

११६ प्यायोऽगेःपस्वाङ्गेतु वा। अगेः प्यायः पी स्यात् स्वाङ्गादन्यच्च तु वा तयोः।

पीनं मुखं प्यानः पीनः खेदः।

११७ आङोऽन्धुधसोः। आङः परस्य प्यायः पी स्यात् तयोः अन्धूधसोः।

आपेनोऽनुः आपीनः उधः।

११८ क्तादेः खः क्तौ च। क्तादेः खः स्यात् क्तौ च।

प्रफुल्लः।

११९ दोषोमास्यां ङिक्त्यणौ। एषां ङिः स्यात् दणौ तकारे परे।

दितः खितः क्षितः क्षितः।

१२० क्षाशोर्व्वा।

क्षितः क्षातः क्षितः क्षातः।

१२१ शोव्रते नित्यं।

संक्षितं व्रतं।

१२२ धात्वोर्हिः। धात्वो र्हिः स्यात् क्तणौ ते परे।

क्षितः।

१२३ चरफलोरुः। अनयोरकार उः स्यात् क्तणौ ते।

प्रफुल्लः।

१२४ दृहोऽभः। दार्ढ्यकर्त्तृ भावर्गश्च दृत् स्यादेौ ते।

दृत्तः। अधः किंधीतः।

१२५ व्यचस्तावा। गेरचः परस्याधो दार्ढ्यकर्त्तृ वा तः स्यादेौ ते।

प्रत्तः प्रदत्तः।

१२६ घोदाने गीचः।

गीत्तं। दृचः किं प्रत्तं।

१२७ जग्धोऽदोयपि च। अदो जग्धः स्यादेौ ते यपि च।

जग्धं।

१२८ घेर्णादिडे क्तः। आदिडे विहितः क्तो घे स्यात् डभावश्च।

प्रज्ञतः कटं यः प्रज्ञतः कटेन। घेर्ण इति प्रचीयः यः प्रचीयं प्रचितं तेन। चीयः चितो ऽयं तपस्वी चीया युः चितायुः।

१२९ गत्यर्थाडगीस्थासवसजनजृम्भिष क्तः। एभ्यो घे क्तः स्यात् डभावश्च।

गङ्गां गतः डगं प्राप्तः श्रयितः श्रेयसमधिश्रयितो विष्णुः श्रेयुष्कमधिष्ठितः शिवमुपासितः हरिदिनमुपो

विनः राजमनुजातोऽयतः विषमनुजीर्णो ऽनमः अक्षीमाक्षिष्टो मुकुन्दः गरुडमधिरूढो गोविन्दः।

१२० श्रोव्यगत्यऽदनार्थाङुच। निद्रा र्थात् गत्यर्थात् भोजनार्थाच्च ङो डे स्यात् ढभावे चे च।

मुकुन्दस्यासितमिदमिदं यातं रमापतेः। भुक्तमे तदनमस्येत्यूचुर्गोपा दिहढवः।

१२१ आर्धेच्छार्थशीच्छीवादेः सति। एभ्यो वर्त्तमाने क्तः स्यात् तेषु।

विदितः पूजितः वाञ्छितः दृष्टः शीलितः त्रिषोऽनु वर्त्तते।

१२२ ठीपमवत् क्वसुकानौ। धोरेतौ क्रमात् स्तः पमवत् स्तः।

वर्षवान् अजागर्म्वान् अजागृवान् दुद्रुवान् दिदिवान् विविष्वान् विविच्वान्।

१२३ वसोर्भसेवाज्झिषातदम्। वस एकादेशो ऽत्तेरिव आदन्नाच्च वसोरिम् स्यात्तान्यतः।

अधिवान् आदिवान् आरिवान् ईयिवान् ददिवान्।

१२४ इनगसडशविशविन्दो वा। एभ्यो वेरिम् स्यादा।

अग्निवान् अघन्वान् अग्मिवान् अगन्वान् दृहग्निवान् दृहन्वान् विविग्निवान् विविश्वान् विविद्वान् विविदान्।

१२५ दाश्वान्साह्वान्मीढ्वान्। एते वस्वांसौ निपात्यन्ते।

चक्राणः जजागराणः अजायाणः अनूचानः।

१२६ कीपमवत् शतृशानौ। धेरेतौ क्रमात् क्याः पमवत् स्तः।

पचन्।

१२७ शानेऽतोमन्। अकारस्य मन् स्यात् शाने।

पचमानः।

१२८ यासोऽस्य। आसः परस्यास्य यासस्य आ ई स्यात्।

आसीना।

१३९ वेत्तेः शतुः क्वसुर्वा। विदः परस्य शतुः क्वसुः स्यादा।

विदान् विदन्।

१४० शक्तिवयक्तात्क्रीड्ये शतुः शानः।

अचुं निम्नानः कवचं विभ्राणः भोगं भुञ्जानः।

१४१ तीपमवत् स्यतस्यमानौ। धोरेतौ क्रमात् स्याः पमवत् सः।

करिष्यन् करिष्यमाणः।

इति आदिपादः।

१४२ जिश्रीञ्भूसुधरुचरुचरवृधवृतप्रजनोपचपार्तृङ्निराक्रुन्मदपतपचदक्षुर्वे। एभ्य ष्णुः स्यात् चे।

कारविष्णुः श्रायिष्णुः भविष्णुः सहिष्णुः रोचिष्णुः चरिष्णुः वर्द्धिष्णुः वर्त्तिष्णुः प्रजनिष्णुः अपचयिष्णुः अलंकरिष्णुः निराकरिष्णुः उन्मदिष्णुः उत्पतिष्णुः उत्पचिष्णुः।

१४३ ष्णुक् भूजेः। आभ्यां ष्णुक् स्यात् चे।

भूष्णुः जिष्णुः।

१४४ ष्ट्याक्ष्वाक्ष्वाञ्यिपचपरिभजः क्नुः। एभ्यः क्नुः स्यात् चे।

ष्ट्याक्नुः श्वाक्नुः स्वाक्नुः चेक्नुः पचक्नुः परिभाक्नुः।

१४५ ज्यिपचसगृधधृषः क्नुः। एभ्यः क्नुः स्यात् चे।

ज्यिक्नुः चक्नुः गृक्नुः धृष्णुः।

१४६ गृस्थाभूकमगमहनखषवृषपतपदो ऽकः। एभ्यो ऽकः स्यात् वे।

गारकः खावुकः भावुकः कामुकः गामुकः घातुकः खाषुकः वर्षुकः पातुकः पादुकः।

१४७ भिक्ष जल्प कुट्ट लुण्ट वृञः षाकः। एभ्यः षाकः स्यात् वे।

भिक्षाकी जल्पाकी कुट्टाकी लुण्टाकी वराकी।

१४८ यतिग्रहिस्तृहिभ्रीङ आलुः। एभ्य आलुः स्यात् वे।

यतयालुः ग्रहयालुः स्तृहयालुः भ्रयालुः।

१४९ भ्रतसहसिधेर्दोरुः। एभ्यो रुः स्यात् वे।

भ्रेषुः सहुः धेरुः धारुः दारुः।

१५० वसवहःक्वरः। एभ्यः क्वरः स्यात् वे।

वक्वरः हक्वरः भक्वरः।

१५१ मिद्भासभन्जोघुरः। एभ्यो घुरः स्यात् वे।

मेदुरः भासुरः भङ्गुरः।

१५२ क्विन्विदिः कुरः। एभ्यः कुरः स्यात् वे।

क्विदुरः भिदुरः विदुरः।

१५३ जागृयङ्नायजजयवदद्दन्द्म्यः ऊकः।

एभ्य ऊकः स्यात् वे।

जागरूकः यायजूकः जंजपूकः वावदूकः दन्द्मूकः।

१५४ यङन्तात्खलघत्सश्चवदः किः। एभ्यः किः स्यात् वे।

पापलिः पापतिः यायदिः वावदिः।

१५५ दिस्याद्रुङ्लोपिनः। आदन्ताद्दवर्णा न्तादुङ्लोपिनश्च किः स्यात् वे तेषाञ्च दित्वं।

ददिः चक्रिः वक्रिः।

१५६ यायायभासकसखेभ्यिभ्रमदीवरः। एभ्यो वरः स्यात् वे।

यायावरः भास्वरः कस्वरः स्रावरः ईश्वरः ऐश्वरः भ्रमद्वरः।

१५७ ह्वरप् ह्वजीनशगमस्तुमश्च। एभ्यः ह्वरप् स्यात् वे मश्च तः।

ह्वलरी ह्विलरी ह्वलरी वम्बरी गलरी।

१५८ हिंसदीपकम्पाजसम्भिङ्क्रमनमोरः। एभ्योरः स्यात् घे।
हिंस्रः दीप्रः कम्रः अजस्रः क्षेरः कम्रः नम्रः।

१५९ सन्भिक्षाशंस-उः। एभ्यः उः स्यात् घे।
रिप्रुः भिक्षुः आशंसुः।

१६० विन्द्विच्छ। एतौ निपात्यौ।
वेत्तीति विन्दुः इच्छतीति इच्छुः।

१६१ खपतृषधृषोऽनज्। एभ्यो ऽनज् स्यात् घे।
खपनक् तृष्णक् धृष्णक्।

१६२ मृवन्द्आरुः। आभ्यामारुः स्यात् घे।
मरारुः वन्दारुः।

१६३ क्रुक्रुकौभियः।
भीरुः भीलुकः।

१६४ स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्राशिभ्यः। एभ्य आय्यः स्यात् घे।
स्पृहयाय्यः गर्हयाय्यः पत्याय्यः दयाय्यः जयाय्यः।

१६५ गण्डमण्डिजिजनिभन्दिभ्योऽन्नः।
एभ्योऽन्नः स्यात् घे।

मन्थयमः मन्थयमः मथनः मथयमः मन्थयमः।

१६६ खनिगदिमदिहदिदुषेरिल्लुः। एभ्य इलुः स्यात् चे।

खनयिलुः गदयिलुः मदयिलुः हदयिलुः दूषयिलुः।

१६७ कृगृजागुःक्विः। एभ्यः क्विः स्यात् चे।

कीर्त्विः गीर्त्विः जागृविः।

१६८ स्वयं भं वि सं प्रात्नुवोडुः। एभ्यो डुः स्यात् चे।

स्वयम्भुः भम्भुः विभः सम्भुः प्रभुः।

१६९ स्तृधूखनखचर पूसह वह दृभ्योधे। एभ्यः रुचः स्याद्धे।

स्तविरं धरिरं धविरं खनिरं यविरं धरिरं पनिरं सहिरं वहिरं।

१७० घञखनटोऽघे। धोरेते घुर्णतु चे।

प्राकारः पादः दासः उपाध्यायः प्रासादः समाजः ग्रामः क्षामः वासः आचामः ग्रसः आमः यमः यामः विग्रमः विग्रामः।

१७१ कभावेऽमी।

प्रभयः वधः करः निश्चयः समञ्जः भयः लयः। स्थानं मानं दानं प्रवेपणं वपनं वहनं भवनं दरिद्रार्थं प्रवर्तनं।

१७२ जीवनसीवने वा।

पक्षे वेवनं सेवनं।

१७३ मुण्डभोऽनेकदुःसोर्गोःखलघ्नोः। केवलदुःसुवर्गात् गोः परस्य सभो मुड् स्यात् खलि घञि च।

प्रलम्भः। अन्यत्र दुर्लभः एकेति किं अतिदुर्लभः।

१७४ खदैधावोदश्मिमथप्रमथस्कारस्को सरागकायनिकायाकायाः। इति समज्ञा निपात्यन्ते।

खदोवेग एधः दृप्त्यवोदः अवक्षेदः श्मिमथः श्मिमन्थनं प्रमथः प्रमन्थनं स्कारः स्कीरणं स्कासः स्कीसनं रज्यतेऽनेनेति रागः कायोदेहः निकायो निवासः आकावस्थितिः।

१७५ खनोऽडरेकेकरकाः।

आखः आखरः आखनिकः आखनिकरकः।

१७६ व्याप्तौ भावेणिन्। णेर्भावे णिन् स्या व्याप्तौ सत्यां णिलुगात् स्वार्थे ञ्यः।

शंरावित्वं वर्त्तते।

१७७ व्यतीहारेणनस्त्री। घोर्भावे णन् स्यात् व्यतीहारे अनन्तात् स्वार्थ ण्यः तदन्तस्य स्त्रियां।

व्यावहारी।

१७८ द्वितोऽथुर्भावे। टुकारेतो घोरथुः स्यात् भावे।

वेपथुः।

१७९ क्विप्रत्ययेऽविमक्। टुकारेतक्विप्रत्ययेऽविमक् स्यात् व्यर्थेऽविप्रत्यये।

करणाज्जातं ह्यविमं।

१८० स्वपरक्षयतप्रच्छविच्छ्याचयजो नङ् भावे नंजिः। एभ्यो नङ् स्यात् भावे नञ्जिः। स्वप्नः स्वप्ना यत्नः प्रश्नः विश्नः याज्ञा यज्ञः।

१८१ किर्हेऽन्तर्गेः। अन्तरोगेश्च परात् हा धातोः किः स्याद्भावे।

अन्तर्द्धिः आदिः।

१८२ ढाड्डे। ढात् परात् डे किः स्यात् डे।

प्रतिधिः प्रवोनिधिः।

१८३ स्तिस्त्यमे। भेः किः स्यात् नतु चेत्तदन्तस्य स्त्रियां।

क्षांतिः वृद्धिः स्मृतिः प्रकृतिः।

११८ ह्रादेः खः नौ च। ह्रादिभ्यः भूतेः पुंसि।

१८४ ह्रगृज्याम्लाद्दाख्वादेर्निः। एभ्यः परः स्वार्थे निः स्यात्।

कीर्णिः गीर्णिः ज्यानिः म्लानिः ह्रानिः ग्लूनिः पूर्णिः।

१८५ सातिहेतिजूतियूतिस्तुतिहिनोतियौतिजवतीनां। एते क्त्यन्ता निपात्यन्ते।

१८६ श्रीव्रजयजविद्स्रासमनचरभटाद्येनसमजनिपतनिसृदः क्यप्। एभ्यो भावे क्यप् स्यात्तदन्तश्च स्त्रियां।

श्रय्या व्रज्या दृज्या विद्या सृत्या स्रास्या मन्याचर्य्या भृत्या भट्टाद्या दृत्या समज्या निपत्या निसद्या।

१८७ कुःशस्य। करोतेः शः स्यात् क्यप् च भावे स च स्त्रियां।

क्रिया कृत्या।

१८८ ह्रजागुर्यः। आभ्यां यः स्यात् भावे स च स्त्रियां।

परिचर्य्या जागर्य्या।

१८९ शंस्त्याद्यः। आभ्यामः स्यात् भावे स च स्त्रियां।

प्रशंसा दिदृक्षा भट्टाद्या कण्डूया।

१९० सेमन्तात्सरोः। यस्मात् सो विहितः सेम् स सेमन्तः तस्माद्गुमतो धोरः स्यात् स च स्त्रियां।

ईषा आसरा। सेमन्तात् किं सीतिः रात्रिः। रुम न्तः किं प्रत्तिः।

१९१ तुलेच्छारातारावारात्कारायोधद्वारारेखालखाचूडाः। एते आत्मा निपात्यन्ते।

चोदना चूडा।

१९२ भीषि चिन्ति पूजि कथि कुवि चर्चि स्पृहितोलि दोलि भिदिछिदाद्यात्वर्धदादेर्ङः।

एभ्यो भावे ङः स्यात् स च स्त्रियां।

भीषा चिन्ता पूजा कथा कुवा चर्चा स्पृहा तोला दोला पचा भिदा छिदा गुहा विदा चिया जना पो डा सरा वधा रजा घञ्च अथ सरा।

१९३ आतोऽन्तःअङ्गेः। एभ्यः परादङ् स्यात् ङः स्यात् स च स्त्रियां।

अन्तर्द्धा अङ्का वंशा प्रभा।

१९४ ओषिग्रन्थिग्रन्थिवेत्तिवन्दासोऽनः।

एभ्यो ऽनः स्यात् स च स्त्रियां।

कारका ईषका अल्पका भल्पका वेदका वल्गना आसना।

१९५ प्रश्नाख्यानेषिः। प्रश्ने आख्याने च धोषिः स्यात् स च स्त्रियां।

काङ्क्षारिमकाषीः वधी काङ्क्षारिमकार्षं।

१९६ अल्पोऽभ्याशोभ्ये स्त्री। अल्पः परादेरिः स्यादाशोभ्ये स च स्त्रियां।

अजीवनिरल्पं भूयात् अप्रथाधिः।

१९७ ईषद्दुःसोःखल् भावे ढे। एभ्यः परादेोः खल् स्याद्भावे ढे च।

ईषद्दाखभवं भवता दुस्खभावं भवता ईषत्करः कटस्त्वया दुष्करः सुकरः।

१९८ क्तोऽनोऽदरिद्रः। दरिद्रावर्जाद्दन्तादीषद्दुःसोः परादनः स्याद्भावे ढे च।

ईषत्पानः दुष्पानः सुपानः। अदरिद्रः किं ईषद्दरिद्रः।

१९९ दृशशासयुधधृषमृषो वा। ईषद्दुःसोः परेभ्य एभ्योऽनः स्यात् भावे ढे च वा।

सुदर्शनः सुदर्शः दुःशासनः दुःशासः दुर्योधनः दुर्योधः सुधर्षणः सुधर्षः दैवम्पर्षणः दैवम्पर्षः।

२०० तादर्थ्ये चतुम्। धोस्यतुम् स्यात् तादर्थ्ये।

कृष्णं द्रष्टुं याति।

२०१ क्त्वाच् वा निषेधेऽलंखल्वुना। निषेधार्थयोरलंखल्वोर्योगे धोः क्त्वाच् स्यादा भावे।

अलं कृत्वा अलं दानेन खलु पीत्वा खलु पानेन।

२०२ पूर्व्वकाले। पूर्व्वस्मिन् काले स्थितादेोः क्त्वाच् स्यात्।

विष्णुं नत्वा स्तौति।

२०३ नक्षित्स्कन्दस्यन्दः।

स्कन्त्वा स्यन्त्वा

२०४ क्षेमप्रियमद्रेभ्रगुधमृडवदवसश्रद्धः। धोः परे रमघटितः क्त्वाच् क्षिप् स्यात् तु बुधादेः।

प्रथित्वा। क्षेमः किं कृत्वा। बुधादेः किं बुधित्वा।

२०५ तृषमृषकृषवञ्चलुञ्चृतो वा। एभ्यः क्षेम् क्त्वाच् क्षिप् स्यादा।

तर्षित्वा तृषित्वा कर्षित्वा कृषित्वा वञ्चित्वा वञ्चित्वा लुञ्चित्वा लुञ्चित्वा वर्त्तित्वा वृत्वा पक्षे तृषित्वा इत्यादयः।

२०६ थफान्नुडः। नकारोऽङ्खान्नात् फान्ना च परस्क्त्वाच् किन्न स्यादा।

ग्रन्थित्वा ग्रथित्वा गन्थित्वा गथित्वा गुम्फित्वा गुफित्वा। नुडः किं कोथित्वा रेफित्वा।

२०७ नञ्जोऽनिमः। नञ्जो ञान्नाच्च नुडोऽनिमः परः क्त्वाच् किन्न स्यादा।

नन्द्वा नंद्वा भक्त्वा भंक्त्वा। अनिमः किं अञ्जित्वा। १६ व्युडोऽवोदधादेरिति। द्योतित्वा द्युतित्वा खेदित्वा खिदित्वा रदादेस्तु रदित्वा विदित्वा मुषित्वा। अदः किं देवित्वा दधादेः किं एधित्वा ओषित्वा।

२०८ पूक्लिशुदित दृम्। एभ्यः क्त्वाच दृम् स्यादा।

पवित्वा पूत्वा क्लिशित्वा क्लिश्वा श्रमित्वा श्रान्त्वा।

२०९ क्रमोर्घो वा।

क्रमित्वा क्रान्त्वा।

२१० जॄभ्रस्योर्नजिः। आभ्यां क्त्वाच दृम् स्यात् न तु भ्रस्जेर्जिः।

जरित्वा ज्रस्त्वा।

२११ हाकोर्हिः।

हित्वा।

२१२ व्याङ्नञः क्रो यप् ये। नञ्वर्जात् व्यात् पराद्वेः क्रो यप् स्यात् ये परे।

प्रक्रम्य क्रत्वा क्रीत्वा क्रयाय क्रयाव क्रयाम क्रयध्व उद्य प्रदाय प्रमाय प्रज्ञाय प्रज्ञाव प्रज्ञाम प्रयाय प्रयाव प्रयाम। १ दीङ्ख्यामिति यपि ङा प्रदाय। १ मिन्वोरिति ङा प्रमाय प्रमाव प्रमीय।

२१३ क्त्वोपोकानिमः। अनिमो मत्व क्त्वोपः स्यादा यपि।

प्रणीत्य प्रणय्य। अनिमः किं प्रनम्य।

२१४ धोर्ध्वेरयः। धुपूर्वस्य ध्वेरयः स्यादा यपि विगणय्य। धोः किं संप्रधार्य्य।

२१५ वापः। आपः परस्य ध्वेरयः स्यादा यपि।

आपय्य आप्य।

२१६ वामेच्योर्मिचौ। मेङो मिः च्वेः चिः स्यादा यपि।

अपमित्य अपमाय प्रचीय प्रचित्य।

२१७ न वेज्याव्योजिः। एषां जिर्न स्यात् यपि।

प्रवाय प्रज्याव प्रवाय।

२१८ संपरिव्योवा। आभ्यां वेर्जिर्वा स्यात् यपि।

संवीय संव्याय परिवीय परिव्याय।

२१९ चणम्वाभीक्ष्ण्ये पूर्वकाले। धोः पूर्वकाले चणम्वा स्यात् पौनःपुन्ये।

सृत्वा सृत्वा नमसि सारं सारं नमसि।

क्तोः ये च विहितास्तत्र भूते भविष्यति ते।

क्त्वोः कभाव इत्युक्तेरन्यत्रापि प्रयोगतः। तथाच

कृत्तद्धितसमासानामभिधानं नियामकं। लक्षणं तदभिज्ञानां तदभिज्ञानलक्षणं।

२२० वक्तव्यं ब्राह्मणे। यदिदं लौकिकप्रयोगव्युत्पत्तये लक्षणमुक्तं तदैदिकप्रयोगव्युत्पत्तौ वक्तव्यं नेयं।

क्वचिद्विहितं स्यात् क्वचिद्विधेयं स्यात् क्वचिदुभयं स्यात्। क्वचित्तोऽन्यदपीत्यर्थः।

यथा पूर्वैभिः नद्यैः ब्राह्मणाय इत्यादौ वेदविधेर्ब्राह्मणशब्दोऽत्र मङ्गलार्थः।

इतीण्णादिपादः।

इति कृदन्ताध्यायः।

वोपदेवप्रशंसाश्लोकोऽयं।

गीर्वाणवाणीवदनं मुकुन्दसंकीर्त्तनञ्चे
त्युभयं हि लोके। सुदुर्लभं तच्च न मुग्धबो
धान्न लभ्यतेऽतः पठनीयमेतत्।

विद्वन्नेश्वरच्छात्रोभिषक्केशवनन्दनः।
वोपदेवश्चकारेदं विप्रो वेदपदाख्यदं।
द्यौर्व्वाचस्पतिनेव पन्नगपुरी शेषाहिनेवा
भवत्। येनैकेन विदुष्मती वसुमती मुख्येन
संख्यावतां। सोऽयं व्याकरणार्णवैकतरणि
स्थातुर्य्यचिन्तामणिर्जीयात् कोविदगर्व्वपर्व्व
तपविः श्रीवोपदेवः कविः।

इत्याचार्य्यचक्रचूडामणिश्रीलश्रीवोपदेवगोस्वामि
विरचितं मुग्धबोधं व्याकरणं समाप्तं।

1Ad
2.00

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

17Aug61

RECD LD
AUG 11 1961

APR 6 = 1966 3 5

IN STACKS
MAR 23 '66

Jun 4 82 RCD

LD 21A–50m-12,'60
(B6221s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

T. M. THORPE,
Old and Curious Books,
Prints and Autographs,
BOUGHT AND SOLD,
834 Broadway, New York City.

M201504

PK541
V4
1826

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

AUL R. CARR
Oriental and
guistic Bookseller
WICK, N. Y., U.S.A.